

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'DAKİ RUSYA MAHKUMU
TÜRKLERİN FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Demirhan ÖZÜDOĞRU

Balıkesir, 2016

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'DAKİ RUSYA MAHKUMU
TÜRKLERİN FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Demirhan ÖZÜDOĞRU

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR

Balıkesir, 2016

T.C. BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün ..... Tarih ..... Anabilim ..... Dalı'nda
2017/2018-2 numaralı Demirel, S. Doğan'ın hazırladığı
"D. D. Savaşçı, Almanya'daki Köy" konulu DOKTORA/YÜKSEK
LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim
ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 4.6.2017 tarihinde yapılmış, sorulan
sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına ~~OY BİRLİĞİ/OY~~
ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan.....İmza.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Prof. Dr. Ahmet Kalkan

Üye.....İmza.....

Unvanı, Adı-Soyadı (Danışman)

Doç. Dr. Sebahatun Emsel

Üye.....İmza.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Doç. Dr. Filiz Çoçak

Üye.....İmza.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....İmza.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....İmza.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını
onaylarım.

03/04/2016

Enstitü Müdürü

(Unvanı, Adı, Soyadı)

Jbala Sily

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan “ Versailles Düzeni” ile birlikte dünya kısa bir süre sessizliğe bürünse de, bu durum çok uzun sürmemiştir. Çünkü kanımca siyaset bir topa benzer. Yere düşene kadar var olan durumunu koruyarak aşağı düşer, tam yere çarptığı noktadan itibaren yukarı çıkmaya başlar. İşte I. Dünya Savaşı sonrasındaki durum da aynı böyle olmuş, yenilen devletler bir noktadan sonra top gibi yükselerek, yeni bir savaşın fitilini ateşlemişlerdir.

Bu çalışmada Rusya Türklerinin İkinci Dünya Savaşı döneminde neler yaşadıklarından bahsedilmeye çalışılmıştır. Dünya büyük bir savaşı yaşarken, savaşta hiçbir zaman gerçek bir taraf olmayan Rusya Türklerinin yaşamış oldukları zulümler ve onların Almanya’daki faaliyetleri bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Çalışma sırasında genel olarak Türkçe kaynaklardan yararlanırken, az da olsa İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır.

Bu çalışmamı hazırlarken, yardımlarını benden hiçbir zaman için esirgememiş ve danışmanlığımı da yapmış olan hocam Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR’e, bugüne kadar maddi ve manevi destekleriyle hep yanımda olan değerli aileme ve yardımda bulunan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Demirhan ÖZÜDOĞRU
Balıkesir, 2016

ÖZET

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'DAKİ RUSYA MAHKUMU TÜRKLERİN FAALİYETLERİ

ÖZÜDOĞRU, Demirhan

Yüksek Lisans, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR

2016, 122 Sayfa

İkinci Dünya Savaşı, herkesin de bildiği gibi tarihin en önemli ve en büyük savaşı olmuştur. Bu büyük savaşın, beraberinde kan, gözyaşı, büyük acılar getirdiği de açık bir şekilde ortadadır.

Dünya her ne kadar 1914 - 1918 arasında büyük bir zulüm yaşamıştır fakat yaklaşık 20 yıl sonra, ikinci bir savaşın patlak verip ilk dünya savaşından daha büyük felaketler getireceği o günkü dünya liderleri tarafından görülememiştir.

Dünya'nın tarihinde gelmiş geçmiş en büyük savaş olarak karşımıza çıkan İkinci Dünya Savaşı, sadece ölen insan sayısı ile değil, kullanılan silahlar, tanklar, uçaklar ve atom bombalarıyla da tarihin seyrini değiştirmiş bir olaydır.

II. Dünya Savaşının genel durumuna baktığımızda tüm dünya kamuoyunun dikkatini çeken olay, "Yahudi Soykırımı"dır. Hatta II. Dünya Savaşı denildiğinde çoğu kişinin de aklına Adolf Hitler'in Yahudilere karşı uyguladığı zulümler, gaz odaları, toplama kampları ve buna benzer şeyler gelir. Bunların akla gelmesi de oldukça normaldir; çünkü bu konu üzerine çok sayıda belgesel, film, kitap gibi birçok materyal mevcuttur.

Gözlerden uzak kalan ve bu çalışmanın da konusu olan mevzu ise, İkinci Dünya Savaşı'nın Sovyetlerdeki Türklere de büyük sıkıntılar getirmiş olmasıdır.

Bu çalışmanın amacı İkinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya Türklerine yapılan zulmü ortaya koymaya çalışıp, onların Almanya faaliyetleri hakkında da bilgiler vererek, konu hakkındaki çalışmalardan bir derleme meydana getirmektir.

Anahtar Kelimeler: Gamalı Haç, Kızıl Ordu, Der Untermensch.

ABSTRACT

TURKS' WHO RUSSIAN PRISONERS ACTIVITIES IN GERMANY AT THE WORLD WAR II

ÖZÜDOĞRU, Demirhan

Master Thesis, Department of History

Advisor: Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR

2016, 122 Pages

Everybody knows that World War II is the most important and the biggest war of history. The big war obviously appeared blood, tears, sadness.

Although the world between 1914 and 1918 lived big oppression but just about approximately 20 years later second times the world war outbreaking and bringing more disasters than the First World War didn't unforeseeable by the world leaders.

According to authorities, accepting the biggest war that not only number of death people but also using guns, tanks, planes and atom bombs changed direction of the world history.

When we look at general situation of World War II " Jewish Genocide" event was taken attention by all of the world public opinion.

Even when we say World War II most of the people remember Adolf Hitler's tyranning to Jewish people, gas chambers, concentration camps and similiar things.

This is normal that people remember these, because about that subject there are lots of documentaries, movies, materials.

At this researchment subject, mention suffering at Turkish people in USSR when World War II.

The Turks of Crimea, Ahıska, Azerbaidjan, İdil – Ural, North Caucasia and in other regions were deported.

The purpose of this study try to brings up Russian Turks were tyranned during the World War II and informs about activities of these Turks in Germany, collect studies about that subject.

Keywords: Swatıska, Red Army, Der Untermensch.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	2
1.2. Tezin Amacı	3
1.3. Tezin Önemi	3
1.4. Varsayımlar	3
1.5. Sınırlılıklar	4
1.5.1. Konu Bakımından Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.5.2. Mekan Bakımından Araştırma Sınırlılıkları	5
1.5.3. Zaman Bakımından Araştırma Sınırlılıkları	5
1.6. Tanım	5
2. İLGİLİ ALAN YAZIN	7
2.1. Kurumsal Çerçeve	7
2.2. İlgili Araştırmalar	7
3. YÖNTEM	9
3.1. Araştırmanın Modeli	9
3.2. Bilgi Toplama Kaynakları	9
3.3. Verilerin İşlenmesi, Çözümlemesi ve Yorumlanması	9
4. BULGULAR VE YORUMLAR	11
4.1. II. Dünya Savaşı	11
4.1.1. Savaşın Başlaması ve Nedenleri	11
4.1.2. Savaşın Cepheleri	13
4.1.2.1. Avrupa'da Cereyan Eden Savaş	13
4.1.2.2. Kuzey Afrika'da Savaş	18
4.1.2.3. Asya ve Pasifik'teki Savaş	19

4.1.3. Pearl Harbor Baskını ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşa Dahil Oluşu.....	20
4.2. Savaş Yıllarında Türkiye ve Savaşın Sonuçları.....	23
4.2.1. Savaş Yıllarında Türkiye	23
4.2.2. Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen	29
4.2.3. II. Dünya Savaşı'nın Sonuçları	31
4.2.4. Savaşın Siyasi Sonuçları	33
4.2.5. Savaşın Ekonomik Sonuçları.....	34
4.2.6. Savaşın Sosyal Sonuçları.....	36
4.2.7. Almanya-Rusya Savaşı ve Esirler	38
4.3. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Rusya Mahkumu Türklerin Faaliyetleri.....	51
4.3.1. Almanya Faaliyetleri	51
4.3.2. Milli Temsilciliklerin Kurulması	55
4.3.3. Kırımlıların Almanya Faaliyetleri	56
4.3.4. Azerbaycan Türklerinin Almanya Faaliyetleri.....	62
4.3.5. Türkistanlıların Almanya Faaliyetleri	66
4.3.6. Mobilize Katliam Birlikleri	68
4.3.7. Doğu Lejyonları	69
4.3.7.1. Türkistan Lejyonu.....	71
4.3.7.2. Azerbaycan Lejyonu	89
4.3.7.3. Kuzey Kafkasya Lejyonu.....	90
4.3.7.4. İdil-Ural Lejyonu	90
4.3.7.5. Kalmuk Süvari Ordusu	91
4.3.7.6. Waffen SS Dağ Tümeni-Handschar.....	91
4.3.7.7. Volga-Tatar Lejyonu.....	91
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	93
5.1. Sonuç.....	93
5.2. Öneriler	95
BİBLİYOGRAFYA	96
EKLER	104

KISALTMALAR

- a.g.e : Adı geçen eser
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
çev. : çeviren
GKO : Sovyet Devlet Güvenlik Mahkemesi-Gosudarstveni Komitet Oborona
IMF : Uluslar arası Para Fonu
KGB : Devlet Güvenlik Komitesi-Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti
KP : Komünist Parti
NKVD :Sovyet İçişleri Halk Komiserliği-Narodny Komissariat Vnutrennikh Del
OTWV:Osttürkische Waffenverband
SD : Güvenlik Servisi- Sicherheirspolizei
SS : Koruma Timi- Schutzstaffel
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK : Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

Avrupa haritasını boylu boyunca değiştirmiş olan II. Dünya Savaşında Almanların, Amerikalıların, İtalyanların veya Yahudilerin isimleri hep duyulmuştur. Türkler ve Müslümanların adı ise literatürde yeterince geçmemektedir. Milyonlarca Türk ve Müslüman bu savaşa katılmış olmasına rağmen bu konu yeteri kadar bilinmemektedir (Karatay, 2011:3).

“...Yurdumdan, son olarak 1942 yılının sonbaharında ayrıldım. Bu ayrılık çok acı oldu. Yurduma bir daha dönemeyeceğimi hissediyordum. İstasyonda anam, babam, kardeşlerim, hısımlarım akraba toplanmıştı...

Kompartman penceresinden onlara bakarken hayatımın acı tatlı günlerini düşünüyordum. Bu onları sonuncu görüşümdü. Annem sağ elini bana doğru kaldırmış, sol eliyle, omuzlarından aşağı sarkan atkısının ucunu tutarak gözlerinin yaşını siliyordu.

Tren son bir düdük daha çaldı, sonra lokomotifin bağrından fışkıran kara bir duman aramıza girerek bizi birbirimizden ayırdı. Kompartmanın penceresinden, elimizden alınmış ata topraklarına baktım, baktım.

Bu topraklar, vagonların tekerlekleri altında yılların kanlı türküsünü söylüyordu. Bu türküyü saatlerce dinledim, sonra Allah'ım, Allah'ım diye yakardım, sen bizi ayırma bu topraktan!

Bu toprak bizimdir. Atalarımızın mirasıdır. Aç, çıplak kalsak da bu toprakta olalım. Ölsek de bu toprakta ölelim. Vatanım, vatanım! Dünyanın hangi köşesinde olursam olayım, ben yaşadıkça sen de bizimle beraber olacaksın...” (Dağcı, 2010:10).

Merhum Cengiz Dağcı, acısını anlatmış, “vatan” kavramının ne kadar önemli bir mefhum olduğunu açık bir şekilde dile getirmiştir. Savaş sadece bir yığın çıkar ve bir yığın politika değildir. Aslında sömürgeci bütün devletler için

de böyledir. Mao Çe Tung aslında bunu desteklercesine şu sözleri söylemiştir: *“Politika kansız savaştır. Savaş ise kanlı politikadır.”* (Labin, 1976:1).

Özbekistan’dan Baymirza Hayit de o dönemle ilgili şunları söylemiştir: *“Ağabeyimi öldürüp, kafasını kesip anneme verdiler. Çok azap çektik. Sovyet rejiminin kötülüklerini gördük. Sonra talebelik zamanında iki dostumu öldürdüler.”* (Kulcanay, 2005:3).

Kırım Tatarlarından Saadet Kıpçaklı ise : *“Babaannem namaza uymuş, namaz kılıyordu. Camlar kapalıydı. Tabii görünmesin diye kapatmış, Namaz kılarken birisi arkadan bir tekme attı. Babaannem yüksek sesle tekbir getirdi. Öyle yaparlardı bir şey olursa, yüksek sesle “Allahuekber” derlerdi. Tekmeden sonra yere yüzüstü düştü, ağlamaya başladı...”* (Kulcanay, 2005:23).

Bu çalışmada en çok yararlanılan eser olan Patrik von zur Mühlen’in “Gamalı Haç ile Kızılyıldız Arasında” adlı çalışmasıyla ilk karşılaştığımda ismi çok ilgi çekici gelmiştir. Tarihle uzun süredir uğraşmamıza rağmen ülkemizde Gamalı Haç’la ilgili çok az araştırma yapıldığı fark edilmiştir. “Gamalı Haç” kavramını araştırmaya başladığımızda ise, Hitler’in “Kavgam” adlı eserinde oldukça açık bir tanımla karşılaşılmıştır. Bu tanım şöyledir: “ ... *“Kırmızı”;* hareketin sosyal fikrini, *“beyaz” nasyonalist fikri, “gamalı haç” ise Ari ırkın muzaffer mücadelesini ve üretici çalışma fikrinin zaferini ifade ediyordu.*” (Hitler, 2005:395-396).

1.1. Problem

Bu çalışmada, savaşlar ve ekonomik krizin dünya üzerindeki etkileri ve nihayetinde meydana gelen İkinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan yeni durum analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra İkinci Dünya Savaşı ile en ufak ilişkisi olmayan ama zulüm gören Türklerin durumu problemimizin esasını teşkil etmektedir.

1.2. Tezin Amacı

Bu çalışmamızın amacı İkinci Dünya Savaşı senelerinde meydana gelen gelişmeleri incelemek ve bu süreç içerisinde Rusya'daki Türklerin sürgünleri, gördükleri zulümler ve Almanya faaliyetlerini incelemektir. Türklere yapılan esaret ve zulüm gözler önüne serilmek istenmiştir.

Bu çalışmanın başka bir amacı da tarihsel gerçekleri ortaya çıkararak, esaretin zorluklarını anlatmaktır.

1.3. Tezin Önemi

Bu çalışma ile vatan kavramının önemi vurgulanmaya çalışılmış olup, esaretin zorlukları o günleri yaşayanların anılarıyla desteklenmiştir. Bu çalışmada Rusya Türklerinin geçirmiş oldukları zor günler üzerinde durulmuştur.

Esaret, Türkler için hiçbir zaman kabul edilebilir bir olgu olmamış, bundan sonra da olmaması için insanlarımızı bilinç kazandırmak bu çalışmanın en önemli hedefidir.

1.4. Varsayımlar

Dünya iki büyük savaşla büyük felaketler yaşadı. Biz bu çalışmamızda gerek iki dünya savaşı arası dönemle ilgili gerekse de İkinci Dünya Savaşı'nda Rusya Türklerinin esaretleri ile ilgili varsayımları bildirmiş bulunuyoruz.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) içe kapalı politikalarından dolayı esir düşen Türklerin sayısı kesin olarak bilinemese de araştırmacıların verdikleri bilgiler doğrultusunda mümkün olduğunca net sayılar nakledilmeye ve net bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın konu bakımından, mekan bakımından ve zaman bakımından araştırma sınırlılıkları şunlardır:

1.5.1. Konu Bakımından Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada bahsi geçen konu olan “ İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Mahkumu Türklerin Almanya'daki Faaliyetleri” isminden de anlaşılacağı gibi çok uluslu bir konudur. Bu konu hem bir tarih araştırması hem de adeta uluslar arası ilişkiler çalışması niteliğindedir. Bu da konunun çok derin bir araştırma başlığına sahip olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Bunların dışında konunun çok geniş olması nedeniyle, konu tarafımızdan da sınırlandırılmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası yapılan Paris Barış Konferansı ve sonrasında imzalanan Versailles Antlaşması ile dünyada oluşan yeni düzen ve bu süreçte 1929 senesinde patlak veren Dünya Ekonomik Buhranı da dünyanın üzerindeki kara bulutların dağılmasını engelleyen başka bir sıkıntı olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durum Almanya ve İtalya'nın bir araya gelmesine sebep olmuş ve İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, İkinci Dünya Savaşı mümkün olduğunca ana hatlarıyla verilmeye çalışılmıştır. Çünkü tek başına bu başlık bile oldukça geniş bir kapsama sahiptir.

Çalışmamızın diğer bölümlerinde ise, Almanya-Rusya Savaşı ve Türklerin durumuyla ilgili bilgiler verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

1.5.2. Mekan Bakımından Araştırma Sınırlılıkları

Araştırmamıza konu olan coğrafi bölge, Rusya, Ukrayna ile Almanya arasında oldukça geniş bir satedır. Azerbaycan, Kazak, Kırım, Özbek vb birçok Türk unsur, bu çalışmada yer almıştır. Çalışmanın konusunun bu denli geniş bir alana sahip olması, bizlerin tüm coğrafi bölgelerle ilgili geniş bilgilere sahip oluşumuzu engellemiştir.

1.5.3. Zaman Bakımından Araştırma Sınırlılıkları

Araştırmamızın bir diğer sınırlılığı da zaman açısından olmuştur. Araştırmamızın asıl yoğunlaştığı dönem 1939-1945 seneleri arasında yapılmış olan İkinci Dünya Savaşı'nın vuku bulduğu zaman dilimidir. Yine bu sürecin içerisinde de Almanya'nın Rusya'ya saldırması sonrası dönem zaman açısından sınırlandırdığımız dönemdir. Bu dönemle ilgili kaynak azlığı ve Rusya'nın o dönemdeki içe kapalı politikalarından dolayı daha doyurucu bilgiler verme konusunda yetersiz kalınmıştır. Bu durum da bizlerin tez yazım aşamasında zorlanmamıza sebep olmuş başka bir unsurdur.

1.6. Tanım

Araştırmamızın tam anlamıyla anlaşılabilmesi için şu terimler kullanılmıştır:

Faşizm: Türk Dil Kurumu (TDK), Türkçe Sözlükte Faşizm tanımı şu şekilde yapılmıştır: "İtalya'da 1922-1943 yılları arasında etkinliğini sürdüren, meslek kuruluşlarına dayanan, devlet sınırlarını genişletmeyi amaçlayan, yetkinin, tek partinin elinde toplandığı düzen."

TDK Türkçe Sözlük bu sözcüğün ikinci anlamı olarak da şunları yazar: "Demokratik düzenin yerine aşırı bir ulusçuluk ve baskı düzeni amaçlayan öğretisi."

Mussolini'nin "faşizm"inde temelde devlet kuramı vardır. Faşizmin dayandığı noktalar; devletin karakteri, ödevi ve amacıdır. Faşizm devleti salt varlık olarak görür. Tüm bireyler ve topluluklar devlet karşısında görece bir nitelik taşırlar... Faşizmden söz açmak altık (zımnî) olarak devletten söz açmak demektir (Sarica, 1999:178).

Nasyonal Sosyalizm: TDK Türkçe Sözlükteki açıklama şu şekildedir: "Hitler ve Nasyonal Sosyalist Partisinin öğretisi, Hitlercilik."

İtalyanların "faşizm" kavramından sonra ortaya çıkmıştır. Bazı bilim insanları Almanlara ait olan "Nasyonal Sosyalizm" kavramını, faşizme ait bir tür olarak görür. Hatta gerçeğini aşmış bir taklit olarak görenler de vardır (Sarica, 1999:187).

Adolf Hitler'e ait olan sosyalizm, temelinde Marksizm'i taşıyan bir sosyalizm türü değildir. Tam zıttı bir şekilde Marksizm'i, kendisine çok büyük düşmanlar arasında görerek, siyasal düşüncelere farklı bir boyut getirmiştir (Sarica, 1999:187).

Bu düşmanlığa sebep olarak Marksizm'in, maddeciliğe aşırı bağlılığı bulunan uluslar arası bir doktrin olması etkili olmuştur. Elbette ki faşizm, maddeciliğe karşıdır. Üstelik de çok yoğun milliyetçiliğe dayanır (Sarica, 1999:188).

Nasyonal Sosyalizm'in ortaya çıkışı çok büyük ekonomik sıkıntılar geçiren Almanya'da kurtarıcı gibi olmuştur. Almanya neredeyse bir bunalım yaşarken, uygulanan planlı ekonomik politikalar sayesinde sorunlarını gidermiştir (Sarica, 1999:188).

Nasyonal Sosyalist (Nazi) Partisi, Alman halkı ile Führer arasında bağlantı kurmayı sağlayabilecek tek parti olarak görülmüştür. Führer, devleti yöneten kişidir. Bu mistik bir şef olarak da tanımlanmış ilginç bir tek adam olgusudur (Sarica, 1999:188-189).

2. İLGİLİ ALAN YAZIN

2.1. Kurumsal Çerçeve

Bu çalışmaya Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda meydana gelen gelişmeleri vererek başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda uygulanan yanlış politikalar İkinci Dünya Savaşı'na sebep olduğu için bu kısım ile başlamak tercih edilmiştir.

İkinci kısımda ise İkinci Dünya Savaşı ana hatlarıyla işlenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Almanya'nın bitmek bilmeyen saldırganlığından en sonunda Sovyet Rusya'nın da nasibini alarak, birbirleriyle savaşmaları, bu süreçte yaşanan Rusya Türklerinin sürgün olayları, esaret hayatları ve o dönemi yaşayanların anıları bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Esaretin yanı sıra esir kamplarındaki olumsuz fiziki koşullara da dikkat çekilmek istenmiştir.

Yine savaş sırasında esir düşenler ve şehit olanların sayılarıyla ilgili istatistiki veriler de çalışmamızda verilmeye çalışılmıştır.

2.2. İlgili Araştırmalar

Çalışma konumuz olan "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Mahkumu Türklerin Almanya'daki Faaliyetleri" hakkında araştırma kaynakları sınırlıdır. Araştırmamızda çok büyük oranda Türkçe kaynaktan ve az sayıda İngilizce kaynaktan yararlanılmıştır. Çalışmamızın arşiv belgeleri haricinde en önemli kaynağı Patrik von zur Mühlen'e ait " Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında: İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları" adlı eserdir.

Bu çalışmada anılardan da yararlanılmıştır. Anılar, çalışılan dönemlere ışık tutması açısından bizler için önem taşırlar. Bu çalışmada

çeşitli yayınlarda yayımlanan hatıratların yanı sıra çeşitli anı kitaplarından da yararlanılmıştır. Mesela Cengiz Dağcı'nın " Korkunç Yıllar" adlı kitabı bize bu dönem hakkında ışık tutan önemli eserlerindedir.

Bu şahıslar esareti tüm zorluklarıyla yaşamışlar, şahit olduklarından ve uğradıkları zulümlerden eserlerinde bahsetmişlerdir. Çalışmamız uluslar arası ilişkileri de kapsadığından Henry Kissinger'in " Diplomasi" adlı kitabından da faydalanılmıştır.

Paul Kennedy'nin " Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri" de çalışmada yararlanılan eserlerden bir başkasıdır.

Yine M. Ali Eren'in " II. Dünya Savaşı'nda 1 Milyon Türk" adlı makalesi gibi birçok makale de çalışmamızda faydalandığımız eserler arasındadır.

Neşe Sarısoy Karatay'a ait " Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Türkler" adlı eserden de mutlaka bahsetmek gerekir.

Çalışmamızda kullanılan İngilizce kaynaklardan bazıları şunlardır: Chris Bellamy " Absolute War: Soviet Russia in the Second World War", Bruno de Cordier'e ait " The Fedayeen of the Reich: Muslims, Islam and Collaborationism During World War II" ve Edgar M. Howell'in " The Soviet Partisan Movement".

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmamızda gerek sürgünü gerekse de esareti tanımlayabilmek ve konumuza ait süreçle ilgili doğru bilgiler verebilmek için bir araştırma yaklaşımı olan tarama modeli kullanılmıştır. Bu model çerçevesinde konu ile ilgili olaylar dönemin koşulları göz önünde bulundurularak tanımlanmaya çalışılmıştır.

Tarama modelinin araştırma yaklaşımına uygun olacak şekilde, konu hakkında önceden yazılmış yazılı belgeler ve eserlere başvurularak yorumlamaya gidilmiştir. Araştırma konusu ile ilgili çoğunluğu yerli, sınırlı bir kısmı yabancı olan eserler taranarak, tarafsız bir şekilde yorumlanmıştır.

3.2. Bilgi Toplama Kaynakları

Araştırma konusu tarafımızdan belirlendikten sonra bu sahada yazılmış eserlerden bir bibliyografya oluşturulmuştur. Araştırmamızın konusuna istinaden, öncelik verdiğimiz kaynaklar, o dönemin bizzat şahitlerinin eserleri olmuştur.

Araştırmamızın konusu nedeniyle oldukça sınırlı bir alan araştırmasına ulaşılabilmektedir. Bu çalışmada sadece elde edilebilen kaynaklardaki bilgilerden faydalanılmaya çalışılmıştır.

3.3. Verilerin İşlenmesi, Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmamıza konu olan belgelerden ve dokümanlardan toplamış olduğumuz veriler, fişlendikten hemen sonra, bütün notlar tek tek okunmuştur. Bu notlar hangi konudan bahsetmişse, konu fişlerin başlangıçta boş bırakılan sol üst kısmına yazılmıştır. Bu işlemin ardından, fişler arasında konusuna göre bir sınıflandırma yapılmıştır.

Sınıflandırmayı yaparken, araştırma problemimize ve amacına uygunluk, her sınıfın birbirinden bağımsız olması, konunun bütün yönlerini içermesi gibi ilkelere önem verilmiştir.

Fişlerin tasnifinin yapılması ve mantıklı bir düzen içerisinde sıralanmasıyla birlikte, çalışmanın ana başlıkları altında yer alacak olan alt başlıklar da belirlenmiş olup, başlıklarda ondalık sistem kullanılmıştır. Bu sistemi uygularken bölüm ve alt bölümlerde rakamlar kullanılmıştır. Çalışmamızda 1, 1.1, 1.2 vb. şeklinde bir sıralama sistemi izlenmiştir

Daha sonra bilgiler konu başlıklarına göre belirli bir sıraya uygun olarak ele alınmış ve araştırmanın amaç ve hedefleri doğrultusunda veriler anlamlandırılmaya çalışılmış, son olarak araştırmaya uygun olan probleme bir çözüm önerisi oluşturabilmek için, veriler bir bütün haline getirilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu çalışmada yola çıkarken amacımız esaretin zorluklarını, vatan ve millet kavramının önemini, Türklerin uğramış oldukları zulümleri tespit etmektir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yahudilere yapılanlar bugün bile tartışma konusudur. Türklere yapılan haksızlıkların ve zulümlerin de ortaya çıkarılması gerektiği hakkındaki tespit bize göre de son derece doğru ve yerindedir. Bu yapılan zulümlerin ortaya çıkmamasında devletlerin politik duruşları da büyük rol oynamıştır.

4.1. II. Dünya Savaşı

4.1.1. Savaşın Başlaması ve Nedenleri

1 Eylül 1939 tarihinde Alman Silahlı Kuvvetleri -Wehrmacht, Polonya'ya saldırıya başlamıştır. Polonya, Alman çizmeleri altında çığnemiştir. Bu sırada Alman orduları çok büyük bir hızla hareket etmiştir. Alman saldırısına 3 Eylül'de İngiltere-Fransa ikilisinin cevap vermesi ile savaş başlamıştır (Öndeş, 1974:53).

Kazım Karabekir Paşa, günlüklerinde o günlerden şöyle bahsetmektedir: *“1 Eylül 1939 Cuma: Harp başladı. Bu sabah müttefikleriyle beraber Almanlar 3 koldan Lehistan'a taarruza başladılar. İngiltere kralı İsmet'e hususi bir mesaj göndermiş. İsmet Mareşal ile bir müddet görüşmüş, öğleden sonra heyet-i vekile Mareşalin de huzuruyla iki saat konuşmuşlar... 3 Eylül 1939 Pazar: 11'de İngiltere, 17'de Fransa Almanlarla harbe girdi.”* (Karabekir, 2009:1102).

İkdam Gazetesi'nde de savaşın başlangıcı “Avrupa'da Harp Başladı” manşetiyle duyurulmuştur. Bu haberde Almanya'nın Polonya'ya taarruzuyla savaşın vuku bulduğu aktarılmıştır (İkdam, 2 Eylül 1939).

3 Eylül 1939 tarihinde İngilizler, Almanlara savaş açtığı zaman, Doneitz'in elli altı denizaltı gemisinin sadece kırk altı tanesi savaşa hazır

durumdadır. Bu kırk altı geminin içinden de yirmi iki tanesi Atlantik seferi için elverişli haldedir. Diğer yirmi dört tanesi ancak Kuzey Denizi'ne kadar gidebilecek durumdadır. Bunlar uzun seferlere gidemeyecek durumdadır. Atlantik seferi yapabilecek yirmi iki geminin ancak yedi tanesinin aynı anda Atlantik'te kullanılabilmesi mümkündür (Mason, 1982:21).

Ülküsal'ın ifadeleriyle, *“Avrupa'nın kapitalist devletleri totaliter Nazi Almanya ile sonu nereye varacağı ve hangisinin kazançlı çıkacağı bilinmeyen çok kanlı bir savaşa, İkinci Dünya Savaşı'na başladılar.”* (Ülküsal, 1976:5).

İkinci Dünya Savaşı'nın deniz muharebeleriyle ilgili olan kısmında İngilizlerin savaşıma hiç de hazır görünmediği bu sözlerden anlaşılmaktadır. II. Dünya Savaşı kara savaşları yönünden de Alman üstünlüğüyle başlamıştır.

“Müttefik orduların en zayıf tarafı, hiç şüphesiz modern silahlarla teçhiz edilmemiş olmalarıdır. Almanlar altı sene bütün sanayi gayretlerini yeni ordularını silahlandırmak hususuna teksif ettiler.” (Lewinson, 1942:41).

İşte bu sözler Almanya'nın savaşa Müttefik Devletlere nazaran daha iyi hazırlandığının kanıtıdır. Yazara göre Almanlar altı sene boyunca çalışmış olmasına karşın, Müttefik Devletler, herhangi bir savaş hazırlığında bulunmamışlardır. Birçok devlete göre, savaşı Almanya başlatmıştır.

Gerçi II. Dünya Savaşı'nı kimin başlatmış olduğuna ilişkin birçok farklı görüş de mevcuttur. Örnek olarak Sovyetler Birliği yöneticileri bu husustaki görüşlerini birkaç defa değiştirmiştir. Sovyet hükümetinin 18 Eylül 1939 tarihinde vermiş olduğu notayla Polonya, savaşın meydana gelmesinden sorumlu tutulmuştur. “Pravda” gazetesinin 30 Kasım 1939 gününe ait sayısında suçlu sayısı artmış ve şu ifadeleri kullanmıştır: *“İngiltere ve Fransa, Almanya'ya saldırarak mevcut savaşın sorumluluğunu üzerlerine aldı.”* (Suvorov, 2009:9).

Tarih bu savaş sürecinde yepyeni bir kavramla tanışmıştır: Blitzkrieg. Bu terim Almanların cephelerde çok yüksek bir hızla hareket ederek, hızla işgal gerçekleştirdikleri için söylenmiştir. Blitzkrieg, “yıldırım hızı savaşı” veya “yıldırım savaşı” manasına gelmektedir (Woodruff, 2010:301).

Türk Dili Gazetesi'nde yayımlanmış “Şimşek Harbi mi, Yıprandırma Harbi mi?” adlı makalede Almanların uygulamış olduğu yıldırım savaşı için şu sözler yazılmıştır: *“Eğer Almanlar bugün süratle hareket ediyor ve acil muvaffakiyetler kazanmak istiyorlarsa bu ecdatlarından kalma bir kahramanlığın devamından değil fakat, uzun bir harbe tahammül edecek ham maddeye malik olmadıklarından ileri gelmektedir”* (Türk Dili, 2 Haziran 1940).

4.1.2. Savaşın Cepheleri

II. Dünya Savaşı toplam üç cephede cereyan etmiştir. Bunlardan ilki Avrupa Cephesi, ikincisi Kuzey Afrika Cephesi ve üçüncüsü de kimi kaynaklarda Pasifik Cephesi kimilerinde ise Asya – Pasifik olarak geçen cephelerdir.

4.1.2.1. Avrupa’da Cereyan Eden Savaş

II. Dünya Savaşı, Almanların yayılmacı siyasetinin bir sonucu olarak başlamıştır. Bu savaş, ilk olarak Avrupa’da cereyan etmiş, Avrupa’nın savaşı dünyaya yayılmıştır. Müttefik Devletler, savaşa hazır olmadığından, savaş Almanların cephelerdeki üstünlüğüyle başlamıştır.

Almanya’nın savaşa hazırlanışının Müttefiklerden üstün olduğunu Lewinson şu şekilde aktarmıştır: *“Müttefiklerin birçok yönden eksikleri vardı. Fransa’nın silah sanayisi oldukça yetersizdi. Son senelerde yeni gelişen İngiliz silah sanayisine ise sadece belli bir yere kadar bel bağlanabilirdi. Ama Müttefiklerin eksikliğini en çok hissettikleri şey tanklardı. Almanlar Polonya muharebesinde güçlü bir rol oynayan tanklardan,, büyük ‘Panzerdivision’ları oluşturmuşlardı. Almanlara ait bir ‘Panzerdivision’da 400 -500 aralığında tank*

varken, bir Fransız tümeninde yalnızca 150 tank bulunuyordu” (Lewinson, 1942:42).

Bu durum da bizlere, Almanların savaşa iyi hazırlandığını ve Müttefik Devletlerin Alman hazırlığını göremediğini gösterir. Müttefiklerin savaşa iyi hazırlanmadıklarının en bariz kanıtlarından biridir.

Pearl Harbor Baskını sonrasında Amerikan ordusuna katılmış olan John Toland, Alman ordusunun gücünden bahsederken şunları söylemiştir: *“Alman saldırılarının şiddeti karşısında kimi birlikler mevcutlarının yüzde kırkını kaybetti” (Toland, 1982:426).* Bu, oldukça ciddi bir askeri kayıptır.

Alman ordusu daha 1929 senesinden itibaren, savaş stratejisinin tanklar üzerine kurulması gerektiğini planlamıştır. General Heinz Guderian’a göre tanklar, standart bir hıza ve arazide hareket kabiliyetine kavuşturulmalıdır. *“ Bütün sınıf ve silahlardan meydana gelen bir kuruluştta, tanklar asıl rolü oynamalı, öteki silahlar tankların ortaya koyacakları ihtiyaçlara bağlı kılınmalıydı. Piyade tümenlerinde tank bulunması hatalı idi. Tankların tam etki ile savaşmaları için gerekli tüm destek silahlarını kapsayan zırhlı tümenlere ihtiyaç vardı.” (Guderian, 1982:45).*

Almanlar oldukça hızlı hareket eden, güçlü bir orduya sahiptir. Adolf Hitler, Polonya sorununu çözümlenmeyi başarmasının hemen ardından gözünü Fransa ve İngiltere’ye çevirmiştir. Ama Hitler bu kararını hemen yürürlüğe koyamamıştır (Armaoğlu, 2010:447).

Almanya akıllıca planlar yapmıştır. Alman yöneticilerinin kafalarındaki gerçek düşünce, önce Fransa’ya saldırmaktır. Fakat Hitler Fransa’dan önce Norveç’e dönmeyi başarmalıdır. İngilizler tıpkı I. Dünya Savaşı’ndaki gibi Almanya’yı denizden ablukaya alabilirdi. Üstelik Norveç kıyılarının mayınlanma ihtimali de vardı. Bunun üzerine 9 Nisan 1940 tarihinde Almanlar, Danimarka ve Norveç’i karadan ve denizden işgale başlamışlardır. Almanların Norveç’i işgali üzerine, İngiltere’de hükümet değişikliği yaşanmıştır. Bu olay gerçekleşinceye kadar Arthur Neville Chamberlain,

iktidarda iken yerine Mayıs 1940 tarihinde Winston Churchill geçmiştir. Aslında savaş ve harekâtlardaki kötü gidişat Chamberlain kabinesini istifaya zorlamış ve nihayetinde hükümet değişikliği gerçekleşmiştir (Armaoğlu, 2010:448- 449).

1940 senesinin Mayıs ayında Hollanda'ya, Belçika'ya ve Fransa'ya saldıran Almanya, bu ülkelerin hepsini düşürebilmeyi başarmıştır. Bütün bu gelişmeler üzerine, İngiltere'nin tek başına kaldığı apaçık ortadadır.

Paul Kennedy "Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Düşüşleri" adlı eserinde savaşın gidişatıyla ilgili şu sözleri aktarmıştır: "...Almanya'nın Wehrmacht'ın epey üstün durumda bulunduğu birtakım ulusal strateji unsurlarını geliştirmesine imkan sağlamıştır. Yani hareket doktrini, sınıfların karma olarak kullanımı, taktik hava gücü, merkezilikten uzak taarruz savaşı.

Özellikle Polonya seferi, Yıldırım Harbi'nin sonuç verici etkisini doğrulamış, bir iki zayıf noktayı açığa çıkarmış (böylece bunlar düzeltilebilmiş) ve Almanların hızlı baskın taarruzları, hava gücü ve zırhlı gücün doğru bir biçimde bir noktaya yığılması yoluyla, düşmanlarını ezebileceklerine olan güvenlerine güç katmıştır.

Aynı şey, bir kez daha Danimarka ve Hollanda'nın hızla istilası sırasında rahatça sergilenmiş, ancak coğrafi koşullar Alman panzer tümenlerinin Norveç'e girmelerine izin vermemiş ve İngiliz deniz gücünün etkisine açık hale getirmiştir; böylece bu sefer, Luftwaffe (Alman Hava Kuvvetleri) üstünlük kuruncaya kadar bir süre için yüzeysel nitelikli kalmıştır.

Ama Alman askeri doktrininin ve hareket taktik yeteneğinin üstünlüğünü gösteren en iyi örnek, 1940 Mayıs-Haziran aylarındaki Fransa seferi olmuştur; burada daha geniş, ancak teşkilatlanmaları daha zayıf olan müttefik piyade ve zırhlı kuvvetleri, Guderian'ın tank ve motorize piyade grupları tarafından perişan edilmiştir.

Bu karşılaşmaların hepsinde saldıran tarafın epey büyük bir hava üstünlüğü bulunmuştur. Böylece hiçbir tarafın yeni savaş koşullarıyla baş etme konusunda pek bir beceri sergileyemedikleri Birinci Dünya Savaşı'nın aksine, 1940 yılındaki seferler Almanların avantajlarını açığa çıkarmış ve bunlar Almanya'nın uzun vadede uğrayabileceği ekonomik zararları engelliyor görünmüştür.” (Kennedy, 1990:400).

Bu savaşta, sürekli olarak psikolojik savaş da yapılmıştır. Mesela, Dunkerque Muharebesi'nin hemen öncesinde Binbaşı Maurice Guirre şunları yazmıştır: “ *Stuttgart radyosu ikide bir : ‘ Dunkerque kırk sekiz saate kadar bir kül yığını haine gelecek,’ deyip duruyordu.” (Guirre, 1982:24). Churchill, “Biz Mihver kayıtsız ve şartsız teslim oluncaya kadar harbe devam edeceğiz” (Türk Dili, 1 Temmuz 1943) sözüyle hem psikolojik savaş vermiş hem de Müttefiklerin üstün geleceğine dair inancını vurgulamıştır.*

1943 senesinde Almanlar saldırı gücünü korusalar da, kaynak kıtlığı baş göstermiştir. “Almanya Tam Bir Seferberlik Halinde” adlı makalede Almanya'da zaruri ihtiyaçlar dışında bütün kaynakların savaşa tahsis edildiği anlatılmıştır (Türk Dili, 6 Şubat 1943).

Ağustos 1944'e gelindiğinde ise, Almanya İngiltere'ye hava saldırısı başlatmış fakat başarılı olamamıştır. 10 Haziran'da ise İngiltere ve Fransa'ya karşı bu kez de İtalyan saldırısı başlamıştır. Ağustos ayında İtalya, İngiltere'nin karşısına bu defa Kuzey Afrika'da çıkacaktır. Ekim ayı geldiğinde bu sefer de Yunanistan'a saldırıda bulunan İtalya, yaşadığı başarısızlığın ardından Adriyatik Denizi'ne çekilmiştir. Artık hava kuvvetlerine dayalı savaşta inisiyatif tamamen Müttefiklerin eline geçmiştir (Armaoğlu, 2010:471).

Artık Almanlar için sıradaki hedef SSCB'dir. Sovyetler Birliği'nin Balkan topraklarına doğru genişleme politikası izlemesi ve Sovyetler Birliği'nin sürekli bir şekilde silahlanmaya devam etmesi, Alman çıkarlarına hiç ama hiç uygun görünmemiştir. İşte Almanya ile Rusya arasında başlayacak olan savaşın sebebi tam olarak Sovyetler Birliği'nin “genişleme siyaseti” ve “silahlanmayı

bırakmaması”dır. Almanya bu tehdidi bertaraf edebilmek maksadıyla Sovyet Rusya ile savaş başlamıştır.

1944 yaz mevsiminde ise, Müttefik orduları daha sonra başkanlık görevinde de bulunacak olan (1953-1961) General Dwight Eisenhower komutasında Fransa’ya girmiştir. Fransız birliği General de Gaulle komutasındadır. 1943 senesinde Tahran’da yapılan Müttefik Konferansında anlaşmaya varılan ve uzun zamandır beklenen D-Günü (D-Day) gelmiştir. Alman işgalindeki Avrupa’nın direniş hareketleri, bir gecede ortaya çıkmıştır. Almanya’nın doğudan, batıdan ve güneyden kuşatıldığı güne D-Günü denmektedir (Woodruff, 2010: 306).

Fakat Hitler’in zihninde Üçüncü Reich’in en güçlü yanı olarak düşünmüş bulunduğu; en tepedeki Feld Mareşal’inden en alt düzeydeki ere değin, Wehrmacht’ın bütün askeri personelinin, herhangi bir emir karşısında tartışmasız itaat sağlayan yönetim ve liderlik ilkeleri bile D-Günü’nde, adeta Almanya’nın aleyhine çalışmıştır. O gün üst, orta veya en aşağıdaki tüm subayların performansı oldukça kötüdür (Ambrose, 2004:461).

II. Dünya Savaşı’nın başından 1944 senesinin ilk aylarına kadar, Hitler’in yönetimindeki Nazi Almanya’sında o kadar çok toprak alınmıştır ki bu ciddi bir problem oluşturmuştur. Problemin ana kaynağı tam olarak savunulabilecek miktarın çok üzerinde toprağın alınmasıdır. Ama bütün işgalcilerin düşünce tarzı Hitler’de de mevcuttur. Bu düşünce tarzı kazanılan ne kadar toprak varsa, tümünü savunmak istemesidir.

1944 senesinde Hitler’in yapmış olduğu başka bir hata da taktiksel doktrinde değişime gitmiş olmasıdır. Daha önceki senelerde yüksek bir hızda hareket kabiliyetiyle yıldırım savaşı yapan ordusunu mevzilenmiş piyadelere çevirmiştir. Bu hatalar yetmezmiş gibi hafif zırhlı tankların yerini de yavaş tanklar almıştır (Ambrose, 2004:27).

Almanların Batı Komutanı Mareşal von Runstedt 805/44 numaralı “Komutana ve Kurmay Başkanı’na özel” şerhiyle yazdığı gizli belgede, Alman

ordusunun kötüye gittiğini şu şekilde ifade etmiştir: *“Kuvvetlerimiz tamamen savaflara bağlanmış, çok yorulmuş, kısmen de yok olmuş durumdadır. Bunların topçusu ve tanksavar silahları noksandır. Elde sözü edilmeye değer ihtiyatlar mevcut değildir. Düşmanın tank sayısı bakımından bizden üstün olduğu gayet açıktır...”* (Jacobsen, 1989:666).

Avrupa'nın savaşı Mayıs 1945 tarihinde sonlanmıştı. Bu durum Akşam Gazetesi'nin manşetinde şu şekilde yer almıştır: *“Avrupa Harbi Sona Erdi, Bütün Dünya Şenlik Yapıyor”*. Bu haberde Avrupa'da, savaşın bitişinin bayram havasında ve büyük bir coşkuyla kutlandığı aktarılmıştır (Akşam, 8 Mayıs 1945).

4.1.2.2. Kuzey Afrika'da Savaş

1940 senesinde Fransızlar savaş dışı kalmışken, İtalyanların savaşa girmesi İngilizler açısından dengeleri alt üst etmiştir. Gerek Afrika'da gerekse de Akdeniz'de İngilizlerin işi gerçekten zora girmiştir. II. Dünya Savaşı'nın yapıldığı yıllara dikkat edilirse, İngiliz donanmasının oldukça güçlü olduğu göze çarpar. Hatta bir ada ülkesi olduğu da düşünülürse İngiltere'nin savaş gücü için en önemli avantajının donanması olacağı yorumuna ulaşmak çok zor değildir (Armaoğlu, 2010:472).

Süveyş Kanalı ise, İngiliz donanmasının en önemli üssüdür. Süveyş Kanalı'nı kaybetmek İngilizler açısından stratejik bir kayıp olacaktır. Hatta kanalın ticari faaliyetler için kullanıldığı da düşünülürse ekonomik yönden de İngilizler bu kayıptan oldukça rahatsız olacaklardır.

İtalyanlar işe Somali'den İngilizleri çıkararak başlamıştır. Hedef Süveyş Kanalı olmuştur. Ama İtalya başarısız olunca İngilizler bu stratejik alanı kaybetmemiştir. Ama yine de İngiliz kuvvetleri 1941 Şubat ayında Bingazi Körfezinde Agheila'ya ulaşmışlardır. (Uçarol, 2013: 846).

24 Mart 1941 'de ise, İtalya bu sefer Almanya desteğiyle yeni bir Kuzey Afrika hareketine başlamıştır. Planları şöyledir: İtalya güney taraftan

ilerleyecek, Almanya ise Kafkasya ve İnan üzerinden gelerek orta noktada birleşeceklerdir (Armaoğlu, 2010:471).

Bu sayede Orta Doğu ve Mısır'ı ele geçirip buraların maddi zenginlikleri de Almanya ile İtalya ikilisinin eline geçmiş olacaktır. Bir başka Mihver Devleti olan Japonya da bu planda unutulmamıştır (Uçarol, 2013:847).

Japonlar Hindistan üzerinden İnan'a kadar gelecekler bu sayede hem savaş bitmiş olacak hem de Mihver Devletler büyük bir zaferle savaştan ayrılacaklardır. Fakat işler istedikleri gibi gitmemiştir (Armaoğlu, 2010:472).

İngilizler, Kuzey Afrika'daki İtalyan sömürgelerini ellerinden almış, Kuzey Afrika'nın büyük bölümünü ele geçirmeyi de başarmışlardır. Bir de bütün bunların üzerine Amerika Birleşik Devletleri de savaşa dahil olunca işler Mihver Devletleri açısından daha da kötüye gitmiştir. Amerika, 1942 Kasım ayında Fransızlara ait olan Atlas Okyanusu ve Akdeniz kıyılarına askerlerini konuşlandırmışlardır (Uçarol, 2013:847).

Artık bu bölgede çok daha yoğun Müttefik üstünlüğü oluşmuştur. Fas'ın ele geçirilmesini müteakip İngilizler, İtalya'nın Afrika'daki topraklarına saldırıda bulunmuşlardır. Mayıs 1943 tarihinde tüm İtalyan ve Alman birlikleri teslim olmuştur (Armaoğlu, 2010:472).

Mihver Devletleri'nin bu saldırılar aracılığıyla Orta Doğu'ya ulaşmasındaki amaçlardan biri de sadece sömürge isteği değil, bölgedeki petrolün de ele geçirilmesinin hedeflenmesidir.

4.1.2.3. Asya ve Pasifik'teki Savaş

Savaşın öncesinde ABD'de Almanya karşıtı pek çok söylem vardır. ABD kamuoyunda elbette ki bu karşıtlığın pek çok sebebi bulunmaktadır. Hitler'in Nazi rejimi, Alman yönetiminin sebep olduğu saldırgan politikalar, Yahudilere karşı sergiledikleri tutum ve davranışlar, Hitler'in demokratik

rejimlere sıcak bakmaması, yine Hitler'in Versailles dahil birçok antlaşmayı çiğneyerek hareket etmesi göze çarpan başlıca sebeplerdendir.

Herkesin bildiği gibi ABD, savaşın başında tarafsızlık politikası izlemiştir. Ama Almanlar Avrupa'da üstün bir duruma gelince ABD daha fazla tarafsız kalamamıştır. Amerika Avrupa ülkelerinin politikalarına karışmamak üzerine olan kanunlarını değiştirme yoluna gitmiştir. Bu sayede silah satışı serbest kalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, İngilizlere hem para hem de silah yardımı yapmıştır. 1941'de Roosevelt tarafından ortaya konan "*Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu*" ile Almanya ve İtalya'ya karşı savaşan devletler yardım göreceklendir (Karakaş, 2009:21).

14 Ağustos 1941'de, Churchill ve Roosevelt'in arasında Atlantik Bildirisi adı verilen bir metne de imza atılmıştır. Bu bildiri ileriki senelerde Birleşmiş Milletler Antlaşması içerisine dahil edilmiştir. (Şişman, 2005:87) Birleşmiş Milletlere göre *bildiride "Churchill, Franklin Roosevelt'e güvenliği ve barışı korumak amacıyla bir dizi ilke önermiştir."* (www.unicankara.org, 22.03.2015).

4.1.3. Pearl Harbor Baskını ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşa Dahil Oluşu

I. Dünya Savaşı sonrasında, Pasifik bölgesinde İngiltere ve ABD hakimiyetinin oldukça artmış olduğu belirgin bir gerçektir. Japonya ise bu bölgenin bir devleti olarak, İngiliz ve Amerikan hakimiyetini kırmak istemiştir. II. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde ise İngiltere ve Fransa, Avrupa'da savaşa tutuşmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bu durumda İngilizlerden destek alamayacağı apaçık ortadadır. Bu durum Amerika'nın Pasifik bölgesi siyasetinde değişik bir tavır takınmasına yol açmıştır. Artık ABD, Çin'e destek veremeyecektir. Japonya için, ABD'nin bu siyasal değişikliği büyük bir fırsat olarak yorumlanmıştır. Çünkü Çin'e saldırmasının önünde artık hiçbir engel kalmamıştır (Armaoğlu, 2010:464).

Beklenen olmuş Japonya Çin'e saldırmıştır. Çinhindi'nin önemli bölgeleri ve Hainan Adası artık Japonların olmuştur. Bunun üzerine ABD, Japonya'ya petrol konusunda ambargo uygulamıştır. Bu ambargoya kızan Japonya tepkisini ortaya koyup Pearl Harbor'a saldırınca Amerika da II. Dünya Savaşı içerisinde yerini almıştır. Zaten Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırarak Güneydoğu Asya'yı kontrolü altına almasını, ABD ambargosuna tepki olarak düşünmek oldukça doğaldır (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009:84).

Aslında Pearl Harbor saldırısına farklı bir yönden bakıldığında bir topluluk veya grup düşüncesinin varlığı, karar alıcıların yani yöneticilerin rasyonel şekilde düşüncelerini engellemiştir. ABD yönetimi birçok kez Hawaii Adası içinde görev yapan amiral ve generallere uyarılarda bulunmuştur. Fakat bu general ve amiraller Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırmasını imkansız görmüşlerdir. Bu askeri yöneticilere göre, Japonlar şayet saldırırlarsa Pasifik'teki İngiliz ve Hollandalı kuvvetlere saldırabilirdi. Pearl Harbor'a saldırıda bulunsalar dahi önce buralar vurulur, sonra Pearl Harbor'a sıra gelirdi. Bu düşünceye sahip olanların diğer bir düşüncesi de zaten Japonya ABD'ye saldırmaya cesaret edemez şeklindedir (Doğan, 201: 96).

ABD'nin, Pearl Harbor'dan hemen sonra, II. Dünya Savaşı'na girmesiyle ABD Başkanı Franklin Roosevelt, Amerikan halkına; ülkede ekonomik seferberlik adı altında yeni bir kalkınma programı uygulanacağını bildirmiştir (Boyras ve Cantürk, 2014:431). Bu da bize, Amerikan yönetiminin savaş ekonomisine geçtiğini göstermiştir.

Kısacası Japonya'ya ait uçaklar ABD'nin Pearl Harbor üssüne saldırınca hem savaşın düzeni değişmiş hem de harbin sonucu doğrudan etkilenmiştir (Bektaş, 2007:1). *“Churchill, ABD'nin savaşa girdiği haberini alınca açık açık sevinmiştir. Haklı sebepleri de vardır. Daha sonra açıkladığı gibi ‘ Hitler'in kaderi belli olmuştur. Mussolini'nin kaderi belli olmuştur. Japonlara gelince onlar un ufak edileceklerdir. Geriye kalan, ezici kuvvetin doğru olarak kullanımından ibarettir.’ Ama böylesine bir güven, Müttfikler tarafında yer alan daha ihtiyatlı kimselere, 1942 yılı boyunca ve 1943'ün ilk*

yarısına kadar, gözü kara bir biçimde yanlış odağa yönelmiş gibi görünse gerekir.” (Kennedy, 1990:407).

Gerçekten de bu sözler Churchill’in, Eksen ülkelerin yani Mihver’in sonunun geldiğini görmüş olduğunun açık bir kanıtıdır. Mihver Devletleri’nin kaderi 1941 yılının aralık ayından sonra elbette bellidir. Ama Mihver güçleri bunun farkında bile değildir. Bununla beraber, Churchill’in bir temel varsayımı daha doğruyu göstermektedir. *“Çatışmanın bir Avrupa savaşı olmaktan çıkarak gerçek anlamda global bir savaşa dönüşmesi, İngiltere’nin kendi stratejik hareketlerini karmaşık hale getirmiş olabilir.” (Kennedy, 1990:408).*

ABD’nin savaşa girmesinden dört gün sonra ise, Almanya ABD’ye savaş açmıştır. ABD, 1942 Ocak ayında İngiltere, SSCB ve yirmi iki devletin katılımını sağlayarak, Mihver Devletleri’ne karşı ortak bir savunma gücü oluşturulmasını istemiştir. Bunun yanı sıra ABD, barış imzalanmasına ilişkin karar da aldırılmıştır (Armaoğlu, 2010:469).

1942 senesinde Pasifik Cephesi, Mihver üstünlüğüne sahne olmuştur. Avrupa’da Almanya, Uzak Doğu kesiminde ise büyük bir Japon hakimiyeti belirgindir. Japonlar Pearl Harbor saldırısıyla birlikte yönünü güney tarafına doğru çevirmiş bulunmaktadır.

ABD’nin Manila Üssünü ele geçiren Japonlar, İngiltere’nin egemenliğinde bulunan Singapur ve Hong Kong’taki üsleri de ellerine geçirmek hususunda başarılı olmuşlardır. Bütün bunların üzerine Endonezya ve Birmanya’ya da askeri hareket düzenleyerek bu bölgenin tartışmasız yeni hakimi olmuşlardır (Uçarol, 2013:855).

Fakat Japonya, 1942 Nisan ayında Avustralya’da başarısızlık yaşamıştır. Mercan Denizi’nde Amerika Birleşik Devletleri’ne yenilmiştir. Bunun üzerine ABD’nin Midway Üssü de Japonlar tarafından saldırıya uğramasına rağmen burada da ABD kazanmıştır. Filipinlerde Amerika’ya üçüncü kez mağlup olan Japonya donanması, Leyte Savaşı’ndaki yenilgiden

sonra artık tamamen tükenmiştir. Japon donanması yok denecek kadar azalmıştır (Woodruff, 2010:308).

Savaşın bu cephesinde hem II. Dünya Savaşı'nda hem de dünya tarihinde bir ilk yaşanmıştır. Atom bombası ilk kez kullanılmıştır. Postdam Konferansının başladığı gün Amerikalılar New Mexico'da ilk atom bombası denemesini yapmışlardır. Sonuçtan oldukça memnun olmuşlardır. Amerikan uçakları, 6 Ağustos 1945 tarihinde Hiroshima ve 9 Ağustos 1945 tarihindeyse Nagazaki'ye atom bombası atmıştır. Vakit Gazetesi , "Dünyanın En Korkunç Silahı Bulundu: Atom Bombaları" manşetiyle duyurduğu haberinde bu bombaların etkisinden şu şekilde bahsetmiştir: *"10 tonluk bir bombanın yaptığı tesir, 20000 ton dinamitin tesiri kadar! İlk atom bombası Japonya'ya atıldı"* (Vakit, 7 Ağustos 1945).

Japonya'nın savaştan çekilmeden önceki son durumunu, "Japonya İçin Kara Bir Gün" manşetiyle sunan Cumhuriyet Gazetesi şunları aktarmıştır: *"1- Kızıl Ordu Mançurya Hududunu Geçti 2- Nagazaki'ye İkinci Atom Bombası 3- Amerikan Donanması, Japon Karasularına Girdi"*. Bu haberin içeriğinde Japonya'ya ikinci bombanın atılmasıyla ülkenin mecburen savaştan çekilmesi gerektiği ve Mihver'in sonunun geldiği vurgulanmıştır (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1945).

Bu bombanın kullanılması üzerine, 10 Ağustos'ta İsviçre'nin aracılığı ile Amerika'ya başvurup Japonya İmparatorunun hak ve imtiyazlarına dokunulmaması şartıyla, teslim olacağını bildirmiştir. Akşam Gazetesi, savaşın bitişini ve Japonya'nın imzalayacağı antlaşmayı şu şekilde aktarmıştır: *"Bütün cephelerde toplar sustu, her tarafta ateş kesildi, İkinci Dünya Harbi dün gece saat ikide bitti. Japonlar teslim vesikasını bir zırhlıda veya Okinava'da imza edecekler"* (Akşam, 15 Ağustos 1945).

Japonya teslimiyetine ilişkin belgeyi 2 Eylül 1945 sabahı Tokyo Koyunda Amerika'nın Missouri Zırhlısında imzalamıştır. İkinci Dünya Savaşı böylece sona ermiştir (Armaoğlu, 2010:494-495).

4.2. Savaş Yıllarında Türkiye ve Savaşın Sonuçları

4.2.1. Savaş Yıllarında Türkiye

Türkiye'nin izlediği dış politika Milli Misak'tan beri değişmemiştir. Bu milli politikamızın temelini Mahmut Şevket Esenal şöyle ifade etmiştir: *“Milli sınırlarımız içinde bağımsız yaşayıp gelişmek ve bu kutsal hakkı bütün milletler için tanımaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin politikasına ruh veren bu anlayış, bütün gelip geçen siyasi olaylarda hareket tarzlarımıza ışık vermiş ve bütün dışla ilgili meselelerimizin bu ışık altında çözümleri Türkiye'nin milletler arasında yerini ve itibarını durmadan kuvvetlendirmiştir.”* (BCA, 490 01 0 0 5 26 7)

Milli Şef İsmet İnönü'nün 01.11.1943 tarihli TBMM açılış konuşmasında söyledikleri de dış politikamızı anlamak açısından oldukça önemlidir. *“Ülkümüz, milletlerin hürriyeti ve istiklali esasına dayanan bir medeniyetin temellerini sağlamlaştırmaktır. Faaliyetimiz onu yıkmaya matuf bütün gayretlere karşı dikilmek olmuştur. Harbi önlemek için en cesur hareketlere tereddütsüz atılmış olan memleketimiz, milletlerin esir seviyesine düşmemesi için de tehlikeli zamanlarda metin bir durum almaktan çekinmedi. Bugünkü dünya buhranı, tahmin ettiğimiz gibi, gitgide yıkıcı, yakıcı bir şekil almaktadır. Göz açıp kapayıncaya kadar geçen kısa zamanlarda, harabe haline gelen şehirlerin yıkıntıları altına yalnız medeniyetin büyük serleri değil, doğrudan doğruya kendisi gömülüyor. Tahakküm zihniyetinin sebep olduğu bu amansız mücadelenin, milletleri mevcudiyetlerinde tehlikeye soktuğu için, tabiatıyla şiddetini arttıran sarsıntısı, insaniyetin dayandığı bütün mesnetleri kemirmektedir.*

Biz, dünyanın yarınki çehresi meydana çıkarken, her zaman düşmana mahkum bir tahakküm zihniyetinin değil, büyük küçük bütün hür milletler arasında samimi işbirliğine dayanan bir nizamın teessüs edeceğine inanıyoruz.” (BCA, 490 01 0 0 5 26 7).

Savaşa, Türkiye'nin perspektifinden bakıldığında İtalya'nın Akdeniz politikası sorun teşkil etmektedir. Bunun sebebi düşünüldüğünde ise, faşist

İtalya dış politikasının bu denizi egemenlik altına almak istemesi ve burayı bir İtalyan denizi haline getirmek hususunda bir eğiliminin olması başlıca husustur. Bu eğilim günden güne daha da güçlenince sorun da beraberinde büyümüştür. Bu arzunun belirtileri yalnızca Habeşistan'ın ve Arnavutluk'un işgali ile sınırlı kalmamıştır. Benito Mussolini'nin konuşmalarında, coğrafi sınırlarını tam belirtmeden, Doğu Akdeniz'i yeni İtalyan İmparatorluğu'nun genişleme sahası olarak gösterdiği görülmektedir. Bu da İtalya'nın bir tehdit unsuru olarak algılanmasına yol açmıştır (Çiftçi, 2010:237-238).

İtalyan tehdidi Türkiye'yi endişelendirmişken savaş içerisinde Almanya'nın 1941 yılının Haziran ayında Sovyetler Birliği'ne saldırması, Türkiye'yi "Polonya Sendromu" adıyla anılan sıkıntıdan kurtarmıştır. Bu sendrom, Almanya ile SSCB'nin ortaklığıyla aynı anda Türkiye'yi işgaline dayanan bir olgudur (Oran ve diğerleri, 2006:388).

"Bu savaş boyunca Türkiye, başarılı bir tarafsızlık politikası takip etmiştir." Bu gibi cümleleri birçok tarih kitabında görmek mümkündür. Bu savaş içinde uygulanan Türk Dış Politikası ile ilgili oldukça yaygın olarak yapılan bir hatadır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca "tarafsız" (neutral) kalmamış; yalnızca "savaş dışı" (non-belligerent) kalmıştır. Türkiye, savaşta nüvesini İngiltere'nin oluşturduğu Müttefik Devletlerden yana bir tutum izlemiştir (Oran vd., 2006:393).

Rusya ile olan ilişki, yeni bir pakt imzalanmakla birlikte normal bir seyir içindedir. Türkiye Mihver ve Müttefik Devletlerin baskılarına rağmen, İsmet İnönü'nün izlediği politikadan dolayı savaş dışılığını muhafaza etmeyi başarmıştır. 1939 Mayıs'ında İngiltere ve Fransa ile karşılıklı bir yardım anlaşması, Haziran 1941'de ise Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalanmıştır. Bu durumun sebebi ise, yeterli ihracat ve ithalat yapılamamasıdır. Türkiye'nin yaşadığı en güç zamanlar bu harp süresince olmuştur. Almanya ile saldırmazlık paktı imzalanmadan önce kendi sınırlarına dayanmış bir Alman istilası düşüncesi, Türk devlet adamlarını sarsmıştır (Ünal, 1977: 595).

II. Dünya Savaşı döneminde sürdürülen ilişkiler, Türk-Alman ilişkilerinin önemli ve yoğun evrelerinden birisini oluşturmuştur (Çalık, 2002:821). İsmet İnönü, devlet politikasını oluştururken ve ülkenin geleceğini çizerken yalnız değildir. Düzenli olarak Bakanlar Kurulundan, partiden ve parlamentodan güvendiği isimlere, sınırlı olsa da oturmuş bir düzene sahip politika kadrosuna ve Türk Tarih Kurumu gibi güçlü kurumlara danışarak hareket etmiştir. Danıştığı en önemli kişi ise, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu olmuştur. (13 Ağustos 1942 tarihine kadar Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'dur, bu tarihten sonra Numan Menemencioğlu olmuştur.) Ama yine de incelenen bu dönemin, bütün politikalarının başlıca unsuru İsmet İnönü'dür. Asker olarak yetiştiği zamanın ve enerjisinin büyük bölümünü dış sorunlara ayırmış, Hükümetin ise kendi başının çaresine bakmasına izin vermiştir (Poyraz, 2008:187-188).

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak yönettiği dönemin dış politika uygulamalarında atılan adımlar, Türkiye'nin çıkarları açısından önemlidir. Bu dönemde büyük bir titizlik ve ihtiyatla çalışılmıştır. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da imzaladığı ittifaka rağmen, İkinci Dünya Savaşı boyunca Türk dış politikasının temel ilkesini, savaşa girmemek, ne pahasına olursa olsun savaş dışı kalmak üzerine kurulmuştur (Acun vd., 2010:331).

İsmet İnönü'nün devlet adamlarında bulunan ileri görüşlülüğü sayesinde 19 Ekim tarihli anlaşma metnine ikinci bir protokol eklenmiştir. Bu ilave: “ *Les engagements assumes par la Turquie ne pourront la contraindre a un acte ayant pour effet ou pour consequence de l'entraîner dans un conflict arme avec l'U.R.S.*” olmuştur. Yani Türkiye tarafından üstlenilen taahhütler, etkisi veya sonucu bakımından onu Rusya ile silahlı bir anlaşmazlığa sürükleyecek bir fiile mecbur edemezler şeklindedir (Jaeschke, 2002:799).

Bazı tarihçilere göre “*Ankara'nın politikası zaman kazanmak; en azından silahlanmasını herhangi bir Alman saldırısına karşı koyabilecek düzeye ulaştırana kadar savaşa katılmamaktır.*” (Seydi, 2002:823).

Türkiye, bu yıllarda İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmaya çalışmışsa da bu durum tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu devletlerden beklediği ilgiyi göremeyen İnönü, Amerika'ya yakınlaşacaktı. İnönü bu durumla ilgili şu sözleri sarf etmiştir: “ *Orada, uzaklarda en ziyade müsaadeye mazhar bir ülke durmaktadır: Amerika.*” (Dilipak, 1990:85-86).

Türkiye'nin bu zaman dilimindeki ekonomik durumuna da bakmakta yarar vardır. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olmasına rağmen savaşın ekonomi alanındaki yaratmış olduğu etkiden kendisini kurtaramamıştır. II. Dünya Savaşı, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz yansımalarının şiddetli bir şekilde hissedildiği 1930'lu yılların üzerine gelerek adeta yaranın üzerine tuz biber ekmiştir. Hatta daha da geriye dönüp bakacak olursak, daha yaklaşık 20 sene önce yaşanmış Birinci Dünya Savaşı, sonrasında ise Kurtuluş Savaşı dönemi de bizlere Dünya Ekonomik Buhranı yaşanana kadarki dönemde de ekonomik olarak kötü günler geçirildiğini kanıtlamaktadır (Metinsoy, 2007:52).

1930 senesinden sonra devletin ihtiyaçları artmış ama bütçe azalmıştır. Hatta 1930 senesinin bütçesine yeniden ulaşabilmek ancak 1937 tarihinde mümkün olmuştur (Aydemir, 1988:434). 1930 senesinden sonra, Dünya Ekonomik Bunalımı'nın da tesiriyle, sanayi alanında devletçilik yönelimi hakim olduysa da, Türkiye'nin iktisadi sisteminde karma ekonomi kuralları daima hakimiyetini korumuştur (Aydemir, 1988:441).

Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesi ekonomide “*Devletçilik*” sistemini uygulamıştır. Devletçilik, devletin kurulduğu ilk yıllarda ekonomik kalkınmayı sağlamaya başlayabilmek maksadıyla uygulanan bir ilkedir. Mümkün olabildiğince kısa sürede müreffehlik düzeyini arttırmak bu ilkenin asıl amacıdır (Avcioğlu, 2001:462).

Türkiye, “Devletçilik” hususunda daha önce bütün ulusların tarihinde yepyeni bir işe girişmiş, devletin yükselmesini sağlamıştır (Berkes, 1997:41). Yine devletçilikle sağlanan başka bir fayda da devletin piyasaya yoğun

müdahalesinin yol açacağı istifçiliği ve karaborsacılığı engellemeye çalışmaktır (Şener, 2004:76).

İş Kanunu ile devlet özel teşebbüs için kredi, döviz gibi uygun şartları sağlamıştır. Böylece özel teşebbüsün zarara uğraması engellenmiş, karı da garantilenmiştir (Boratav, 1962:182). İş Kanunu Recep Peker tarafından bir “rejim kanunu” olarak nitelendirilmiştir. Bu kanun fiili olarak uygulanabilseydi yalnızca hazırlanmış olduğu dönemi değil, sonrasını da etkileyebilecek niteliktedir (Zorlu, 2014:125).

Türkiye savaş senelerinde uyguladığı Milli Koruma Kanunu ile Hükümetin yetkilerini de o zamana dek görülmemiş bir büyüklüğe ulaştırmıştır (Tuncay vd., 1997:130). Milli Koruma Kanunu, 1940 senesinde “savaş yıllarında ülke ihtiyaçlarına cevap verebilmek endişesiyle” oluşturulmuş, hükümete stratejik yetkiler vermiş bir kanundur (Zorlu, 2014:121).

Savaş senelerindeki Türkiye’de bahsetmekte yarar gördüğümüz şeylerden biri ise, “*Varlık Vergisi*” uygulamasıdır. 4305 numaralı Varlık Vergisi Kanunu, 11 Kasım 1942 tarihinde kabul edilmiştir (Balabanlılar vd., 1994:98). Varlık Vergisi uygulamasının resmiyetteki gerekçesi, savaştan dolayı ortaya çıkan yüksek karlılığı engelleyebilmektir. Bu vergi, azınlıklara yük bindirdiği gerekçesiyle yoğun bir eleştiri almıştır.

Bu kanuna uymayanlara karşı yapılan yaptırımlar da oldukça ciddidir. Bunu, Cumhuriyet Gazetesi’nin “*Varlık Vergisini Vermeyenlere Haciz Muamelelerine Dün Başlandı*” manşetinden de anlamak mümkündür. Bu haberde devletin, varlık vergisine oldukça ehemmiyet vermiş olduğu açıklanmış, bu vergiyi ödemeyenlerin mallarına haciz getirildiği de aktarılmıştır (Cumhuriyet, 27 Ocak 1943).

Bu vergi yaşanan olağanüstü koşulları hafifletmek için uygulamaya konmuştur. Fakat dış ticarete hakim durumda bulunan azınlıklara çok yük

bindirdiği için oldukça fazla eleştirmiş bir uygulamadır (Avcioğlu, 2001:475 - 476).

Bazı eleştirmenler, Varlık Vergisi'nin hazırlanmasında zamanının Nazi Almanyasının Yahudilere karşı tutumlarının etkili olduğunu düşünmüşlerdir. Bunlar, Nazi Almanyasının düşünce sisteminin bu verginin temellerini teşkil ettiklerini belirtmişlerdir. Almanya'dan korkulduğu ve bunun için onlara hoş görünmek istendiğini iddia eden yazarlar da mevcuttur (Kayra, 2011:141).

Türkiye'de ekonomiyi bozan bir başka durum da, Almanya'nın Yunanistan ve On iki Ada'ya yerleşip Ege Denizi'ni mayınlaması hadisesidir. Ege Denizi mayınlı olduğu için, İstanbul ve İzmir limanları da dış ticarete fiilen kapanmıştır (Kafaoğlu, 2002:22).

20 Şubat 1945 tarihinde, İngiltere Türkiye'ye muhtıra vermiştir. 25 Nisan 1945 tarihinde San Fransisco Konferansı'nın toplanacağını, bu konferansa ise, 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan edecek olan ülkelerin davet edileceğini bildirmiştir. Türkiye de bu tarihten önce savaşa girmeye karar verirse, Birleşmiş Milletler Bildirisi'ne katılabileceği bildirilmiştir. Türkiye, bu muhtıradan üç gün sonra, 23 Şubat 1945 tarihinde, daha evvel diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesmiş olduğu Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir (Uçarol, 2013:910-911). Türkiye, bu gelişmelerin üzerine Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzalamış ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurucu üyeleri arasında yerini almıştır.

Türkiye, savaş sürerken, esir kamplarında tutulan harp esirlerine yönelik olarak çeşitli yardımlar da göndermiştir. 1941 senesi Haziran ayı itibarıyla, yollar kapalı olduğu için, sevkiyat sorunları yaşansa da, Eylül 1941 tarihinde sevk yeniden başlamıştır (Keser, 2009:189).

İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olmasına rağmen savaşın etkisini hissetmiş olan Türkiye'de de savaşın bitişi olumlu karşılanmıştır. Savaşın sona ermesiyle ilgili Ulus Gazetesi, "*Harbin Sonu Türkiye'de Sevinçle Kutlanıyor*" manşetini kullanmıştır (Ulus, 16 Ağustos 1945).

4.2.2. Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Türkiye'ye büyükelçi olarak gönderilen Franz Von Papen yaklaşık beş sene bu görevde kalmıştır. Başarılı bir geçmişe sahip olduğundan dolayı bu göreve atanmış olduğunu iddia edenler varsa da, önemli tecrübelerle sahip olması ve Türk-Alman ilişkilerini olumlu seviyede tutabilecek bir şahsiyete sahip bulunması da diğer sebep olarak karşımıza çıkmıştır (Gülmez ve Demirci, 2013:225).

Türkiye'ye Von Papen gibi tecrübeli bir diplomatın atanması, Almanya'nın Türkiye'ye olan özel ilgisini göstermektedir. Von Papen; ABD'de görev yapmış, bir süre de olsa Almanya Başbakanlığı'nda da bulunmuş olmasından ötürü, diplomasiyi iyi bilen bir isimdir. Von Papen'in Türkiye'ye atanmasında önceki görevlerinin de büyük rol oynadığı açık şekilde ortadadır. Von Papen görevinde sürekli olarak Almanya'nın istek ve emirlerini yerine getirdiği için, Alman dış politikası açısından son derece önemli biri olmuştur (Gülmez ve Demirci, 2013:225).

Savaş sürerken Franz von Papen, Türkiye'nin Almanya yanında savaşa girmesini istemiş, fakat Türkiye bu savaşa girmemiştir. Bu durumu Cafer Seydahmet Kırimer şu şekilde aktarmıştır: *“Savaşta, Türk diplomasisi büyük bir basiretle ileri görüşlülük sergilemiş, 1941 tarihinde Franz von Papen'in tekliflerine mukavemet etmiştir.”* (Kırimer, 1997:16).

Von Papen'e karşı bir suikastta da bulunulmuştur. Nazi Almanya'sının Ankara Büyükelçiliği görevini yürüten Papen'e karşı suikast başarılı olsaydı, istihbarat örgütlerinin en başarılı operasyonu olarak tarihe geçecektir. Bunu kimin yaptığına ilişkin Gestapo'ya, Müttefik Devletler gizli servislerine, Sovyet istihbaratına suç atılmışsa da, Sovyet arşivlerinin açılmasıyla birlikte bu karmaşa son bulmuştur. Suikast, Sovyet İçişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren İçişleri Halk Komiserliği (NKVD)'nin düşman cephe gerisi operasyonlarını yöneten 4. Daire tarafından gerçekleştirilmiştir (El ve Perinçek, 2010:34).

Şimşek'e göre ise, "Alman elçisinin hükümet erkanına ve önemli bakanlara dost olması Von Papen'e suikast girişimine sebep oldu. Araştırmaya göre suikastı düzenleyen Yugoslavya göçmeni, Makedonyalı bir sözde öğrencidir. Yugoslav ajanı olduğu başarılı istihbarat çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır" (Şimşek, 2004:222-224).

Von Papen "Memoirs" adlı eserinde kendisine yapılan suikastı şu şekilde anlatmaktadır: "... Şu anda bir taksi bize yakın durdu. Ben, Büyükelçiliğe gitmek için şoföre seslendim. Büyükelçiliği ve polisi aradım. Bu patlama, bir çift yüz yardaki bütün pencereleri kırdı ve hızla kalabalık toplanmaya başladı. Türk Güvenlik Servisi, yerinde, yolunda ve ayrıntılı bir soruşturma başlattı. İstanbul'da dış dünya ile iletişim kesildi ve dünyanın her yerinde birçok söylenti ortaya çıktı. Türk Başbakanı, siyasi sonuçları ne olursa olsun, olayın tamamen araştırılacağını duyurdu. O, Türkiye'nin suikast sahnesi olmasına izin vermedi. Soruşturma ve yargılama birkaç ay sürdü ve suç ortakları mahkum edildi. Birkaç hafta boyunca suikastçının İstanbul'daki Rus Başkonsolosluğu'nda tabanca çekme pratiği yapmış olduğu kanıtlanmış oldu. Onlar her sabah belli bir saatte ofisime yürüme alışkanlığımın olduğunu öğrenmiş ve o günün o saatinde boş sokakta saldırı için en iyi fırsatı kollamışlardı. Rusların, İngiliz Gizli Servisi'nin ve Gestapo'nun organize olma şüphesi vardı. Suikastçıya benim sabah yürüyüşüm hakkında bilgi verildi ve o alan sürekli gözlem altında tutuldu. Benim ikamet ettiğim evin karşısında bir evde karargah kurulmuştu ve bunun İngiliz İstihbaratına bağlı olduğu düşünüldü. Soruşturma kapsamında İstanbul'daki Rus Başkonsolosluğu'na gerçekleştirilen suikastın en önemli ismi çok hızlı hareket etmiş olup, Erzurum sınır koruma memurlarına durumun bildirilmesi ve göz altına alınması, yeterince hızlı gerçekleşmemiştir." (Papen, 1952;486).

4.2.3. II. Dünya Savaşı'nın Sonuçları

II. Dünya Savaşı, çok büyük yıkımlara yol açmıştır. İnsanoğlunun içindeki nefret adeta bu savaşta dışarıya vurmuştur. Bu büyük nefret ve şiddet, gerçekten de maddi ve manevi olarak tüm dünyayı derinden

etkilemiştir. İnsanlık II. Dünya Savaşı öncesindeki gelişmeleri iyi okuyamamış ve sonuç pahalıya mal olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı 5 Mayıs 1945 tarihinde Hitler'in yerine geçmiş olan Amiral Karl Dönitz'in, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimiyetine dair belgeyi imzalamasıyla, başlamış olduğu yer olan Avrupa'da sonlanmıştır. Fakat tüm cephelerde bitişi ancak Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılıp Japonya'nın da benzer koşullarla teslim olmasıyla mümkün olmuştur (www.dergiler.ankara.edu.tr, 23.05.2015)

II. Dünya Savaşı, bütün dünya için I. Dünya Savaşı'ndan daha fazla yıkım getirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik kayıplar, yaralanmalar, ölümler dışında hayatta kalmayı başarabilmiş olanlar da çok büyük bir yıkım ve sefalet dolu günler geçirmişlerdir. Zaten bu acımasız savaşı yaşayanlar oldukça uzun bir süre, savaşın üzerlerindeki etkisinden ve getirdiği travmalardan kurtulamamışlardır (Gözcü, 2007:372).

Bu savaş gerçekten de oldukça büyük felaketlerin yaşanmasına sebep olmuştur. *“Dünya nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan yaklaşık 60 ülkeden 50 milyon kişi insanlık tarihinin en acımasız dünya savaşından alevlerin içinde yok olup gitmişlerdir.”* (Ataöv, 2008:9).

Ekonomi, para ve güç gibi stratejik unsurları, Avrupa devletlerinin haddinden çok önemsemeleri, insanlık ve toplumlara saygı gibi değerleri yok edebilecek kadar ileri gitmelerine sebep olmuştur. Gerçekten de II. Dünya Savaşı insanlık tarihi ve vicdanı açısından kanayan bir yaradır.

Batı dünyası 1939-1945 seneleri arasında, tüm dünyayı büyük bir karmaşaya sürüklenmiştir. Batı dünyası o zamanın şartlarıyla elbette ki moderndi. Ama güç tutkusu Avrupa'nın savaşmasına ve birçok kişinin yaşamını yitirmesine sebep olmuştur. Niyazi Berkes “Batı” kavramı hakkında şunları söylemektedir: *“O ‘tek dişi kalmış canavar’ da sanılabilir, muhteşem sanat ve fikir yapıları dünyası da olabilir. Soyut ve mutlak olarak batı denen şey uydurmadan başka bir şey değildir. Var olan toplumlar, değişmeler,*

uygarlıklar, harslar, dinler, devletler, sınıflar, kişiler, teknolojiler, bilimler, çıkarlar ve savaşlardır.” (Berkes, 1997:220).

Batı dünyası hem savaşı başlatmış hem de savaşın bitiminde kalıcı bir barış ve huzur ortamı oluşturmak için çaba sarf etmiştir. Savaş ve savaşın sonrasındaki yıllar boyunca amaç huzuru sağlamaya çalışmak olmuştur.

04.09.1945 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin 2665 numaralı yazısında savaş sonu ortaya çıkan manzaradan şu şekilde bahsedilmiştir: *“İkinci Dünya Savaşı bitti. Altı sene süren bu dünya boğuşmasında yıkılmamış bir vatan içinde ayakta duran sapasağlam bir millet ve bütün cihan gözünde tam şeref ve haysiyetine sahip bir devletle bu mutlu neticeye varabilmişsek, takdir buyurursunuz ki bunun tek ve başlıca sebebi bu altı sene boyunca iç işlerimizde ve iç cephemizde sıkı bir birlik ve beraberlik gösterdiğimizizdir.*

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine rağmen bütün dünyada bu savaşın sonucu olarak husule gelecek ve gelmesi çok muhtemel olan sosyal ve ekonomik sarsıntılı değişiklikler, kesin olarak durulmuş değildir.

Partimiz ve onun Hükümeti, bu ikinci devreyi de Türk vatanının hayrına olarak, birinci devrede olduğu kadar az sarsıntısız ve şerefle sona erdireceğine inanıyor ve her halde tarih önünde bu ikinci ödevini de başaracağına güveniyor.” (BCA, 490 01 0 0 5 27 13).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmeyerek, önemli bir politik zafer kazanmıştır. Savaşın sürdüğü altı sene içerisinde, diplomatik hamlelerle savaşa girilmemesi, savaşın olumsuz etkilerinin az hissedilmesini sağlamıştır.

4.2.4. Savaşın Siyasi Sonuçları

Bu savaşın politik sonuçlarından ilki Almanya'daki Nazizm ve İtalya'daki Faşizm akımlarının yükselişinin önüne geçilmiş olmasıdır.

Zamanının en gelişmiş silahları bu harpte uygulama alanı bulmuş, bu güçlü silahlar askeri stratejilerle birleşince de savaştan tüm ülkelerde yüksek boyutta hasarlar meydana gelmiştir.

Gerek Ortadoğu bölgesinde gerekse de Afrika ve Asya kıtalarında sömürgeciliğe direniş ve milli kurtuluş hareketleri baş göstermiştir. Elbette ki Fransa ve Britanya'nın savaşta büyük zararlar görmesi de sömürgeleriyle olan güçlü bağlarında kopukluklar meydana getirmiştir (Sander, 2005:123).

İtalya kendi hegemonyasında bulundurduğu devletleri kaybetmiş ve referandumla gidip, rejim olarak "Cumhuriyet"i benimsemiştir. Doğu Avrupa'da Nazizmin sonunu getirdiği için Sovyetler Birliği'nin de dış politikadaki etkinliği artmıştır. 1945 yılında Birleşmiş Milletler adı verilen teşkilat kurulmuş, bu teşkilatla dünya barışının korunması hedeflenmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti adında bir teşkilat varken II. Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulması bir nevi iki kurumun birbirinin devamı niteliğinde olduğunu göstermektedir (Sander, 2005:123).

II. Dünya Savaşı sonrasında güçlenen iki devlet olan ABD ve SSCB arasında ideolojik çatışmalar yaşanmış ve Batı ve Doğu Blokları olmak üzere dünya kutuplaşmaya sürüklenmiştir. Bu süreç "*Soğuk Savaş*" adıyla anılmıştır (Oran vd., 2006:481).

Son olarak da Türkiye'de Atatürk döneminde de denenmiş olan çok partili siyasi hayat başlamış, bu kez kalıcılık sağlanmıştır.

4.2.5. Savaşın Ekonomik Sonuçları

I. Dünya Savaşı'nda milyonlarca kişinin askere alınması ve cephelerde can vermesi nüfusu büyük oranda azaltmış, bu da çalışan nüfusun da azalmasına neden olduğundan ticari faaliyetler ve üretimle ilgili tüm alanlarda olumsuz bir hava hakim olmuştur.

Yine güçlü silahların kullanımı endüstrinin can damarı olan fabrikaların da bir kısmının yıkılmasına bir kısmının ise, zarar görmesine neden olmuştur. Üretimi düşüren başka bir sebep de budur. Avrupa bu savaştan sonra dünya sistemi olmaktan çıkmış ve dünya alt – sistemine indirgenmiştir (Oran vd., 2006:480).

Savaşın maddi boyutu daha önce dünyanın hiç tatmadığı bir boyutta olmuştur. Polonya'nın, Sırbistan'ın ve Kuzey Fransa'nın oldukça sarsıcı nitelikte bir görünümü vardı. Her yer döküntü halindedir. Adeta bir harabeye dönmüş yüz binlerce ev, yakılıp yıkılmış çiftlikler, havaya uçurulmuş yollar, demiryolları ve yine yok edilmiş telgraf hatları, yerle bir olmuş ormanlar, öldürülen çiftlik hayvanları, patlamamış mermiler ve mayınlar yüzünden tarıma elverişsiz duruma düşen geniş araziler gibi pek çok olumsuz görüntü özellikle tüm Avrupa'nın savaş sonrası oluşan yeni çehresinde gün gibi ortaya çıkmıştır.

Seferberlik halinin dolaylı ve dolaysız maliyetleri, gemi taşımacılığındaki kayıplar ve savaşan tarafların sağladıkları paralar da düşünüldüğünde çok büyük bir para hacmi savaş için yok olmuştur. Gerçekten de bu kadar büyük bir meblağ, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesine kadar biriken toplam borçtan altı buçuk kat fazladır. İkinci Dünya Savaşı'nın maliyeti ortalama 260 milyar dolardır (Kennedy, 1990:327).

Avrupa'nın ekonominin merkezinden kaymasının sebebi 1933 senesine dayanmaktadır. Adına "altın çekirdek" veya "altın esası" denilen sistemin terk edilmesinden sonra bu sistemin yerini alabilecek bir "dış ticaret düzeni" kurulması gerekirken bu, II. Dünya Savaşı'na kadar başarısız olmuştur. Dış ticarete karlı olacaklarını sezmiş olan Fransa ve İngiltere, uygun bir sistem kurulmasını çok istemiştir. Ama bu düzen ancak, 1946 senesinde Bretton Woods Antlaşmasıyla kurulabilmiştir (Kafaoğlu, 1984:22).

Savaştan en karlı çıkan devlet olan ABD, ekonominin yeni merkezi durumuna gelmiştir. Amerikan Doları büyük güç kazanmıştır. Yine

Washington'da Uluslar arası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) kurulmuştur (Oran vd., 2006:481).

Böyle bir oluşumun kuruluşundaki çerçeveye bakıldığında; Büyük Buhran yıllarındaki kötü ekonomik politikaların tekrarını önlemeye çalışmanın amaç olduğu açıkça ortaya çıkmıştır (www.imf.org, 23.03.2015).

4.2.6 Savaşın Sosyal Sonuçları

ABD'nin kullandığı atom bombası yüz binlerce masum sivilin ölmesine sebep olmuştur. Savaşta kullanılan silahlar, artık asker ya da sivil fark etmeksizin herkesi tehdit eder duruma gelmiştir. Tüm dünyada sırf bu savaşta yaklaşık altmış milyon kişi yaşamını yitirmiştir. Bu savaşta birçok savaş suçu da yaşanmıştır.

Bunlar; esirlerin öldürülmesi, toplama kamplarına yeterli özen gösterilmediği için salgın hastalıklardan gerçekleşen ölümler, gaz odalarında yakılanlar gibi tüm insanlığa karşı işlenmesi suç olan davranışlardır. Ama Stalin gibi yöneticilerin soğuk ve acımasız bir tavra sahip oluşu kişilerin ve ülkelerin kaderini etkilemiştir. Stalin bu kanımızı ispatlarcasına şunları söylemiştir: *"Bir kişinin ölümü trajedir. Bir milyonunkiyse sadece bir istatistik."* (Çimen, 2014:95).

İşgal edilen birçok ülkede yaşanan yağmalar da savaştaki trajik olaylardan bir diğeridir. Uçaklarla havadan yapılan saldırılar hem toplumlara büyük zararlar vermiş hem de savaş stratejilerinde de zorunlu değişikliklere gidilmesine sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşı gerek Avrupa'yı gerekse de dünya sathında savaştan tüm devletleri derinden etkilemiştir. Bu büyük ve elim savaşın acıları ve getirdiği diğer olumsuz etkiler, insanlık tarihi açısından hiçbir zaman sarılamayacak da olsa, Avrupa ancak seneler sonra bu savaştaki yıkım ve talanın etkilerini yok etmeyi başarabilmiştir.

Yine bahsedilmesinde fayda görülen bir diğer konu da ABD'nin savaşa girmesiyle birlikte değişen dengelerdir. ABD bilindiği gibi I. Dünya Savaşı gibi İkinci Dünya Savaşı'na da geç girmiş ve hem ekonomisi güçlü olduğundan hem de savaşan ordusu Avrupa ordularına göre daha dinç ve yorulmamış olduğundan savaşın seyri büyük ölçüde değişmiştir.

Savaşın etkilerinin, uzun süre sonra yok edildiği savını, Cumhurbaşkanı olan Nixon'un Ulusal Güvenlik İşleri Yardımcısı Dr. Henry Kissinger tarafından New York'ta Associated Press'in 23 Nisan 1973 senesinde öğle yemeğinde yapılmış olan konuşmasında görmemiz de mümkündür. Bu konuşma "Avrupa Yılı" konuşması olarak bilinmektedir.

Bu konuşmada Kissinger, *"Kuzey Atlantik İttifakı'nın kuruluşunun üzerinden birçok yıl geçtiğini; savaştan zarar gören Avrupa'nın yeniden imar edildiğini ve şimdi sağlıklı, güçlü ve müreffeh bir toplum haline geldiğini"* belirtmiştir (Kissinger, 1973:3).

İkinci Dünya Savaşı son derece çetin geçmiştir. Savaş tüm milletleri zorlamıştır. Bütün uluslar gibi bütün insanlar da oldukça zor günler geçirmiştir. Bu konuda Paul Brickhill şunları yazmıştır: *"... Herkesin şöyle düşündüğü muhakkaktır: 'Acaba bu işten sağ dönecek kadar şansım olacak mı, yoksa kırk sekiz saat içinde ölecek miyim?' Bu gerginlik yalnızca uçaklardaki mürettebatın üzerine çökmüş değildi."* (Brickhill, 1978:105). Kanaatimizce, bu sözler aslında havacısından karacısına, askerinden siviline herkesin savaştan psikolojik olarak etkilendiğinin en büyük kanıtlarından biridir.

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı'na demokratik devletlerin oluşturmuş olduğu ittifak (İngiltere ve tüm Commonwealth üyesi ülkeler, Fransa, Polonya, Hollanda, Danimarka, Norveç, Yunanistan, Belçika, Yugoslavya, Çin, ABD ve birkaç Latin Amerika ülkesi) ile totaliter ve otoriter gücü benimsemiş olan, İtalya, Almanya, Slovakya, Macaristan ve Japonya yani Mihver Devletleri katılmış, sonuçta demokratik devletlerin oluşturmuş olduğu Müttefik Devletler kazanmıştır.

Savaştan sonra ise “komünizm” tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu durum özellikle Amerika'nın hoşuna gitmemiş, North Atlantic Triancy Organization (NATO) yani Kuzey Atlantik Paktı kurulmuştur.

Atlantik Paktı'nın kurulma sebebi, Sovyetlerin komünizmi yaymasını engellemeye çalışmaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin düşüncesine göre “En büyük ve en ilkel bağımlılık komünizmdir.” (Behr, 1977:149). ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya'ya karşı savaşmıştır. Adına “Soğuk Savaş” denilen bir döneme girilmiştir. Savaştan sonra, serbest piyasa ekonomisinin ve rekabetçi piyasanın en büyük düşmanı olan komünizmle uğraşmıştır.

4.2.7. Almanya-Rusya Savaşı ve Savaşta Alınan Esirler

Adolf Hitler, 1939 senesinde Almanya ile İtalya arasında anlaşma yapılmasını sağlamış ve 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırmıştır. Bu durum II. Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur. Hitler'in komutasındaki Alman ordusu savaşın başlamasından sonraki bir sene zarfında birçok devleti işgal altına almıştır. 1940 senesinde Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve son olarak da Fransa'yı işgal ettiği yerler arasına katmıştır. SSCB ile konsensüs yaptı ama Alman milliyetçiliği ve Alman halkının geleceği adına 1941 senesinde bu anlaşmayı bozmuş ve SSCB ile savaş böylece başlamıştır (Crowe, 2011:17-18).

Almanya-Rusya arasında savaştan önce başlayan gerilim, bu iki devletin topraklarına yakın olan devletleri endişeye sevk etmiştir. İkdam Gazetesi'nde bu durum şu şekilde aktarılmıştır: “Almanya'ya ve Rusya'ya yakın olan devletler seferberlik uygulamaya başlamıştır”. Haberde, iki büyük gücün arasında kalan devletlerin, özellikle de küçük olanların bu seferberliğe mecbur kaldıkları aktarılmıştır (İkdam, 18 Eylül 1939).

1941'den 1945 yılına kadar başta Sovyet Avrasya'sından ve Balkanlar'dan Müslüman kökenli 372.000 ila 445.000 kişi, işgücüne yardımcı

olmak ve savaşacak güç olarak Hitler'in ordularında görev yapmıştır (Cordier, 2010:23).

Almanya ile Sovyet Rusya'nın arasındaki savaşın, şu kısımlardan meydana gelmiştir: Barbarossa Harekati, Kiev Muharebesi, Moskova ve Rostov Muharebeleri, Sovyetlerin karşı saldırıya geçişi, Don-Volga ve Kafkaslardaki savaşlar, Stalingrad Muharebesi, Kursk'teki Savaş, Kutuzov Harekati, Rummyantsev Harekati, Dinyeper Saldırıları.

Rus kökenli kaynaklarda Almanya-Rusya Savaşı'nın başlaması şu şekilde anlatılmaktadır:

“22 Haziran 1941 şafağında faşist Almanya haince, savaş ilan etmeksizin Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Binlerce faşist uçağı SSCB hava sahasına girerek kentlere, hava alanlarına, demir yolu ağlarına bombalar yağdırmaya başladı. Binlerce top Kızıl Ordu'nun sınır karakolları ve birliklerini dövüyor, tank ve motorize birlikleri Sovyet topraklarına giriyordu.

Ve ancak bundan sonra Moskova'daki Alman Büyükelçisi Schulenburg, 22 Haziran sabahı SSCB Dışışleri Halk Komiseri V. M. Molotov'a Hitler hükümetinin bildiri metnini sunuyordu. Bu metinde Alman Hükümeti'nin canice eylemi güya Almanya'nın doğu sınırında oluşan 'kabul edilemez tehditten' kaynaklanan 'askeri karşı önlemler' olarak açıklanıyordu.” (Gromiko vd., 2013:158).

Rusya'nın savaşı beklemediği Türk Dili Gazetesi'nin *“Rusya Diyor ki, Almanlar Bizi Gafil Avladı”* başlıklı haberinden de anlaşılmaktadır (Türk Dili, 24 Haziran 1941). Savaş boyunca durmak bilmeyen Hitler'in Sovyetler için olan düşüncesi şu şekildedir: *“Kızıl Ordu onun yoluna çıkmıştır.”* Hitler, Kızıl Ordu'ya karşı 22 Haziran 1941'de sürpriz bir saldırı yapmıştır (Bellamy, 2007:161). İngiltere Harbiye Nazırı *“Hitler, Rusya'ya taarruz etmek suretiyle hata etmiştir”* sözüyle Alman ordusunu eleştirmiştir. Haberde, Rusya gibi geniş yer kaplayan bir ülkeye savaş açmanın stratejik olarak hata olduğu vurgulanmıştır (Türk Dili, 2 Eylül 1941).

Rusya ile yapılan savaşın ikinci haftasındaki bir Alman tebliğinde hızlı bir şekilde hareket etmiş olan ordunun durumu şu şekilde anlatılmıştır: *“Kara ve Hava Kuvvetlerimizin iştirakiyle yapılan bir taarruzda 25 Sovyet piyade dağ ve tank tümeni imha edildi. 103 bin esir alındı. 317 tank, 838 top istignam edildi”* (Türk Dili, 10 Ağustos 1941).

Sovyet topraklarında İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli şekilde cereyan etmiş olduğu yerlerden biri olan Kırım'da SSCB'nin güvenlik birimleri, “Sovyet karşıtı unsurların” ve “Alman işbirlikçilerinin” temizliği için yoğun çalışma başlatmıştır (Özcan, 2002:207).

Sovyetler Birliğindeki Slavlar ile Rus dışı milliyetlere dair Alman uygulamalarını doğru anlayabilmemiz, Naziler ve Alman yönetim mekanizmasındaki milliyetler meselesindeki ideolojik yaklaşımı bilmemize bağlıdır (Andican, 2003: 484-485).

Nazi ideolojisine göre Doğu meselesinin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hitler'in “Lebensraum” (Yaşam Alanı) anlayışıdır. İkinci boyut ise, Almanya doğusunda yaşayan tüm ulusların karşısında Almanya'nın üstün ırk! olarak neler yapması gerektiğidir (Andican, 2003:485).

İkinci Dünya Savaşı aslında birçok zıtlıkla doludur. Bu zıtlıklardan birisi de Almanların aslında düşman olarak gördükleri Kafkasyalılarla ve Türk-Tatarlarla işbirliği yapmak zorunda kalmalarıdır (Mühlen, 2006:53). Komünist rejimin baskısı da Almanların işini kolaylaştırmıştır. Savaş esnasında Kafkasya'da bulunan Alman gazeteci Erich Kern o günleri şöyle anlatmaktadır:

“Bilhassa yerli İslam unsurlarıyla aramız iyi. Her tarafta gönüllü süvari birlikleri kuruluyor.... Burada Müslüman halk müthiş bir komünist düşmanı. Ben kasabaya giderken bir süvari taburu, güle oynaya dağdaki hizmet yerlerine gidiyordu. Uzun boylu, tunç yüzlü güzel delikanlılar eyer üzerinde kalıp gibi duruyorlar...” (Tavkul, 2002:484).

Nazilerin ırk ideolojilerine göre Türk gruplar düşman bir grubu temsil etmiş ve bu milletlerle işbirliği yapmak gerçekten de oldukça garip bir durum olmuştur. Bu garipliğin sebebi Nazi ırkçılığına göre “düşük değerli Asyalı” olan Türklerle olan işbirliğidir (Mühlen, 2006:52).

Nazi ırkçılarına göre “düşük değerli Asyalılık”, SSCB’nin doğu halkları için yakıştırılmış bir tanımdır. Nazi ırk ideolojisinde Slavların bile altında yer almışlardır. Rus ve Ukraynalılar için Germen kökenli diyorlardı ama SSCB’nin doğu halkları için tamamen “tiksinilecek şeyler” ifadesini kullanmaktan da geri durmamışlardır (Karatay, 2011:123).

İrkçilik o denli yoğundur ki, Ukraynalıların ve Rusların sözde ülkelerinin asırlar boyunca faydalandığı “Cermen asılları” oldukları görüşü oldukça yaygın olarak kabul edilirken, Sovyet doğu halkları hor görülmüştür. Onlar “tiksinilmesi gereken şeyler”dir. Untermensch yani alt ırk kavramı oldukça kötü sonuçlar getirmiştir. Birer kavram olarak “Kırgız”, “Tatar”, “Moğol” gibi terimler de alt ırk dedikleri kavramla eşdeğer bir kullanıma sahiptir (Mühlen, 2006:53; Andican, 2003:485).

Bir iddiaya göre, “Asyalılık”, Yahudilerin güdümüne girmiştir. İşte bundan sonra, Rusların Nordik (Kuzeyli) asılları adeta felce uğramıştır. Adolf Hitler, 1941 senesinin Kasım ayında Bulgar kökenli misafirine Birinci Dünya Savaşı’nda gayet uysal, sarışın Rusların, Rusya halklarının hakim unsuru olduğunu, bunların İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı günlerde artık kaybolduğunu söylemiştir (Mühlen, 2006:53).

Hatta Hitler’in sözü oldukça ilginç bir şekilde devam etmiştir. “ Bolşevik rejimi şeytani bir metotla bu Rusları giderek yok etmiş veya Sibiryaya sürmüş ve Rus halkını irken yok edip Asyalılaştırmak için planlı olarak Moğolları Avrupa Rusyası’na yerleştirmiştir (Mühlen, 2006:53).

İngiltere Başbakanı Clement R. Atlee, 14 Şubat 1948 tarihinde Oxford Üniversitesi gençlerine komünizmle ilgili şu sözleri sarf etmiştir: “*Komünizm,*

medeniyete arkasını çeviren bir cereyandır. Bilhassa bugün Rusya'da tatbik edilmekte olan komünizm, şekil değiştirmiş çarizmden başka bir şey değildir” (Kırimer, 1997:107).

Clement Atlee bir konuşmasında *“komünizm dünyanın en geri memleketlerinden birinde vücut bulmuştur. Bu çok enteresan bir vakadır... Şimdiki Rusya'nın Çarlık Rusya'sından tek farkı, efendilerinin değişmiş olmasıdır. Güdülen gaye aynıdır”* (Cumhuriyet, 02.05.1948) diyerek Rusya'nın tarihten bu yana gelen politikalarına dikkat çekmiştir.

Adolf Hitler'in Kavgam adlı kitabında Almanya'nın o günkü nüfusuyla toprak miktarları arasında bir kıyaslama yapılırsa çok büyük bir uçurum oluşacağından bahsedilmiştir (Hitler, 2005:510). Ayrıca, Kavgam adlı kitapta Yaşam Alanı (Lebensraum) hakkındaki şu sözler de dikkati çekmektedir : *“Artan nüfusumuzu yerleştirmek için arazi ele geçirmenin bilhassa gelecek düşünüldüğü zaman sayısız faydaları görülecektir.”* (Hitler, 2005:113).

Az önce sözü edilen doğu politikası, Almanya'nın kendisine lazım olan Hayat Alanını yalnızca Sovyetler Birliğinin parçalanması ve Sovyetlere ait bölgelerin büyük kısmının Alman kontrolüne geçmesiyle mümkün olabileceği açıkça ortadadır (Andican, 2003:485).

Nazi ırk teorisi; Baltık ülkelerindeki milliyetlerin (Estonya, Letonya ve Litvanyalılar) üstün Alman ırkıyla eş değer olmadığını söylemekle birlikte Almanlaştırılabilir nitelikte olduğunu da vurgulamıştır. Ukrayna, Belarus, Rusya'da yaşayan Slavlar ise aşağı ırk (Untermensch) olarak tanımlanmıştır. Nazi ırk sırlamasında Asyalılar, buna bağlı olarak Türkler de aşağı ırk sayılmıştır. Sovyetlerin Slav olmayan tüm milliyetleri de fark etmeksizin *“Moğol”* olarak tanımlanmışlardır (Andican, 2003:85).

1941 senesinde Almanya, Doğu Polonya, Baltık toprakları ve Ukrayna'nın bütününe ele geçirmiştir. Moskova ve Leningrad'a iyice yaklaşmışlardır. Almanların savaş makineleri çok üstün olup, Kızılordu

sadece çekilmiştir. Sovyet askerlerinin durumu oldukça kötüdür. Ya ölmüş ya da esir düşmüşlerdir (Karatay, 2011:90-91).

1941 Temmuzunda ortasında Kızıl Ordu yaklaşık bir milyon er ve subay kaybetmiştir. 1942 ortasında Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kuzey Kafkasya'nın büyük bölümü bir de Kırım Alman hakimiyetine girmiştir (Karatay, 2011:101).

Harp esirleri bile değişik sınıflara ayrılmıştır. İlk zamanlar, milyonlarca Sovyet askeri esir edilmiştir. Alman makamları oldukça olumsuz bir tutum sergilemiştir. Gestapo ve SD Birlikleri savunmasız kamp sakinlerine karşı Nazi ırkçılığının tam gerektiği şekilde davranmışlardır. Esirler açlık, soğuk, salgın hastalık ve kötü muameleden dolayı kitleler halinde ölmüşlerdir (Karatay, 2011:113).

“Kafkasyalı ve Türk-Tatar doktorlar, sadece Nazi ideolojisi uğruna, kendi güçlerini aşan ağır işlerde çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Halbuki binlerce savaş esiri tıbbi bir yardım görememekten dolayı ağır ağır ölmüşlerdir. Kamplarda maruz kaldıkları kötü davranışlar, kötü beslenme koşulları, soğuk havanın etkisi, ağır iş yükü ve bunların hepsinden daha da kötüsü “aşağı insan” ideolojisinden kaynaklanan kötü ve aşağılayıcı davranışlarla oldukça ciddi sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Bu ortamdan kaynaklanan psikolojik baskılar, Alman-Sovyet Savaşının daha ilk yılında yüz binlerce esirin ölümüne neden olmuştur. Bu sıkıntılı ortamda hayatta kalmayı başarabilen esirlerden Doğu Bakanlığı'nın hizmetine alınanlar oldukça şanslıdır. Bakanlık hizmetine giremeyenler içinse zulüm sürecektir. Onlar, Ukraynalılar ve Ruslar ile birlikte, “doğulu işçi” olmuşlardır. Bu kamp hayatından pek de farklı olmayan bir yaşam şekli demektir” (Mühlen, 2006:56).

Daha Polonya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra, Berlin kurtarılan doğu ülkelerinin işleriyle ilgilenmek için, başkanlığına Alfred Rosenberg'in getirildiği “Ostministerium” yani Doğu Bakanlığı adıyla yeni bir bakanlık oluşturulmuştur. Rusya ile savaş başlayınca Rusya ile ilgili bütün işler de bu bakanlığa devredilmiştir (Temir, 1998:217).

Savaşın ilk aylarında Doğu Bakanlığı ile Alman askeri kuvvetlerinin içinde mülteci konumunda olup da çalışanlardan oluşan savaş esirleri komisyonları kurulmuştur. Bu komisyonlarda çalışan mültecilerin, milli temsilciliklerin de temelini oluşturdukları görülmektedir. 1941 senesinin sonunda, uyruklarına göre asker yetiştirme amacıyla yardımcı kıtalar oluşturma fikri doğmuş olup, ilk birlikler de 1942 senesinin ilkbaharında göreve başlamışlardır. Savaşın başlaması ile 1942 arasındaki süreçte Doğu Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı arasında Sovyet Doğu Halklarının eski mültecilerine yönelik değişik tutumlar içerisine girmiş, bu durum da yetki mücadelelerine sebep olmuştur (Mühlen, 2006:52).

22 Haziran 1941 tarihinde, Alman orduları Sovyetler Birliği'nin topraklarına girmiştir. Stalin, ilk anda hazırlıksız yakalanmasına rağmen insan gücünü savaş meydanına sürmüştür. Onlarca yıl baskı altına aldığı binlerce Müslüman'ı bile Kızıl Ordu'ya katmıştır (Karatay, 2011:80-81).

Bu dönemi yaşayan isimlerden biri olan Ahmet Temir, bu günlerden şöyle bahsetmektedir: *“Almanlarla Ruslar arasındaki savaş 1941 senesinde başlamıştı. Bazı kesimler bu savaşı zorunlu ve olması gereken bir savaş olarak görüyordu. Fakat hiç kimse bu savaşın baskın olarak yapılacağını tahmin edememişti. Bundan dolayı da, hem Rusya hem de Almanya'nın birçok kurumu savaşa hazırlıksız yakalanmışlardı.”* (Temir, 1998:217).

Çok uluslu bir devlet olan Rusya'nın siyaseti, diğer milletleri ilgilendiren bir mesele haline gelmiştir. Kendisini bu sorunu çözmeye adanmış Almanya'nın hem kendi çıkarlarını hem de bünyesinde barındırdığı esir milletlerin çıkarlarını koruması gerekirken, Almanya'nın politikası savaşın gidişatına göre değişmiştir (Temir, 1998:217).

Bu durumla ilgili Gustave Le Bon, “Ulus ruhunun egemen gücü en görünür biçimiyle özellikle politik kurumlarında dile gelir” diyordu. Nitekim öyle de olmuştur (Bon, 1998:89).

Nazi rejimi yüz binlerce Sovyet esirini katletmiş, 1 Kasım 1941'e kadar 3.800.000 Kızıl Ordu mensubu esir kamplarında toplanmıştır. 1941 kışından sonra kanlı hareketler azalmış ama Sovyet doğu halklarının esirlerine yönelik aşağılayıcı ve ırkçı kışkırtmanın yanı sıra bu yöndeki propaganda da savaş boyunca devam etmiştir (Karatay, 2011:147).

II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde dahi, hem Almanların hem de Rusların Kırım için pek çok planının olduğu bilinen bir gerçektir. O dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Başkanı Stalin'in, 1941 yılının sonbaharında Kırım Türklerinin hepsini Kazakistan bozkırlarına sürmeyi tasarladığı da bizlere nakledilenler arasında yerini almıştır (Özcan, 2002: 205).

Almanların planlarında ciddi sıkıntıların olmasının sebebi Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile Hitler arasındaki fikir ayrılıklarıdır. Bu durum kararların gecikmesine sebep olmuş, bu ayrılıklar kısa bir süre sonra cephelerde de duyulmuştur (Hofmann ve Görnitz, 1955:6).

Çalışmamızın Rusya dışındaki diğer kısmını oluşturan Almanya'ya gelince; onların da Kırım'ı kendi topraklarına katmak istedikleri açık bir şekilde ortadadır. Hatta Kırım'ın Alman subayları için bir tatil beldesi yapılması ayrıca İtalya ile ihtilafli bulunan Güney Tirol Almanlarının da Kırım Bölgesi'ne yerleştirilmesi fikri de o günkü planlar arasında önemli bir noktada bulunuyordu. Almanlar, sırf bu planları gerçeğe dönüştürsün diye de bu bölgede yaşayan tüm halkların oradan gönderilmesi fikrine sahip çıkmışlardır (Özcan, 2002:205).

Cumhuriyet Gazetesi'nde Nadir Nadi'nin yazmış olduğu "Perde Aralığından" adlı makalede Hitler'in Kırım politikası şu şekilde aktarılmıştır: *"1942 yazında Hitler, 130 yıl önceki hatayı harfi harfine tekrarlıyordu. Ne Ukrayna'ya ne de Kırım Tatarlarına ne de Baltık Devletleri'ne bağımsızlık tanımıştı. Tanımak şöyle dursun 'Yeni Nizam' dediği yarınki Avrupa kuruluşunda bu milletlere herhangi bir vaatte bulunmaktan bile kaçınıyor"* (Cumhuriyet, 14.08.1964).

Savaş başladıktan iki sene sonra Alman orduları, 1941 senesinin Ekim ayında Kuzey Kırım'da bulunan Orkapı (Perekop) adı verilen bölgeden içeri girmek suretiyle, 30 Kasım 1941 tarihine kadar Akyar (Sivastopol) haricindeki bütün Kırım'ı ele geçirmeye muvaffak olmuşlardır. Bu hakimiyetin ardından Sovyet idaresi, Kırım'ı Almanlara terk ederken, askeri güçlerinin geri çekilmesi esnasında çok büyük katliamlara girişmiştir. Bu geri çekilme esnasında o denli ileri gitmişler ki, kendi askerlerinin yattığı hastaneleri bile ateşe vermek konusunda tereddüt etmekten kaçınmamışlardır (Özcan, 2002:205).

Bu savaşın planları ise 1941 senesinin Nisan ayına dayanır. Nisan 1941'de Alman bakan Rosenberg, işgal edilecek bölgelerin gerek siyasi gerekse de iktisadi yönlerden sömürülebilmesi için planlar yapmıştır. Fakat bu planlar yapılırken bir şeyi atlamışlardır. Bu da savaşın daha acı bir hal almasına sebebiyet vermiştir. Bu unutulmuş ya da ihmal edilen şey; savaş esirlerinin ihtiyaçlarını hesaplamamaktır (Karatay, 2011:165).

Alman ordusunun bünyesinde kurulan askeri taburların içerisinde, Kırım'ın bağımsızlığı düşüncesinde olan bir kısım Kırım Türk'ü de bulunmuştur. Bu taburlardaki askerlerin önemli miktardaki bir kısmının tek hedefi sadece ama sadece hayatta kalmayı başarabilmektir. Bu askerlerin büyük bir miktarının ne kadar "gönüllü" asker olabilecekleri de ayrıca tartışılacak ciddi bir husustur.

Bu gönüllü askerler arasında kalan Kırım Türklerinin hedefleri de Rus işgalinden ve zulmünden kurtulmayı başarmak ve bağımsız bir Kırım Devleti kurarak hayatlarına devam etmektir. Kırım Türklerinin aklında, Almanya'nın hakimiyetinde yaşamak fikri hiçbir zaman bulunmamıştır. Tarihler 2 Ocak 1942'yi gösterdiğinde Führer, Kırım Türklerinden gönüllü asker alınması için kararını, 11. Ordu Keşif Birliği'nde yapılan bir toplantının içerisindeyken vermiştir. Sırf Kırım Türklerinden oluşturulacak olan orduyla uğraşsın diye de SS Ordu Şefi Ohlendorf idaresindeki D Özel Birliği görevlendirilmiştir. Bu birliğin temel görevleri, asker alımlarıyla ilgili işlerin yürütülmesi, esir

kamplarından gönüllü askerler toplanması ve bu askerlerin eğitilmesidir (Özcan, 2002:205).

Kırım Türklerinden bazılarının Almanlarla çeşitli ilişkilerde bulunmasının yanı sıra, yine Kırım Türklerinden olan mühim bir kitlenin de Sovyet Kızıl Ordusunda daha da ötesinde partizan hareketler olarak tanımlanan çete faaliyetlerinde bulunmuş, Almanya'nın karşısında silahlı mücadeleye tutuşan bir kısım Kırım Türk'ü de mevcuttur. Kırım Türklerine ait bu mücadeleler savaşın sonrasında uzun bir süre Sovyetlerin kaynaklarında yer almamıştır. Daha ileriki yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmaya yüz tuttuğu dönemlerde bu konular gündeme gelmeye başlamıştır. Son dönem Sovyet yazarlarının da Kırım Türklerinin Almanlarla işbirliği yapmalarının aksine çoğunluğun "vatanlarına sadık kaldığı" ifade edilmiştir. Partizanların ve Kızıl Ordu'nun tarafında kaç Kırım Türk'ünün yer aldığı hakkında da elimizde bilgi mevcut değildir. Kırım Türkleri Kızıl Ordu ve partizanlar için önemli görevlerde bulunmuşlardır. Ayrıca büyük başarılar elde etmişlerdir. Kırım'da bulunan 7 adet tugayın ikisinde bulunan 28 adet bölüğün on tanesini kumanda etmiş olmaları, bu duruma örnek gösterilebilir. Bu büyük başarılarla rağmen Makrousov ve Martinov gibi Kırım Türklerine düşman olanlar, Sovyet yönetimine birçok rapor sunmuşlar, Kırım Türklerinin Almanlarla işbirliği içerisinde bulunarak "vatana ihanet" etmiş olduklarını savunmuşlardır. 1944 senesinin Nisan ayının onuyla yirmi biri arası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği orduları, Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti de dahil olmak üzere Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni tekrar ele geçirmişlerdir. Türklere karşı toplu katliamlar düzenlemişlerdir. "Kırım" gazetesinin 13 Aralık 1944 ve 19 Ocak 1945 tarihlerinde yazmış olduğu haberlere göre, Bahçesaray'daki ağaçlar darağacı olarak kullanılmıştır. Almanlarla işbirliği konusunda iki kişinin şahitliğinin olması, herhangi bir kişinin idamı için yeterli sayılmıştır (Özcan, 2002:206).

14 Mayıs 1944 tarihinde, Berlin Deniz Ataşesi (Ataşenaval) Kurmay Albay Fahri Korutürk, Kırım'ın tahliyesi ile ilgili şu raporu tutmuştur: "... Çay içmek üzere hazırlanmış olan masada mevki alınmış ve umumi mükalemelerden sonra Erkanı Harbiye Reisi Karadeniz Harekatı, Kırım'ın

çekilmesi ve umumi askeri hareket hakkında aşağıda arz edilen beyanatta bulunmuştur: (BCA, 030 10 0 0 232 563 20) Kırım'ın bir plan dahilinde muvaffakiyetle tahliye edildiğini, gemisizlikten dolayı 18-20 bin kişinin bırakılmak mecburiyetinde kalındığını, şayet ihtiyaca göre gemiye malik olsaydılar, bu bırakılan askerin çok daha az miktarda olacağını, malzemenin büyük bir kısmının da tahliye edildiğini, Rus Karadeniz filosunun bu tahliyeye engel olmaya çalışacağını tahmin ettiklerini, lakin Rus deniz üstü kuvvetlerinin Batum ve Poti'den çıkmadıklarını, Rus filosunun yalnız deniz altı gemileri, hücum botları ve hava kuvvetleriyle, müdahaleye çalıştıklarını, bunların da ciddi bir tesiri olmadığını ve Alman- Rumen kuvvetleriyle karşılaşır karşılaşmaz, muharebeye tutuşmaktan daima ictinab ettiklerini ve kaçtıklarını, tahliye esnasında zararın bir bomba isabeti ile tahliye edildikten sonra, batan bir vapur ve bir hücum botundan ibaret olduğunu, Kırım'daki bütün tesislerin bir plan dahilinde tahrip edilmiş olduğu bildirilmiştir.

Tarafımdan kendisine: “Şu halde Kırım'da iki fırka bırakıldı” dedim. Bunun üzerine kendileri Kırım'da tam teşekküllü hiçbir kuvvetin bırakılmadığını bu 18 bin kişinin Sivastopol ve Garbında kalan, parça parça kuvvetlerden teşekkül ettiğini ve bu şerait altında bu tahliyenin bir muvaffakiyet olduğunu söyledi. Sorduğum bir soru üzerine: Rus resmi tebliğlerinin ekseriyetinin yalan olduğuna bu haftalar zarfında ne Kırım cenubunda ve ne de Romanya sahilleri açıklarında bir deniz muharebesi cereyan etmediğini ve Rus tebliğlerinin batırdıklarını zikrettikleri tonaj mecmuunun harpten evvel dahi, Karadeniz'de mevcut olmadığını beyan ettiler.” (BCA, 30 10 0 0 232 563 20).

Almanya, Rusya ile yaptığı savaşta İngiltere'nin stratejik hareketleriyle de ilgilenmiştir. Almanlara göre İngiltere iki büyük hedefe ulaşmak isteyecektir. Bunlardan ilki İran üzerinden bağlantı sağlayıp Rusya'nın direnme azim ve isteğini güçlendirmek ve Almanya'nın Kafkas petrol bölgesine baskın yapmasını önlemektir. İkincisi ise, er ya da geç bütün Kuzey ve Batı Afrika'yı hareket alanı olarak ele geçirmektir. Bu nedenle de Alman sevk ve idaresinin savaşı şu esaslar çerçevesinde devam ettirmesi gereklidir: Birincisi; Rusya'nın yıkılması ilk ve kesin hedef olmalıdır. Buna

ulaşabilmek için, diğer cephelerde gerekli olmayan kuvvetlerden yararlanılmalıdır. İkincisi; Akdeniz ve Atlantik'te İngiltere'ye karşı savaş ancak Rusya parçalanırsa başlatılabilir. Bunun için mümkün olursa Fransa ve İspanya'dan da yararlanılmalıdır. Bu sebeple, İspanya ve Fransa ile siyasi ve askeri ilişkiler derinleştirilmelidir. Bir İngiliz-Amerikan baskınının üstesinden gelebilmek için Batı Afrika'nın askeri yönden güçlendirilmesi Fransa'yı etkileyebilir. Üçüncü olarak denizaltı kullanımının artması sağlanmalı, hava desteği de sağlanarak İngiltere'nin muhasarası başarılı şekilde sürdürülebilir. Alman yüksek sevk ve idaresinin bu düşüncelerden çıkardığı sonuç akla ve mantığa uygundur. Bu sonuç: "Rus asıl askeri kuvvetleri büyük bir ihtimalle Moskova'ya giden yol üzerinde bulunmaktadır." (Hofmann ve Görnitz, 1955:9-10).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Pearl Harbor Baskınından sonra savaşa girmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'ne Amerika'dan gelebilecek yardımın gecikeceği anlaşılmıştır. Yardım ancak, 1942 senesinin sonunda ulaşabilecektir. Bundan sonra düşünülen tek şey Rusların direnmesidir. Zaten Sovyetlerin de aldığı karar yardım gelene kadar direnebilmek yönünde olmuştur. Bu karara istinaden Sovyetler, 1942 yılının ilk günlerinden başlamak üzere birçok noktada Almanlara karşı saldırılara başladılar (Armaoğlu, 2010:468).

Bu karşı taarruzların tamamının amacı Alman cephesinin direncini kırmaya çalışmak hedefini gütmüştür. Gerçekten de bu hedef az da olsa başarılı olmuş, küçük bir miktar da olsa Alman cephesi geriye çekilmiştir (Armaoğlu, 2010:468).

Bunun üzerine Almanya, kendi işgal etmiş bulunduğu ülkelerin bazılarında kuvvet toplamaya çalışmıştır. Almanların Doğu Cephesindeki toplam kuvveti böylelikle 240 tümene ulaşmıştır. Bu sayıya ulaşmayı başarabildikten sonra, 1942 senesinin Haziran ayında, gücünü toparlamış bir şekilde yeniden saldırıya geçmişlerdir (Armaoğlu, 2010:468).

Bu saldırı kısmen başarılı olsa da, amaç tam olarak gerçekleşmemiştir. Saldırı cephenin güney tarafındaki kanada yapılmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Almanlar Stalingrad'a saldırıya geçmişlerdir (Armaoğlu, 2010:468).

Ağustos 1942'ye gelindiğinde Kafkas Dağlarında bulunan Elbruz tepelerine Gamalı Haç'ı dikmeyi başarmış olsalar da, asıl hedefleri olan Hazar Denizi'ne ulaşarak, Bakü'yü ve Kafkasya Bölgesi'ni Sovyetlerden ayırmayı başaramamışlardır (Armaoğlu, 2010:468).

Yine de Hitler durmamıştır. Stalingrad'ı muhakkak ele geçirmek istemişlerdir. Çünkü Stalingrad'ın düşmesi Sovyetlere karşı müthiş bir prestij sağlayacak, adeta bu onlara büyük bir darbe olacaktır.

Buna istinaden 1942 senesinin Temmuz ayının sonlarında, tarihe Stalingrad Muharebeleri adıyla geçmiş olan, yoğun bir savaş trafiği başlamıştır. Cumhuriyet Gazetesi, "*Rumen Ajansı Stalingrad'ın İşgalini Haber Veriyor*" manşetiyle yaptığı haberinde, Stalingrad Muharebeleri sürerken o bölgenin önemine de vurgu yapmıştır (Cumhuriyet, 18 Eylül 1942).

Bu savaş, toplamda dört aşamadan meydana gelmiştir. Bu muharebelerin en şiddetli aşaması da 24 Kasım 1942 tarihinde başlayan son aşamasıdır. Bu safhaların hiç birinde Stalingrad ele geçirilememiştir. Stalingrad'ın düşürülememiş olması Almanlar için yeterince büyük bir sorun teşkil etmiştir. Fakat bu büyük sorundan daha da beteri olmuştur. Sovyetler Birliği, 1943 Ocak ayında Almanlara karşı saldırıya başlamıştır. Bu karşı taarruz Almanlar için ciddi bir sorun teşkil etmeye başlamıştır.

2 Şubat 1943 tarihinde Altıncı Alman Ordusu, Sovyet ordusunca teslim alınmıştır. Sovyetler Birliği ordusunun saldırı esnasındaki askeri kuvveti 190.000 kişidir. Bu devasa ordunun karşısında Ordu Komutanı Mareşal Paulus'un yanı sıra Alman generallerden 22 tanesi de Rusların eline esir düşmüştür. Bu savaş esirlerinin de ardından Sovyetler Birliği, Stalingrad

Muharebelerinden çok kesin bir zaferle ayrılmayı başarmıştır (Armaoğlu, 2010:469).

Almanya, Doğu Cephesindeki kötü gidişe de son verememiştir. Kötü gidişi durduramamanın sonucunda ipler Sovyetlerin eline geçmiştir. Artık Almanlar için eski günler çok ama çok geride kalmıştır.

Tümgeneral Lütfü Sel, eserinde Almanya'nın durumundan şu şekilde bahsetmiştir: *“Savaş uzadıkça, Hitler'in çelik ve insandan meydana getirdiği ve gayet dakik bir şekilde sevk ve idare ettiği silahlı kuvvetlere bir şeyler oluyordu. Savaşın başındaki intizam kaybolmaya başlamıştı. Mihver orduları her tarafta kazanmakla beraber, gözle görülmeyen, bildirilerde geçmeyen bir garip durum vardı.”* (Sel, 1985:127).

Bundan sonra Sovyetlerin ilerleyişi başlamış, Almanlar da tam tersine büyük bir gerileyiş içine girmiştir. Kafkasya Bölgesi'nin Almanlardan temizlenmesi 1943 senesinin Mart ayına kadar sürmüştür. Artık Moskova Alman işgalinden tamamen temizlenmiştir. Moskova ve Leningrad üzerinde büyük bir tehdit oluşturan Hitler Almanya'sı artık buralar için bir sorun teşkil etmemektedir. Doğu Cephesinde Stalingrad Muharebeleri savaşın dönüm noktası olmuş, Alman tehdidi artık bütünüyle son bulmuştur (Armaoğlu, 2010:469).

4.3. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Rusya Mahkumu Türklerin Faaliyetleri

4.3.1. Almanya Faaliyetleri-Alman Esir Kamplarında Türkler

II. Dünya Harbi'nin başlamasının ardından çok sayıda esir alan Alman ordusunun bu güce ulaşmasında savaş tecrübelerinin yanı sıra Rus yönetiminden memnun olmayan halkların, Almanları bir kurtuluş mekanizması gibi görmüş olmalarının da etkisi bulunmaktadır. Türkler içerisinden yüksek rütbeye sahip subaylar komuta ettikleri askerleriyle birlikte Alman ordusunun saflarına geçmişlerdir. Almanlar, bunu kendi ideolojileri

gereği gereksiz mühim görmemişlerdir. Alman ordusu birçok cephede savaştığı için kendi ordularının yiyecek ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmişlerdir. Bundan dolayı esir kamplarında açlık baş göstermiştir.

1942 senesinde Alman Eğitim Dairesi bir broşür yayımlamıştır. Bu broşüre “Der Untermensch” adı verilmiştir . Bu broşürde Atilla, Cengiz gibi liderlerin yönettiği “aşağı ırklar”ın Avrupalılara karşı yaptıkları vahşilikler anlatılmıştır. Zaten II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da Alman propagandası durmak bilmeden Bolşevizmin temel kaynağının Asyalılar (Moğollar) olduğunu ileri sürmüştür (Andican, 486,487).

Bu durumu Mühlen şöyle ifade etmektedir: *“Adolf Hitler’in ırkçılığındaki hezeyanların resmi geçerliliği bulunmaktaydı. 1942 senesinde SS Eğitim Dairesinin yayınladığı, üzerinde bir resim de bulunan “ Der Untermensch” adlı broşürde ırkçılık, aslında diğer ırklara karşı duyulan nefret, çok çok adi ve aşağılık seviyesinde makalelerle yayılıyor, özellikle de bilinç altı hislere hitap edilmeye çalışılıyordu.*

‘ Ezelden beri uzak bozkırlarda tahrip güçleri toplanıyorlar. Attila ve Cengiz Han, Hun sürülerini toplayıp arkalarında canlı kıyamet, ateş, ölüm, ırza tecavüz, cinayet ve korku bırakarak rüzgar gibi Avrupa’yi baştan başa katediyorlar...’

Yine “Hun akınları”nı konu alan bir resimde ise, ‘doğulu kavimler’in davranışları şu şekilde yorumunu buluyordu: *‘Çekik gözleri öldürmek zevki ile parlıyor ve arkalarında sadece çöl, cinayet, yangın ve imha kalıyordu.’*

SSCB’ye karşı yapılan saldırı savaşı propaganda yönüyle her zaman için “aşağı insan”a karşı yapılan taarruz hatta bir “haçlı seferi” olarak görülüyordu. Bu yorum aslında ırkçı duyguların ne kadar yoğun olduğunun da bir kanıtı niteliğindedir.

Bu ırkçı propaganda, Asyalı savaş esirleri ile karşılaşan birçok kişinin bilinç altında derin izler bırakmıştır. Bu durum savaş esirlerine yapılan kötü muamelenin de sebebini teşkil etmiştir.” (Mühlen, 2006:54-55).

Bu broşürün amacı “Der Untermensch” yani aşağı ırk ya da alt ırk terimini bir propaganda aracı yapmaktır (Karatay, 2011:127).

Hitler propagandaya ayrı bir önem vermiş, bunu ispatlarcasına ve propagandanın kitleleri ne kadar etkilediğini iyi analiz etmiş olduğundan, “Propaganda daima ve sadece kitlelere hitap etmelidir” (Hitler, 2005:145). demiştir. Gerçekten de alt ırk propagandası amacına ulaşmış, artık bu terim Nazilerin lügatine girmiştir.

Kızıl Ordu’dan alınan askerlerin sayısı milyonları aşınca 30 Haziran 1941 tarihinde Alman Dışişleri Bakanlığı’nda yapılan bir toplantıda farklı Avrupa ülkelerinden alınan esirlerin gönüllü olarak Alman Wehrmacht ve SS Silahlı Askerleri içinde kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmıştır. Ardından yeni kurulan Doğu İşleri Bakanlığı bünyesinde teşkil edilmiş olan Esirler Komisyonu’nun Bölüm Şefi Gerhard von Mende, esirleri milletlerine göre ayırmakla görevlendirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı, Sovyetlere karşı daha önce Almanya’ya sığınmış olan mülteciler üzerinde çalışmalar yapmış ve Büyükelçi Franz von Papen’in vasıtasıyla Türkiye’deki tanınmış Pantürkistleri ve Türk halklarından mültecileri etkileme çalışmalarına 1939 senesinde başlamıştır (Cwiklinski, 2000:149).

Esirler, başlangıçta ahır ve barakalarda tutulmuş daha sonra ise kamplara nakledilmişlerdir. Bunlar yaşanırken, Alman ordularının Rusya’da hızla ilerlediklerinin haberleri de kamplarda duyulmuştur. Kamplarda disipline büyük önem verilmiştir. Esirlerin mutlaka uyması gereken kurallar mevcuttur. Kampın çevresindeki kapılara ve tellere yaklaşanlar, uyarı bile yapılmadan öldürülmüştür. Kamplarda hastalık ve açlık mühim boyutlarda görülmüştür. Cengiz Dağcı, Korkunç Yıllar adlı kitabında kamp hayatını şu şekilde anlatmıştır: *“Ölen birinin cesedi günlerce yerde kalırdı. Öldüğü anlaşılınca ise, kamp dışında, kapı önlerinde diğer ölümler ile üst üste istiflenirdi... Kamp*

yatakları her esire yetecek miktarda olmadığından, esirler yerlerde ve duvar diplerinde uyuyorlardı” (Dağcı, 2010:101-155).

Almanlar, kendi politikalarının karşısında yer alan Türk-Müslüman esirler için yayınladıkları gazetelerle ve birçok politik propaganda malzemesi ile kamplarda çeşitli çalışmalar yapmışlardır. II. Dünya Savaşı sırasında propaganda yapacakları ülkelerin dilleriyle farklı gazeteler çıkarmışlardır. Türk-Müslüman faktörünü ciddiye almayı 1940 sonbaharında seçkin bilim adamlarından Johannes Benzing ve Gerhard von Mende ortaya atmıştır. Harbe girdikten sonra 1941 sonbaharında Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop ve Hitler, Büyük Müftü Amin el- Hüseyini ile görüşmüşlerdir. Onun vasıtasıyla İslam Dünyası üzerinde etkili olma çalışmaları başlatılmıştır (Giljazov, 2000:145).

1941 yazı ve sonbaharında Alman Dışişleri Bakanlığı'nda yetkililer Müslüman dünyanın siyasal önemini ve Alman savaş çabaları için İslam'ın kullanılmasını tartışmıştır. İslam'ın sistematik olarak araçsallaştırılmasını ilk önce Eberhard von Stohrer 18 Kasım 1941 tarihli bir muhtırayla önermiştir. Savaşın seyri içinde Müslüman dünyanın daha önemli hale geleceğini iddia etmiş olan Stohrer, “Üçüncü Reich'in İslam'a yönelik genel tutumu” ile ilgili bir ifadeyi de kapsayacak “kapsamlı bir İslam programı” olması gerektiğini ileri sürmüştür. 1941 yazı ile 1942 sonunu kapsayan dönemde Dışişleri Bakanlığı, dinsel şahsiyetlerin çalıştırılmasını ve Berlin'de “İslam Merkezi Enstitüsü”nün kurulmasını kapsayan bir İslam programı hazırlamıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın çalıştırdığı en ünlü dini lider, Kudüs Müftüsü Emin el- Hüseyini'dir. 28 Kasım 1941 tarihinde Hitler, el-Hüseyini'yi yeni Başbakanlık binasında kabul etmiştir. Bu görüşmeye Ribbentrop, Grobba ve iki Alman çevirmen de katılmıştır (Motadel, 2015:81-87).

Alman Dışişleri Bakanlığı'nın İslam propagandasının yuvası haline gelen İslam Merkezi Enstitüsü, 18 Aralık 1942 tarihinde 16.30'da Berlin'in merkezinde 5 Prinz-Albert-Strasse, Luftwaffe'nin resmi binasında (Haus der Flieger) resmen açılmıştır. Açılış günü olarak da Kurban Bayramı'nı seçen Alman yetkililer 200 konuşun davet edildiği büyük bir açılış töreni

düzenlemişlerdir. Almanların büyük bir tören düzenlemelerindeki sebepler; dinsel güçten yararlanarak İslam dünyasından destek almak, kendi siyasi propagandalarını genişletmek ve Almanya'nın İslam'a dost olduğunu göstererek Müslüman olan Türk esirlerden faydalanmaktır (Motadel, 2015:93).

4.3.2. Milli Temsilciliklerin Kurulması

1941 senesinin 17 Haziran günü işgal edilen doğu topraklarının sorumluluğunu üzerine almış olan ve aynı zamanda da bir Nazi ideoloğu olan Şark İşleri Bakanı Rosenberg, Almanya'nın stratejisine yönelik planlar yapmıştır (Eberle ve Uhl, 2010:430).

Rosenberg, Almanya'nın ileriye yönelik planlarını yaparken, yenilen devletlerin politik olarak nasıl temsil edileceklerine dair bir hesap yapmayı ihmal etmiştir. Bu durumun nedeni yapılacak seferlerin sadece birkaç hafta süreceğinin planlanmasından kaynaklanmaktadır. Ama işin daha da derinine incek olursak, milli temsilcilik veya buna yakın bir kurum oluşturma fikri, Almanların Sovyet milliyetlerini muhatap alacağına dair bir inancın sorun yaratacağını düşündürmüştür. Nazi rejimi, ileride sömürge durumuna düşebilecek bu halklara hak tanımak istememiştir (Mühlen, 2006:95).

Milli temsilcilikler, savaş boyunca çok önemli aşamalar kaydederek, hiçbir kurumun gelemeyeceği noktalara gelmişlerdir. Bu sebebe dayanarak milli temsilcilikleri yalnızca tesadüflerin oluşturmuş olacağını söylemek, hatalı olacaktır. Milli temsilciliklerin kurulmasına bakıldığında, başlangıçta bu kurumların kurulmasının öngörülemediği açıkça ortadadır. Savaş süresince yaşanan olaylardan doğan gereksinimler, bu kurumların doğmasına sebep olmuştur. Milli temsilciliklerin ilk ortaya çıkışı, Alman-Sovyet Savaşı'nın başlamasına dayanmaktadır. Savaşın başlangıcından itibaren devam eden bir şekilde idari, askeri ve siyasi yönlerden çeşitli haklar elde etmeye başlayan temsilcilikler, zaman içerisinde kendi bünyesinde çeşitli birimler de oluşturmuşlardır. Lejyonlar, asker yazma komisyonları, tercüme heyetleri gibi yapılar bu bünyede oluşturulan organlara örnek olarak gösterilebilir. "Münferit

milli temsilciliklerin çok değişik olan önemlerini anlamak için, münferit Sovyet milliyetlerinin Nazi rejiminin planlarında oynadığı rolü göz önüne getirmek” gereklidir (Mühlen, 2006:95-99).

4.3.3. Kırımlıların Almanya Faaliyetleri

Alman orduları Kırım’a ilk girdiğinde halkın bir kısmı tarafından kurtarıcı olarak karşılanmışlardır. Bu durumun da etkisiyle, Kırım’ın dışında yaşayan Kırım Türkleri sırf vatanları bağımsız olsun diye Almanlarla temasa geçmişlerdir. Edige Kırimal, Müstecip Ülküsal gibi iki Kırım Türkü, Türkiye Cumhuriyeti’nin de çabaları neticesinde Almanya’ya giderek faaliyetlerde bulunmuşlardır. (Özcan, 2002:205).

Kırimal ve Ülküsal, Alman yetkilileri ile Kırım halkının ve devletinin geleceği için görüşmüşlerdir. Bu duruma oldukça benzeyen bir biçimde Kırım’da da bir kısım Kırım Türk’ü, vatanlarının Sovyet Rus hakimiyetinden kurtularak bağımsız bir Türk devleti olabilmesi maksadıyla çalışmalarda bulunmuşlardır (Özcan, 2002:205).

Ülküsal, Berlin’de yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır: *“1941 yılının Aralık ayı içerisinde arkadaşım Dr. Edige Kırimal ile Berlin’e gitmek üzere izin aldık. Bu şehirde kaldığımız sekiz ay içinde Almanya Dışişleri Bakanlığı ve ‘Doğu’da İşgal Edilen Memleketler Bakanlığı’ erkanı ile temaslarda bulduk. Fakat bunlar bizim Kırım’daki tanıdıklarımız ve Müslüman Komitelerinin üyeleri ile haberleşmemize dahi müsaade etmediler. Bizim Kırım’a gitmemizi Dışişleri Bakanlığı ister görünüyor, fakat Rosenberg’in Doğu Memleketler Bakanlığı daima çeşitli bahanelerle geciktiriyordu. Kırım’da olup bitenlerden hiç haberimiz olmuyordu. Ben, Kırım’a gidemedim Türkiye’ye döndüm.*

Uzun süren görüşmelerden sonra, bir gün nihayet, Kırım’dan getirilmiş olan işçilerimizle görüşme iznini aldık ve Berlin’in yedi kilometre dışında kurulmuş olan işçi kampına gittik. Tahta barakalardan yapılmış, etrafı dikenli telle sarılmış, dört köşesindeki dört kuleye makineli tüfekler konulmuş kampta

esir hayatı yaşayan kardeşlerimizi gördük. Kendileri ile ancak yarım saat konuşabildik.

Son aylarda, Nazi Fırkası'nın işgal edilen topraklarda tatbik edeceği iktisadi, idari ve sosyal rejimi anlatan ve Alman şeflerine gizli dağıtılan bir kitaptan, gelecekteki durumun ne kadar kötü olabileceğini öğrendik.

Bizden sonra Berlin'e gelen esir Türk liderlerine şunu dedik: "Ruslarla Almanlar Don veya Dinyeper Nehirleri boylarında sabit cephe kurarak birbirlerini tamamen takatsız ve kıpırdıyamayacak hale getirinceye kadar boğuşmalıdırlar. Tıpkı ormanda boynuzları birbirine dolaşıp ayrılmadan baygın halde yere yığılan ve kalkmadan ölen geyikler gibi..." Daha sonra, İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Stapher Crips'in Churchill'e aynı tavsiyede bulunduğunu gazetelerde okuduğum zaman düşünce ve temennimizin isabetliliğini anlamıştım" (Emel, sayı 62:3-4).

Stalin, 1935 tarihinde "Sovyet Rusya'daki milletler, aralarında kardeşçe dostluk yaşadıkça, bizim memleketimizin halkları hür kalırlar, mağlup edilemezler. Bu dostluk yaşadıkça, kuvvetlendikçe iç ve dış düşmanlarından hiç kimse bizim için tehlikeli değildir" (Kırimer, 1997:114) demesine rağmen, Türklere zulmetmiştir. Rus-Alman Savaşı'nın başlamasından sonra, savaş koşullarının da etkisiyle Türklere bir kısmı Alman saflarında yerlerini almışlardır.

"Sizler için büyük fırsatları ayağınıza kadar getirdik. Gelin, Alman ordusuna katılın ve bütün Sovyet topraklarından komünistleri temizleyelim." Bu şekilde propagandalar yapan Almanlar Kırım halkına baskı uygulamışlardır. En büyük baskıyı da kendi saflarına katılmayanlara yapmışlardır. Katılmayanları tehdit etmişler, esir kamplarına göndermişler ve onların ölümlerine neden olmuşlardır (Yurter, 2003:21).

Cabbar Ertürk, eserinde Almanlarla Türkler arasındaki münasebeti şu şekilde aktarmıştır: "Almanlarla Türk gönüllüleri arasında dört sene zarfında birçok kavga ve anlaşmazlığın şahidi oldum. Anlaşmazlıkların mide ve boğaz

için olmadığını görerek teselli buldum. Almanlarla Türkler arasındaki anlaşmazlıkların hepsi, Almanların onların haklarını tanımak istememeleri yüzündendi. Hatta Alman erleri ilk zamanlarda Türk subaylarına selam vermek istemiyorlardı.

Halbuki Türklerin taşıdığı üniforma ile Almanlarınkı aynıydı. Cephede buldukları zaman Türklerin kahramanlıklarından övünçle bahseden Almanların istirahata çekildikleri köy ve kasabalarda kendilerini imtiyazlı sayarak Türklerin üzerinde efendilik taslamak istediklerinden veya savaş anında Türk subayının üzerine Almandan aynı rütbeli birisini üst olarak tayin etmek Türklerin isyanına sebep oluyordu. Türkler kendi birliklerinin tam müstakil olmasını istiyorlardı. Fakat bu anlaşmazlıklar Türklerin cephelerde kazandıkları zaferlerden sonra yavaş yavaş ortadan kalkıyordu” (Ertürk, 1956:146-147).

İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım'ı işgal ettikten sonra birçok genç erkek ve kadın, işçi olarak Almanya'ya götürülmüştür. Kızıl Ordu'ya asker alınmadan kalan Kırımlıların bir kısmı gönüllü sıfatıyla silah altına alınmıştır. Bu esirlerin bazılarını partizanlarla mücadele etmek için, bazılarını da Sivastopol ve Kerç savaşlarında kılavuz olarak kullanmışlardır (Emel, sayı 62:3).

1942 yaz mevsiminden başlayıp, 1943 senesinin sonbaharına kadar geçen süreçte, Doğu Bakanlığı'nın kontrolünde, çoğu zaman geçici nitelikte milli komisyonlar kurulmuştur.

Alman- Sovyet Savaşı yapılmadan önce, Almanya'da Kırım Tatarı mülteciler bulunmamaktadır. Pek çok Kafkas grubu, karşı istihbaratla ilişki kurmuş olmasına rağmen, Kırım Tatarları ile böyle bir ilişki de kurulmamıştır. Hatta tam tersine, “Milli Fırka”nın başkanlığı görevini yürüten, Cafer Seydahmet, Londra'ya sürülmüş olan Polonya Hükümeti ile çok sıkı ilişkilere girerek Nazi rejimine karşı cephe almıştır. Savaş boyunca da bir kez olsun tavrını değiştirmemiştir (Mühlen, 2006;107).

Savaşın başından başlamak üzere pek çok Sovyet askerinin esir alınması Almanya için birçok yeni problemi de beraberinde getirmiştir. Başlangıçta esir sayısı on binler civarındadır. Daha sonraları bu sayı yüz binleri bulacaktır. Miktar on binlerdeyken, Lager'ler (kamplar) oldukça nizami ve her taraf bakımlıdır. Böylece esirlerin beslenme ve barınması da oldukça kolay yürütülmüştür. Ama günden güne esirlerin sayısı artmıştır. Bu artış ciddi boyutlara varınca işler gitgide içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Alman halkı kendisini bile besleyememiştir. Ekmeği bile karneyle alan Almanlar, esirleri besleyemez hale gelmiştir (Temir, 1998:217).

Bütün bunların yanı sıra farklı milletlerin mensubu olan bu esirler, Alman idaresi için yine de bir merak konusu olmuştur. Esirleri inceleme işi başlangıçta sadece meraktan ortaya çıkmışsa da, kısa bir sürede ciddileşmiştir. Bunun sebebi ise, Almanya'nın esirler meselesini siyasi ve askeri yönlerden kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemesine dayanmaktadır.

Alman Dışişleri Bakanlığı, "Rusya Komitesi" oluşturarak Kırım ve Kafkasya politikalarını yönlendirmeye çalışmıştır. Komitede SSCB'nin Türk-Müslüman bölgelerinden sorumlu kişi, Werner Otto von Hentig'tir. Hentig, 1941 sonbaharı ile 1942 yazı arasında Dışişleri Bakanlığı'nın Kırım Temsilciliği görevini yürütmüştür. Hentig, Moskova'ya karşı Müslüman bir blok kurulmasından yana bir tavır izlemiştir. 1941 yılının sonunda, SSCB'deki Türk-Müslümanların siyasal seferberliği için ayrıntılı bir plan hazırlamıştır. Radyo yayınları, broşürler ve özel görevlilerle propagandanın yaygınlaştırılmasını önermiştir. 1941 senesinde "Savaş Esirleri Arasında İslam'ın Yayılması" başlıklı bir Wehrmacht raporu, SSCB'de İslam'ın rolüyle ilgili sonuçlar çıkarmıştır. 1942 senesinde Alman ordusu, Kırım üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmaya çalışırken ve Alman birlikleri Kafkasya'ya doğru ilerlerken, Moskova'ya karşı İslam'ı kullanma düşüncesi Wehrmacht subayları arasında popülerleşmiştir. Wehrmeacht, binlerce savaş esirini Doğu Lejyonları'na almaya çalışmıştır (Motadel, 2015:97-102).

Aralık 1941 tarihinde, sabık Promethee üyesi, Edige Mustafa Kırimal ile Müstecip Ülküsal, Berlin'e giderek, henüz resmiyet kazanmamış olan Kırım Tatar Milli Temsilciliği'ni tesis etmişlerdir. Bu iki Kırım Tatarı, Kırım hakkında önceden yazılı olarak beyanda bulunmuş oldukları istekleri tekrar etmişler ve bütün Kırım Tatarı savaş esirlerinin diğerlerinden farklı tutulmasını rica etmişlerdir. Esir kamplarını ziyaret etmek istediklerinde ise, kendilerine karantina sebebiyle izin verilmemiştir. Ama, Doğu Bakanlığı tarafından istihdam edilmişlerdir. Çok sonraları ise, kendilerine küçük Tatar yerleşim merkezlerini ziyaret etmeleri için Polonya ve SSCB'nin işgal altında bulunan bölgelerine gitmeleri için izin çıkmıştır (Mühlen, 2006;137-138).

Tatarların Ruslar ve Ukraynalılar karşısında sayısal olarak gücünü arttırmak için, Litvanya, Beyaz Rusya, Romanya gibi ülkelerdeki Kırım Tatar azınlıklarının Kırım'da yeniden iskan edilmeleri için de çalışılmıştır. Bütün bu gelişmelere, 1942 yaz mevsiminde son şeklini almış olan, ama ancak savaş bitince gerçekleştirilmiş olan Kırım'ı "Cermenleştirme" planları açısından bakmak gerekmektedir. 1942 senesine gelinceye kadar Kırım Tatar Heyeti'nin yurtlarına girişi yasaklanmıştır. Bundan dolayı da defalarca gerginlik yaşanmıştır. Tatar komiteleri arasında, Tatar halkının resmi olmayan siyasi merkezini teşkil eden Akmescit'teki komite başı çekmiştir. Kırım'da politik yönden aktif bulunanların içinde buldukları durumu anlayabilmek için Kırım'ın tarihçesini bilmekte büyük fayda bulunmaktadır (Mühlen, 2006;142-143).

Sovyetlerin Kırım'a bakış açısı şu şekildedir: *"Kırım'ın Karadeniz'deki stratejik mevkiî dolayısıyla gerek çar ve gerek Bolşevik idaresinin uyguladığı idari ve sosyal sistem, daima bu toprakları Türklere temizlemeye doğru olmuştur"* (Emel, sayı 25:3-4).

Jeopolitik olarak önemli bir konumda bulunan Kırım, Almanların ilgi odağı olmuştur. Almanlar, Kırım halkına bağımsızlık sözü verince, Kırım Tatarlarından bir kısmı Almanya saflarında savaşmışlardır. Kırım halkının bağımsızlığına olan düşkünlüğü, Almanların kurtarıcı olarak görülmesini sağlamıştır. Alman ordusu Kırım'da yaklaşık olarak 2,5 sene kalmış, daha

sonra da esir ettikleri Kırımlıları kendi Lejyonlarında kullanmışlardır (http://akademikperspektif.com Erişim Tarihi: 12.12. 2015).

Savaşta gerek Almanlar gerekse de Ruslar tarafından Kırım'a baskı uygulanmıştır. Leyla Kırımal'a göre: *“Kırım'da camiler kiliseye çevrilmiş veya yıkılmıştır. Kırım Türklerinin şehir ve köylerinde kiliseler, manastırlar yapılmıştır. Açık fikirli ilim adamları Rus jandarması tarafından sıkıştırılmış veya sürülmüştür”* (Emel, sayı 40:33).

Kırım'da ayrıca pek çok aydın da sistemli bir şekilde yok edilmiştir. Bu durum İsmail Otar tarafından şu şekilde aktarılmıştır: *“Ne kadar Türk profesör, edip, şair, muharrir, öğretmen, din adamı ve sair aydın kaldı ise onlar ve pek çok uyanık köylü tevkif edilmiş, idam veya sürgünde imha olunmuştur”* (Emel, sayı 47:17).

Rusları tenkit eden Kırım Türkleri ağır şekilde cezalandırılmışlardır. Yüzlerce Kırımlı münevver imha edilmiştir (Emel, sayı 22:19). Baskıya rağmen, Kırımlı aydınlar kendi dillerini, dinlerini, edebiyatlarını ve sanatlarını gerek Bolşevizm'e gerekse de Almanlara karşı muhafaza etmeye çalışmışlardır. Hakiki milli bünyelerini yeniden bulmayı kendilerine vazife gören aydınlar, gazete ve dergiler çıkararak kültürlerini korumaya çalışmışlardır. Alman askeri idaresi, harpten dolayı neler yapılacağına ilişkin görüşlerini halk temsilcilerine bildirmişlerdir. Dini komiteler ve hayır cemiyetleri yoluyla Alman propagandası da yapılmıştır.

Edige Kırımal'a göre, Kırım Türklerinin Almanların yanında savaşmalarının iki sebebi vardır. Bunlar:

- 1- Bolşeviklerin Kırım'a dönmelerine engel olmak.
- 2- Milli devlet istiklallerini yeniden yapılandırmak (Emel, sayı 16:37).

Buna rağmen, Kırım Türklerinin kültürlerine olan bağlılıkları hiçbir zaman sona ermemiştir. 1943 senesinin Ekim-Kasım aylarından başlayarak 1944 senesinin Nisan ayına kadar devam etmiş olan Kırım Türk muhacereti

birçok Kırımlı Türk'ü Bolşeviklerin eline düşmemek için öz vatanlarını terke zorlamıştır. Vatanlarını terk edenler esas olarak Almanya'da toplanmış, harbin bir gün biteceği ve vatanlarına dönecekleri ümidi ile yaşamışlardır. Türkler arasında bulunan öğretmenlerin ve aydın velilerin teşebbüsü ile ilk önce Landek Kampı'ndaki çocuklar için bir okul açılmış, en lüzumlu okul araçlarının yokluğuna rağmen, okul faaliyete geçirilmiştir (Emel, sayı:41:17-18).

II. Dünya Savaşı'nda Kırım'da yapılan mücadelede Alman ordusunun direncinin kırıldığı Cumhuriyet Gazetesi'nin "Kırım Muharebesi" manşetiyle vermiş olduğu haberde şu şekilde aktarılmıştır: "Alman mukavemetinin sona erdiği bildiriliyor. Rus tebliğine göre Feodosia, Eupatoria, Akmescit şehirleri düştü, 20000 esir alındı" (Cumhuriyet, 14 Nisan 1944).

Resmi kayıtlara göre Kırım'dan sürgün edilenler arasında 1944 Mayıs ayından, 1 Ocak 1945 tarihine kadar, 13598 kişi ölmüştür. Bu Kırım Türklerinin % 9.1'lik bir oranını teşkil etmektedir. Fakat bu düşürülmüş ve tahrif edilmiş rakamlardır. Kırım Türklerinin kendi istatistiklerine göre Kırım Türkleri en az % 46 oranında zayıf vermişlerdir (Emel, sayı 62:41).

4.3.4. Azerbaycan Türklerinin Faaliyetleri

Azerbaycan Türkleri de bu savaştan nasibini almıştır. Örnek olarak Azerbaycan partisi olan Müsavat da İkinci Dünya Savaşı içindeki çalışmalarını, Azerbaycan dışındaki ülkelerde sürdürmüştür.

Müsavat, savaş yıllarında Müslüman nüfusunun başlangıçta otonom bir milli birliğe sahip olması ve gelecekte ise, Rusya'da federal bir cumhuriyet olması için mücadeleler vermiştir. (Mehmetzade, 1991:85).

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'da Azerbaycan İrtibat Heyeti üyesi, savaş sonunda Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği Basın Ataşeliği görevini yürütmüş olan Fuat Emircan, şu sözleri aktarmıştır: "*Harp başladığında dünyada ne kadar Azeri, Gürcü, Dağıstanlı, Türkistanlı Bolşevik rejimi*

muhalifi politikacı varsa Almanya'ya geldi. Onlar, Rusya çökecek, biz de vatanımıza kavuşacağız diye düşünüyorlardı. Hepsi istiklal istiyorlardı.

Kuzey Kafkasya'dan Haydar Mamak "Biz efendi değiştirmek için harp etmeyiz" diyordu. Rus gitsin, Alman gelsin diye harp etmeyiz. Harp sonunda istiklalimizi tanıyacağınızı vaat edin, savaşalım diyorlardı. Bu, Berlin'de toplanan muhalif Türk grupların ortak görüşü idi. Hitler'in adamı olalım diyen çok azdı. Alman ordusunda 380 bin Türk vardı. Özbek, Türkmen ve Azeriler gönüllü olarak savaştılar. Bunların 200 bini Azerbaycanlı, diğerleri de Şimali Kafkaslı, Gürcü, Çerkes vb. idi. Türk esirleri arasında dolaşıyordum. Bana soruyorlardı; 'Efendim Fuat, İsmet Paşa Alman sefirini çağırmış ve demiş ki; bizim orada kardeşlerimiz var. Onların hepsini Türkiye'ye gönderin demiş. Bu doğru mu? Ne diyeceksin...'

Esir kamplarındaki insanların ümitlerini kırmamak için 'İnşallah doğrudur, gayet tabii, sizi Türkiye düşünüyor' filan derdim. Gönüllü birlikler oluştuğundan sonra Almanlar; Azerbaycanlı, Dağıstanlı grupları uçaklarla Kafkasya'ya attılar. Bunların içinden Rus cephesini iki defa delip, Almanya'ya tekrar gelen çocuklar vardı. Bunlarla konuştum ve korkmadınız mı diye sordum. "Böyle yaşamaktansa ölmek daha iyidir" diyorlardı ve çok inançlı idiler. Alman ordusuna giren eski Sovyet vatandaşları esir olamıyorlardı. Onun için Almanlar bazı yerlerde onları öne sürüyorlardı. Biliyorlardı ki, sonuna kadar dövüşeceklerdi. Nuri Paşa Almanya'ya geldi. Babamın iyi arkadaşı idi. "Rusya'dan on binlerce esir geliyor ve bunların içinde binlerce Türk var; fakat bunları sünnetli olmaları nedeniyle ya kurşuna diziyorlar, yahut aç bırakarak öldürüyorlar. Çabuk ilgilenin" dedi. Ben kampları dolaştım; dedikleri maalesef doğrudu. Almanlar her sünnetliyi Yahudi sanıyordu. Türkistanlıyı, Azerbaycanlıyı aç bırakarak ölüme terk ediyorlardı. Nuri Paşa'nın üst düzey temasları sonunda Türkler kurtuldu. Sonra da ölümden kurtulan bu Türklerden gönüllü birlikler kuruldu. Almanlar sonra da Rus gönüllü ordusu kurdular" (<https://bpakman.wordpress.com> Erişim Tarihi: 03.01.2016).

1941 yazında, Wehrmacht Yüksek Komutası, SD ve Doğu Bakanlığı'nın General Hermann Reinecke'in başkanlığında yapılan üst düzey bir toplantıda, Askeri İstihbarat Servisi'nin başını temsil eden Albay Erwin von Lahousen, Amiral Wilhelm Canaris idamlarla ilgili Gestapo Şefi Heinrich Müller'le (Gestapo Mülter) şiddetli bir tartışmaya girmiştir. Özellikle Yahudi sanıldıkları için "özel muameleye gönderilen" Kırım Tatarı yüzlerce Müslüman'ın durumu gündeme getirilmiştir. Müller, bu konuda hata yapıldığını kabul etmiş, Müslümanların sünnet olduğunu ilk kez duyduğunu ifade etmiştir (Motadel, 2015:312).

Resulzade, Almanlarla Azerbaycan'ın geleceği hakkındaki görüşmelere katılmıştır. Ancak Almanların Azerbaycan'ın haklarını tanımaya yönelik ve istiklalini temin etmek niyetinde olmadığını gördüğünden, görüşmeleri kesmiştir. Resulzade, Azerbaycan'ın bağımsızlığından ödün vermeyince, Almanlar bu sefer de Halilbey Hacıbaba erkek çocuğu Hasmammedov'a (Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk Adalet Bakanı) ait grupla görüşmeye oturmuşlardır (Sönmez, 2000:9).

Bunlarla yapılan diyalogla Almanlara esir düşen Azerbaycanlılardan bir muhaceret oluşturarak, bu durumu Müsavat'a bir alternatif olarak kullanmışlardır. Bunu yaparak Almanlar, Müsavat'a ve Resulzade'ye tecrit siyaseti izleyerek, Berlin Komitesi'ni arka planda bırakmaya çalışmışlardır. Bu tecritin sebebi, Azerbaycanlılardan oluşturulan muhaceret oluşturulması ve Resulzade'nin bağımsızlıktan ödün vermemesidir (Sönmez, 2000:9; <http://dalga-gh.blogspot.com.tr/> Erişim Tarihi: 21.07.2015).

Müsavat Partisi, 1939 senesinin Ağustos ile Eylül aylarında Polonya'nın Alman orduları tarafından işgali sırasında, Almanlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu şartlar altında Polonya'da varlığını devam ettirebilmesi ve çalışmalarını sürdürebilmesinde oldukça ciddi sorunlarla karşılaşılmasından dolayı, Paris'te bulunmakta olan politik rical, Azerbaycan Milli Merkezi Başkanı ve Müsavat Partisi lideri, Mehmet Emin Resulzade'yi çalışmalarına Fransa'da devam edebilmesi için davette bulunmuşlardır (Şimşir, 2013:95; <http://www.ahmetakyol.net> Erişim Tarihi:05.03.2015).

Alman-Rus Savaşı (22 Haziran 1941) başlayınca, Müsavat Partisi'nin kurmayları er ya da geç Almanların kendilerine işbirliği teklifinde bulunacaklarını hesaplamışlar ve meydana gelen bütün gelişmeleri takip etmişlerdir. Rusya'nın yenilmesi halinde, ortaya çıkacak yeni yapılanmada Azerbaycan'ın durumunun ne olacağı da tartışma konusu olmuştur. İşte bu endişelerle, Resulzade, Almanların Doğu Halkları hakkındaki niyetlerini ve ileriye yönelik planlarını, tavır ve tutumlarını sıkı bir takibe almaları için Berlin'de faaliyetlerini sürdüren İstiklal komitelerine ve Müsavat Partisi'nin Ankara Komitesine talimat vermiştir. Türkiye Büyükelçisi Von Papen, Ankara Komitesi Başkanı Kerim Order'le, Prof. Dr. Gerhard Von Mende de Berlin Komitesi Başkanı Hilal Münşi Sabutay'la işbirliği imkanlarını araştırmaya başlamışlardır. Tüm bu meydana gelen gelişmeler günlük olarak Bükreş'teki Müsavat Partisi liderine de ulaştırılmıştır (Şimşir, 2013:95-96). Bu durum, Almanların bu halkları egemenliklerini kazanmış devletler olarak istemediklerini göstermektedir.

Müsavat Partisi'nin temel prensiplerine ters düşen bu tutum karşısında, diğer milletlerin temsilcileri süreklilik içerisinde Berlin'e Almanlarla işbirliği teklifi ile gelmiş olmalarına rağmen, Resulzade'nin beklemeyi tercih ettiği göze çarpmaktadır (Şimşir, 2013:96).

Resulzade'nin acele etmeyerek beklemiş olması bizlere Resulzade'nin kararlarında soğuk kanlı davranarak, tam bir devlet adamı hassasiyeti ile hareket ettiğinin de ispatıdır.

Alman makamları iki defa Resulzade'yi görüşmeye çağırmış olmalarına rağmen, biraz önce bahsedilen nedenlerden dolayı Resulzade bu görüşmelere gitmemiştir (Şimşir, 2013:96).

Her ne kadar Almanlar Müsavat'a bir alternatif arama yoluna gitse de, Müsavat perde arkasından etkili olmaya devam etmiştir. 6-9 Kasım 1943 tarihinde, Berlin'de yapılmış olan Azerbaycan Kurultayı sırasında delegeler

Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımayan Almanları eleştirmişlerdir. Bu tenkidin de arkasında Müsavat'ın olduğu bir gerçektir (Sönmez, 2000:10).

6-9 Kasım 1943 tarihleri arasında yapılmış olan bu kurultayda "Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımayan Almanların" şiddetle tenkit edilmiş olmaları Müsavat Partisi'nin büyük bir başarısı olarak görülmüştür (Şimşir, 2013:99).

1945 senesinin Mayıs ayında Almanların yenilmesiyle birlikte, Azerbaycan'ı temsil eden alternatif grup da Müsavat Partisi'nin etrafında yerini almıştır (Sönmez, 2000:10).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Almanya'nın Münih şehrinde Azerbaycan Demokratlar Birliği kurulmuştur. Bu birliğin kurucuları, İkinci Dünya Savaşı esnasında, Almanlara karşı görev almış olup savaş sırasında yaralı ya da gönüllü olarak Almanlara teslim olan Azerbaycan Türklerinden müteşekkildir. Bu birliğin amacı, savaş sonrası Almanya'da kalan Azerbaycan Türklerinin vatanlarına geri dönmelerini sağlamaktır. Bu birliğin oluşmasındaki diğer bir sebep de Müsavat Partisi'nin Almanya'da açıkça faaliyette bulunamamasıdır (Şimşir, 2013:115).

4.3.5. Türkistanlıların Faaliyetleri

"İdil- Ural Türk Tatarlarının Milli Mücadele Birliği" ve "Milli Türkistan Birlik Komitesi"nin hikayeleri yapılanma, teşkilatın ortaya çıkarılması ve meydana gelişleri bakımından oldukça büyük farklılıklar göstermektedir. Her iki komitenin arasındaki tek ortak nokta, başkanlarının mülteci olup, üyelerinin hemen tamamının sabık savaş esirleri olmalarıdır (Mühlen, 2006;108).

Her iki teşkilatın başkanı da, Promethee'ye üye değildir ve Almanlarla da işbirliğinde bulunmamaktadır. Türkistanlıların sabık Buhara Devlet Başkanı Osman Hoca, Nazilerin oluşturmuş olduğu sistemin karşısında bir tutum sergilemiştir. Yine, mülteci Tatarların Başkanı olan Ayaz İshaki de Nazi

düşmanıdır. Yalnızca, Doğu Bakanlığı'nın Alman- Sovyet Savaşı'nın ilk aylarından itibaren irtibata geçmiş olduğu bir Türkistanlı olan Mustafa Çokayoğlu, bir istisna teşkil etmektedir. Çokayoğlu da tıpkı, Osman Hoca ve İshaki gibi Promethee'ye mensup bulunduğundan, Dışişleri Bakanlığında görevini sürdüren Tatar Alimcan İdris, Çokayoğlu hakkında uyarılarda bulunmuştur. İdris'e göre; Tıpkı İshaki gibi Çokayoğlu da Ekim Devrimi öncesinde "önce Rus-Yahudi, daha sonra da, Polonyalı-Yahudi olan Marksistlerin ve demokrasi taraftarlarının" yanlısı bir izlenim vermiştir. Yine, İdris'e göre, Çokayoğlu'ndan vazgeçilmesine bir başka sebep de, güya Çokayoğlu'nun yarım kan bir Rus olmasıdır. Fakat bu değerlendirmeler, Çokayoğlu'nun yalnızca birkaç ay sonra gerçekleşecek olan "Milli Türkistan Birlik Komitesi"ni hazırlamasına engel olamamıştır. Komitenin başlangıcı bir mülteci olan Veli Kayyum'un hemşehrilerinin kamplarda maruz kaldıkları kötü muameleleri protesto etmiş olduğu savaşın ilk haftalarına kadar uzanmaktadır. O, yine Türkistanlıların Alman makamlarıyla işbirliği yapması için de plan hazırlamıştır (Mühlen, 2006;108-109).

Kayyum'un yetki aldıktan sonra yapmış olduğu ilk resmi işlem, kendisine daha önce taşımadığı "Han" unvanını vermek olmuştur. Yine Kayyum'a makam arabası, makama ait ikametgah ve diplomatik pasaport verilmiştir. Kayyum, bütün mültecilerin ve sonradan oluşturulmuş olan milli temsilciliklere üye olanların arasında ve Alman makamları nezdinde de oldukça büyük bir itibara sahip olmuştur. Kayyum Han'ın durumu, "primus inter pares" yani eşitler arasında birinci haline gelmiştir. Komite, oluşum şekli itibarıyla Almanların tanıdığı ve tam yetki vererek bir başkanının da olduğu bir çeşit sürgün hükümeti olarak teşkil edilmiştir. Başkanlık makamını her ne kadar bir çok kez itiraz edilmişse de Kayyum Han işgal etmiştir. Bu komitenin yapısında, idari işleri yürütmek için genel sekreter de bulunmaktadır. Başkan ve Genel Sekreter dışında, askerlik, eğitim, bilim, edebiyat, yazı işleri enformasyon, sağlık, "doğulu işçi" ve savaş esirleriyle ilgilenilebilmesi maksadıyla, dokuz "bakan" bulunmaktadır. Yine bu süreç içerisinde, yardımcılarla birlikte, "kabine"ye toplam 21 kişi dahildir ve bunlar bir şekilde komiteyi meydana getirmişlerdir. Kayyum Han, büyük ihtimalle, kendi kuvvetinin azalacağından korktuğu için, tüm reform tekliflerini reddetmiştir. Bu

durum da çatışmaların sertleşmesine sebep olmuştur. Bu çatışmalar esnasında Kayyum Han, rakiplerine karşı her zaman halisane hareket etmemiştir. Bunu yaparken, Almanların kendisine tanıdığı pozisyon ve Mende'nin kendisine göstermiş olduğu körü körüne bağlılık da etkili olmuştur (Mühlen, 2006;110-112).

4.3.6. Mobilize Katliam Birlikleri

Almanca adı "Einsatzgruppen" olan bu birlikler, Almanya'daki polis gücü ile Alman SS'lerinden oluşan mangalara verilen isimdir. Mobilize Katliam Birlikleri, Sovyetlerin Alman muharebe hattının gerisindeki siyasi düşman veya ırksal düşman olarak algılanan kişilerin öldürülmesinden sorumlu olan bir teşkilattir. Bu yapı daha çok Yahudileri yok etmiştir. Katliam yaptığı yerler: Letonya, Ukrayna ve Estonya'dır (www.ushmm.org, 27.03.2015).

Türkler yalnızca İngiliz ve Sovyet ordularına bağlı savaşmamışlardır. Elbette ki Alman ordusunda saf tutan Türk askerleri de mevcuttur. Onlar Nazi ordularında görev yapmışlardır. İsimleri Kırım ve Türkistan Birliği'dir. Almanlara teslim olmuş Türklerin bazıları yollarda bazılarıysa Nazi kamplarında yaşamlarını yitirmişlerdir. Almanların "Osttürkischer Waffenverband Der SS" adını verdikleri "SS Doğu Türkistan Silahlı Birlikleri" ismiyle Hitler'in ordularında savaşmış Türklerin sonları da oldukça vahimdir. Seneler 1944'ü gösterdiğinde Türkistan ve Kırım Birliği'ne bağlı olarak görev yapan yaklaşık 200.000 asker mevcutken, yalnızca Sovyetlerle savaşılan cephede bile 65.000 kişilik can kaybı yaşanmıştır (Özkarabekir, 2005:29).

Savaşın bitişi de Türklerin acısını dindirmemiştir. Bu sefer de Sovyet ordularına iade edilen Türkler acı bir biçimde "vatana ihanet" suçlamasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu suçun infazıyla da kurşuna dizilmişlerdir. Bu Türklerin çok az bir kısmı canlarını kurtarabilmeyi başarmışlardır. Fakat seneler boyunca Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde kaçak hayatı yaşamak zorunda kalmışlardır (Özkarabekir, 2005:29-30).

4.3.7. Doğu Lejyonları

Veli Kayyum Han'ın "Türkistan Lejyonu"nu kurmayı başarması ile temeli atılmıştır. Bu lejyonlar Almanların elinden sağ kurtulan savaş esirlerinden meydana getirilmiştir. Başlangıçta Alman ordusu esirleri silahlandırmak istemese de savaşın koşulları, Almanlar için bunu zorunlu hale getirmiştir. Esirleri silahlandırma fikri şu sebeplerden kaynaklanmıştır:

- 1- Harp esirlerinin hiç umulmadığı kadar büyük olması.
- 2- Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi için Pantürkizm'in destekleniyor olması.
- 3- İslam dünyasını Almanların yanına çekme isteği.
- 4- Savaş arasındaki politik esirlerin birkaç resmi makamda ve bilim dünyasında önemli rol oynamaları.

Bunun için yapılması gerekenler ise şu şekildedir: *"Pantürkist ve Panislamist faktörlerin Almanlar tarafından etkilenmesi ve harp esirleri üzerine çok net ve etkili bir propaganda başlatmaları"* (Gilijazov, 2000:147).

Rusya'ya karşı propaganda olarak kullanılan enstrüman, 1927-1933 tarihleri arasında SSCB'deki bütün cami ve Kuran okullarının % 80'inin kapatılmış olmasıdır (Schmitz, 1937: 180).

Nazi rejiminin Orta Asya uzmanlarından biri olan Reiner Olzcha, 24 Nisan 1944 tarihli bir muhtıradan, Sovyetler Birliği Müslümanlarını seferber etme planının en kapsamlı çerçevesini sunmuştur. Bu muhtıradan *"Moskova'nın Rus olmayan azınlıklarını kullanmada Doğu Bakanlığı'nın ve Dışişleri Bakanlığı'nın etkisizliği ve profesyonellikten yoksunluğu, SS'in devreye girmesini zorunlu hale getirdi"* şeklinde bir tespitte bulunulmuştur (Motadel, 2015:105).

Savaş esirlerinin kullanılması ve onların cepheye sürülmesi “Aserbaidşchaner in den Reihen der Deutschen Wehrmacht” isimli makalede şu şekilde aktarılmıştır: *“II. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra cephedeki savaş güçlerine yardımcı güçler gerektiğinden, ele geçen topraklardaki Alman savaş güçlerini desteklemek amacıyla birlikler oluşturulmuştur.*

1941 ve 1942 seneleri boyunca, Slav halkları “yabancı birlik” adıyla Alman ordusuna katılmıştır. Bu birliklerin başında Amiral Canaris bulunmaktadır. Bu birlikler, Theodor Oberlaender tarafından özel birlikler olarak yönetilmiştir.

1941 sonu, 1942 başında, Oberlaender farklı bir birliğe geçince, Kafkas sürgünü Almanlardan Kutzschenbach yönetimine geçmiştir. Bu birlikte Gürcü, Ermeni, Azerbaycanlı ve Kuzey Kafkasyalı bulunmaktadır. Bunlar önce Neuhammer/ Queib'de toplanmış ve Marttan 1942 Haziran ayına kadar, Luttensee bei Mittenwald'de dağ avcısı olarak eğitilmişlerdir. Bu birliklerin başında önce dağ eğitilmiş 36, sonra 52 daha sonra da 300 Alman subayı görev almıştır.

Bu Kafkasyalılar, Alman savaş üniforması giymişlerse de şapkalarındaki “Kinzal” adı verilen işaretler farklıdır. Bu şapkanın üzerinde “vatanın kurtuluşu için savaşta” anlamına gelen bir kelime yazılıdır. Kafkasyalıların başına cephede yüzbaşı rütbesinde bulunan Ciklauri getirilmiştir.

Fakat Ciklauri ve 12 adamı casusluk, savaştan kaçma, harbe ihanet ve ordunun düzenini bozma suçlarıyla Garmisch-Partenkirchen'de ölüme mahkum edilmiştir. 1942 Haziran ayından itibaren yeni bir planlamayla, milli birlikler kurulmuştur. Esir kamplarından ilk kurulanı 350 Kafkasyalıdan oluşan 162. Piyade Taburu'dur. Canaris, yaptığı bir teftişte bunları harbe hazır görmüştür. Bu tabur, 1200 askerden meydana gelmiştir (900 Kafkasyalı, 300 Alman). Bunlar 5 bölüğe ayrılmıştır (3 Gürcü, 1 Azerbaycanlı, 1 Kuzey Kafkas Birliği). Haziran 1942 sonlarına doğru, Dağıstanlılardan 7. Bölük de

kurulunca, bütün dağcı birliklerinin miktarı 2450 Kafkasyalı, 240 Alman'a ulaşmıştır" (Auch, 2000:168-169).

4.3.7.1 Türkistan Lejyonu

İnsanlık açısından sıkıntılı bir durumla yüz yüze kalan esirler için, Alman ordusunun eline düşmek ciddi sorunlar doğurmuştur. Yaşanılan barınakların hali çok kötüdür. Beslenme koşulları da bir hayli zayıftır. İnsanlık dışı muameleler ve cinayetler de kötü savaş koşullarına eklenince, savaş esirlerinin bir kısmı canlarını kaybetmiştir. Bütün bu kötü koşullar, bir lejyon oluşturma fikri doğurmuştur.

Türkistan Lejyonu'nun kurulması yönündeki ilk teklifi 20 Ağustos 1941 tarihinde, Almanya'nın o dönem Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Ribbentrop'la görüşen Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Hüsrev Gerede vermiştir. Gerede, esir askerlerin keşif ve kılavuzluk gibi görevlerde yer alabileceklerini söylemiştir (Kara, 2002:270).

Almanya ile SSCB'nin savaşının daha ilk zamanlarında bile Almanya oldukça hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Orduları yüksek bir hızla ilerlemiş, Sovyet askerlerini yenmişlerdir. Almanya'nın Şark İşleri Bakanı Rosenberg'e göre Almanya'nın esir kamplarının içerisinde üç milyon altı yüz bin Kızıl Ordu'ya ait esir bulunmaktadır. Milli Türkistan Birlik Komitesi'nin bölüm başkanlığını yapmış, Kızıl Ordu içerisinde görevini yaparken tank yüzbaşı rütbesini takmış ayrıca da Türkistan bölgesi hakkında en ünlü bilim insanlarından biri olan Baymirza Hayit'in verdiği bilgilere göre, 7 milyon Kızıl Ordu askeri Almanya'nın esir kamplarında toplanmıştır (Eren, 1997:2).

Komitelerin kurulmasının ön şartı Von Mende'nin oluşturmuş olduğu ve içerisinde Almanlar, mülteciler ve savaş esirlerinin beraber çalışmış oldukları irtibat daireleridir. Bu dairelerde çalışanlar daha sonra çoğu defa, komitelerin lider gruplarında yer almışlardır (Mühlen, 2006:99).

Haziran 1941'de Almanya, Rusya'ya karşı büyük bir taarruza geçmiştir. Bu hareket dünya tarihine "Barbarossa Harekatı" olarak geçmiştir. Yine hareket, zaman içerisinde dünya tarihinin en kanlı savaşlarından birine dönüşmüştür. Adolf Hitler'e göre: "Asyalı ırkların yaratmış olduğu bir bela" olan Bolşevizm'le savaşmak şarttır. İşte bu hareket, Bolşevizm'le mücadelenin eseri olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkarabekir, 2005:157).

Hitler, adına Bolşevizm denilen "bela"dan o kadar nefret ediyor ve endişeleniyordu ki; 1941 senesinde Almanya'da parlamentoda yaptığı konuşmada şöyle seslenmiştir: "Bolşevikler savaştan galip çıkarlarsa barış şartlarını Moğollar ve Tatarlar dikte edeceklerdir; bu da Avrupa milletleri ve medeniyeti için büyük bir felaket olacaktır." (Özkarabekir, 2005:157).

Bu sözden de anlaşılacağı gibi Hitler, Bolşevizm'i yalnız Almanya için değil tüm Avrupa devletleri için hatta Avrupa kültür ve medeniyeti için bir sorun olarak görmüştür.

Barbarossa Harekatı'nın ilk safhalarında büyük bir Alman üstünlüğü görülmektedir. Birçok millet gibi Sovyetlere bağlı ordular da bu harbe hazırlıksız yakalanmışlardır. Sırf bundan dolayıdır ki, Alman ordularının Sovyet ordularından elde ettiği savaş esiri sayısını Alman Genel Kurmayı dahi hesaplayamamıştır.

Barbarossa Harekatı'nın başlatıldığı günlerde Almanların savaş alanlarındaki tek muharip kara gücü, yalnızca kara ordusu değildir. Adına Waffen SS yani Silahlı SS denilen askeri oluşumun da, savaşın başlangıcıyla birlikte Alman ordusu saflarında yerini aldığı görülmektedir (McNab, 2015: 229).

Nazi ideolojisine bağlı düşünürler, Sovyetler Birliği'nin içerisinde yaşamını sürdüren Slav dışı tüm unsurları "Moğol" olarak nitelendirmişlerdir (Özkarabekir, 2005:157). Birçok milletin bir arada yaşaması ve bu kadar milliyet farklılığına rağmen bunu demiş olmaları, bu tanımlamada Nazi

ideolojisindeki düşünürlerin düşüncelerinin yanlış olduğunu gösteren başlıca göstergedir.

Savaşta Hitler'in yapmış olduğu bir hata, savaşın dönüm noktası olmuştur. Bu hata, aynı anda çift cephe açmaktır (Howell, 1956:9). Bu durum zaten kaynaklarından gittikçe uzaklaşan Alman ordusunun gücünün bölünmesine sebep olmuştur.

Harekatın hızla başlayıp, yine büyük bir hızla devam ettiği ilk dört-beş aylık dönemde Almanların ele geçirmiş olduğu savaş esiri sayısı üç milyonun üzerindedir. Bu üç milyonluk esir, o kadar çoktur ki Doğu cephesinde savaşan Alman asker mevcudunun toplamı da ancak bu sayı kadardır.

Almanya'nın kendi resmi verilerine göre yalnızca Doğu Cephesi'nde, Sovyetlere bağlı ordulardan ele geçirilen toplam esir sayısı 5.162.000'dir. Dikkat edilmesi gereken başka bir husus da bu esirlerin 1.918.000'i Almanlara ait esir kamplarında vefat etmişlerdir (Özkarabekir, 2005:157-158).

İşte bu sayıların üstüne bir de nakiller esnasında vefat edenler ile kaybolanları da eklediğimizde 3.000.000 kişinin üstünde bir sayıyla karşılaşılmaktadır. Sağ kalmayı başaramamış olan esirlerden 818.000 civarında kişi; birçok lejyonda görev yapmıştır (Özkarabekir, 2005:158).

Tüm savaş esirlerinin durumu oldukça sıkıntılıdır. Fakat esaret altında bulunan Türklerin durumları oldukça vahimdir. Türk esirler iki özelliklerinden dolayı Almanlar tarafından Yahudi sanılmışlardır. Bunlardan ilki sünnet olmalarıdır. İkincisi ise tenlerinin esmer olmasıdır. Yahudilere benzedikleri için de Alman Nazi askerleri Türk esirleri ölüme terk etmişlerdir. Türk esirler donmuş toprakların üstünde, tel örgüler arasında kalan ve hiç çadır da bulunmayan alanlarda, karınları da doyurulmadan ölüme terk edilmişlerdir (Eren, 1997:1).

Buradan da anlaşılacağı üzere Yahudi düşmanlığı Alman Nazilerinin sisteminde o kadar büyük bir yer edinmişti ki, Yahudi sandıkları Türklere bile zulmetmişlerdir.

Joseph Stalin, her zaman kayıp olarak gördüğü Rus savaş esirlerini hiçbir zaman önemsememiştir. II. Dünya Savaşı'nın Doğu Cephesi birçok Asyalı milleti içerisinde barındıran bir cephe olmasıyla da dikkat çekici bir özelliğe sahiptir (Özkarabekir, 2005:158).

Savaşın başlamasının ardından o dönemin önemli isimlerinden, Mustafa Çokay (Doğum: Ocak 1890-Ölüm: 27 Aralık 1941) bir sabah evinden alınmış ve Berlin'e götürülmüştür. Almanlara cephelerde esir düşen ve hapse girmiş Türkistanlılara önem vermiştir. Çokay, Almanya'nın Doğu İşleri Bakanı Gerhard von Mende ile görüşmüştür (Şimşir, 2009:348).

Bu görüşmede henüz tarafsız olan Türkiye'yi kendi yanında savaştırmak istediği ile ilgili kanaat uyandırmıştır. Fakat Berlin'de birçok gün geçmesine rağmen Çokay ile Türkistanlılar arasında bir görüşme sağlanamamıştır (Şimşir, 2009:348).

1941 senesi Ağustos ayının sonlarında ise Çokay'a Sovyet rehinelere bulunduğu Polonya'daki Suvalki Kampı'na gideceği bildirilmiştir. Aralarında Ahmet Temir, Alihan Kantemir, Osman Hocaoğlu, Mehmet Emin Buğra, Cafer Seydahmet Kırimer, Mehmet Emin Resulzade, Veli Kayyum gibi bir kısmının daha önceden tanındığı Türk Dünyasının farklı bölgelerinden olan bu heyetle kampa gitmişlerdir (Şimşir, 2009:348).

Bu kamptaki incelemelerden sonra, eşi Mariya Yakovlena'ya yazmış olduğu mektupta *“Benim Türkistanlılarla görüşmem çok iyi oldu. Yorumlarımın doğru olduğunu ispatladı. Savaş alanının, o korkunç kampları görenlerin tekrar savaşmasının insanlığa aykırı olduğunu hala tekrarlıyorum. Hayatımın sonu bu olsa da düşüncemi değiştirmeyeceğim...”* demiştir. Bu kamp ziyareti Çokay için sonun başlangıcı olmuştur. Çokay, bu kampta,

esirlerle yaptığı görüşmeler sırasında mikrop kapmıştır. Tarihler 27 Aralık 1941 gününü gösterdiğinde hayata gözlerini yummuştur (Şimşir, 2009:348).

Alman esir kamplarının içerisinde yaşayan Cengiz Dağcı hatıralarında o yılları şöyle anlatmıştır:

“9 Ağustos 1941 öğle saatlerinde esir alındım... İki gün sonra, yaklaşık 200 kadar esirle birlikte Kirovgrad Kampı'na nakledildim... Kasım ayının ilk haftasında binlerce esir Kirovgrad'dan Uman Kampı'na sürüldü.

Sayımız ne kadardı bilmiyorum, ama binlerceydik... Aç ve çoğumuz yarı çıplak, önümüzde ve arkamızda, sağımızda ve solumuzda silahlı Alman askerleri, kar ve karla karışık yağmur içinde, sözün tam anlamıyla sürüldük... On binin ancak üç bini ulaşabildi Uman Esirler Kampı'na. Takatten kesilip kitlenin gerisinde kalanlar, arkadan sıkılan kurşunlarla öldürüldü. Cesetleri yer yer topuğu, yer yer de dizi aşan çamurları içinde kaldılar...

Kasım ayının sonlarına doğru sürekli yağan kar bağladı barakaları, dikenli tel örgüleri, delik deşik damları...

Takatten büsbütün kesilmemiş olanlar cesetleri barakalardan çıkarıp ayakyolu çukurlarının az ötesine istif ediyorlar... Ölenlerin sayıları günden güne artıyor...

Geceleyin yanımda yatan esir canlı mı cansız mı bilmiyorum. Her sabah yeni cesetler katılıyor ayakyolu ötesindeki ceset duvarına...

Zayıflığımda açlığımla birlikte ölüm korkusunun payı da yüksekti. Kampın esirleri arasında Yahudi asıllı esirleri, Almanların kamptan çıkarıp, kampın az uzağındaki tepelerin dibinde kurşuna dizdiklerini duyuyordum. Tüfekli Alman'a bakarken her şey karardı gözlerimde...

Ve içimde bir sesle, 'Ben Yahudi değilim' diye haykırdım. Ama ses, dudaklarımın arasından çıkabilecek güçte değildi; içimde ezik kaldı..." (Dağcı, 1998:107-109; Özkarabekir, 2005:158-159).

Musa Ramazan, "Bir Kafkas Göçmeninin Anıları" adlı eserinde yaşadıklarını şu şekilde anlatmıştır: *"Yaralı yarasız binleri oluşturuyorduk. İlk aklıma gelen, bu kadar çok esirin yeme, içme ve sağlık hizmetlerinin nasıl yapılacağı idi... Almanlar çeşitli aralarla nöbet değiştiriyorlardı. Yaralı olanlar güçlük çekiyordu ancak onlara yardım etme olanağı bulamıyorduk.*

Burası bir esir kampı olarak düzenlenmişti. Bir tarafından demiryolu, bir tarafından karayolu geçen bu yerin duvarları arasına genç bir subay tarafından sayılarak sokulduk. Kampta bizden önce getirilmiş esirler de vardı. Aç ve perişan görünüyorlardı. Konuşacak halleri bile yoktu. Kendilerinden bilgi almak için yönelttiğimiz sorulara "siz de göreceksiniz" diye karşılık veriyor, "burada ne yemek, ne bakım ne de bir iş var" diye ekliyorlardı.

Kampın, duvarlardan açık kalan yerleri tel örgülerle kapatılmış, beş noktaya da nöbetçi kulübeleri konmuştu. Kamp geceleri de köpekli devriyeler tarafından korunuyordu. Açtık. Ekmek ve et bulmak mümkün değildi. Erişebildiğimiz çöplüklerde yenmeden atılmış ya da çürük olduğu için beğenilmemiş meyve ve sebzeler bile hayatımızı kurtaracak ya da yaşamımızı biraz daha uzatacak çok çekici yemekler olarak görünüyordu. Onları toplayıp yiyorduk.

Hava soğumuştü. Kamp duvarlarının rüzgar tutmayan kuytu yerlerinden başka sığınacak yer yoktu. O kuytu yerlere sığınarak, zaman zaman el ve kol hareketleri ile ısınarak uyumaya çalışıyorduk" (Ramazan, 2001:33-34).

Hüseyin İkrâm Han, "Bir Türkistanlının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları" adlı eserinde kamptakilerin durumunu şu şekilde anlatmıştır: *"Kampta zaman zaman esirler sayılırdı. Sıcak, soğuk, kar, yağmur demeden liste kontrolü yapılırdı. Estonyalı, Letonyalı ve Litvanyalı gönüllülerden teşkil edilen silahlı*

jandarmalardan 4-5 tanesi aniden bloklara girip meydanda toplanmayı emrederdi.

Aramızda üstüne giyecek bir şeyi, ayağına giyecek düzgün bir ayakkabısı olmayan arkadaşlar vardı. Soğuktan korkup meydana çıkmayı istemeyenleri hain gönüllüler, lastik çoraplarla acımasızca dövüp dışarı çıkarırlardı. Esirlerin listesi okunmaya başlanır ve “burada” cevabını verenler bir saftan çıkıp başka bir safa geçerlerdi. İsmi okunup da sesi çıkmayan olursa, arkadaşları “o öldü” diye cevap verirlerdi. Bu esir ölmüşse listeden niye ismi silinmemiş diye, uzun süre tartışmalar olurdu.

Elbiselerinde cebi olmayanlar, lime lime olmuş çarıklarla duran esirlerden bazıları soğuğa dayanamayarak titreye inleye yere düşerlerdi. Bazen yere düşenleri arkadaşları ayağa kaldırır, zabitlerden birisi gelir “öldü mü” diyerek kendisini tokatlardı. Sonra bu işi lazarete (fakir hastanesi, karantina yeri) gönderilir, biz de daha sonra lazarete giren çıkanlardan o esirin zatürre olduğunu duyardık.

Bu sayımlar, Aralık-Ocak gibi çok soğuk ayların dondurucu soğuşunda, zavallı esirleri bir- bir buçuk saat yarı çıplak ayakta tutmanın, ne derece zalim olunabileceğinin misali idi. Kampın büyük kapısından iki zabitin içeri girdiği görülse, yine tescil zamanı diye ecelimiz gelmiş gibi korkardık” (İkram Han, 1999:91-92).

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği askere ihtiyaç duymuştur. Bunun üzerine Türkistan'daki Müslüman halkların Sovyet ordusunda savaşmalarını teşvik edebilmek amacıyla Stalin, İslam dinini bir araç olarak kullanmıştır. Camiler onarılmış, yöresel müftülüklerin kurulmasına dair izinler verilmiştir. Fakat savaş bitince İslam'ın tehdit olduğunu düşünen Stalin verdiği bütün tavizleri geri almıştır (Birsell, 2005:34).

Zaten SSCB'nin Türk düşmanlığı Stalin'in 28 Kasım 1943 tarihli “Türkleri gerekirse enselerinden yakalayarak harbe sokmak gerekliliğinden” bahsettiği konuşmasından da anlaşılmaktadır (Vakkasoğlu, 1979:185).

Yalnızca Sovyetler değil, Almanlar da Türklerle uğraşmıştır. Türkler iki tarafın da baskısıyla sıkıntıya sürüklenmişlerdir.

Almanlar, 1941 senesinin bitimine oldukça az bir zaman kaldığında, Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen savaşın hemen bitmeyeceğini anlamışlardır. Almanların çok sayıda cephede savaşını sürdürüyor olması, Doğu Cephesi'nde gerekli asker ihtiyacını karşılayamayacakları gerçeğiyle yüz yüze kalmalarına neden olmuştur.

Asker ihtiyacını karşılamak için en mantıklı yol esirlerin silahlandırılması olacaktır. Çünkü bu tam bir fırsattır. Adolf Hitler her ne kadar esirlerin silahlanmasını istemese de şartların Almanları sıkıntıya sokması, Hitler'in esirlerle ilgili düşüncelerinin değişmesine sebep olacaktır (Temir, 1998:218).

Esaret altındaki Türkler içerisinde bir kısmı Alman Nazi yetkililerine başvuruda bulunarak Rusların Türklerin yüzyıllar boyu düşmanı olduğunu belirterek, kendilerine silah verildiği takdirde Sovyet askerlerine karşı kendilerinin de savaşabileceklerini beyan etmişlerdir (Ertürk, 1956:74).

Hatta Azerbaycan'ın Milli Komitesi'nin kültür işlerinden sorumlu görevlisi olan Cebbar Ertürk bu konuyla ilgili olarak Almanya'nın ilgili makamlarına dilekçe sunmuştur. Türk esirlerin silahlandırılması hususunda, savaşın başlamasının ardından Berlin'e gelen çok sayıda Bolşevizm karşıtı lider de etkili olmuştur (Eren, 1997:2).

Gerçi Alman Nazi Ordusu, Kızıl Ordu'ya mensup olan bu esirleri kullanmak konusunda çok büyük tereddüt yaşamıştır. Fakat Almanya bu konuda ikiye bölünmüştür. Çünkü savaş esirlerinin Almanlar tarafından kullanımını istemeyenler kadar isteyenler de bulunmaktadır. Oldukça önemli iki kurum olan Karşı İstihbarat Teşkilatı ve Şark Bakanlığı'nın da esaret altında bulunan Türklerden müteşekkil kurulacak olan lejyoner birliklere ait projeyi destekliyor olması oldukça önemlidir (Eren, 1997:2). Almanya'nın

kendi içerisinde konuyu bu kadar tartışmış olması, Nazi sisteminin ne kadar büyük bir kararsızlıkla işlediğinin de önemli göstergelerindedir.

Bütün bu tartışmalar sürüp giderken Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği görevini yürütmekte olan Franz Von Papen'in organizasyonu ile yapılan bir ziyaret de bu konu hakkında önemli adımların atılmasını sağlamıştır.

Franz Von Papen, esir Türklerin silah altına alınarak Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele etmesinden yana olan taraftadır. Ayrıca Türkiye'nin de Almanya ile birlikte savaşması, yani Türkiye'nin bir Mihver Devleti olmasını sağlamak için de diplomatik ilişkilerini devam ettirmektedir (Eren, 1997:2).

Bunu sağlayabilmek amacıyla da Yıldız Harp Akademisinin eski komutanı olan Ali Fuat Erden ile yine emekli bir general olan Hüsnü Emir Erkilet için Almanya'ya bir gezi düzenlenmiştir. Bu isimler Alman ekolüne de yakın isimlerdir. Türk paşalar Adolf Hitler ile bir görüşme yapmışlardır (Eren, 1997:2).

Türkiye'den iki general Hüsnü Emir Erkilet ve Ali Fuat Erden, Almanya'ya gelmiş, Doğu Cephesi Kurmay Başkanlığı'nın misafiri olmuş ve esir kamplarını gezerek, Kızıl Ordu'dan esir alınan Türk halklarıyla görüşmüşlerdir. 30 Haziran 1941 tarihinde, alınan karar doğrultusunda yapılan çalışmalarla Ekim 1941 tarihinde, Harp esirlerinden ilk silahlı birlikler kurulmaya başlanmıştır. Bu esirler, OKW'nin "Yabancılar Bölümü"nin yönetimine alınmıştır. Bu esirler, sabotaj teknikleri eğitimi almışlardır. OKW, 22 Aralık 1941 tarihinde; Türkistan, Ermeni ve Kuzey Kafkas Müslümanları Lejyonu'nu kurmuştur (Cwiklinski, 2000:150).

Daha sonrasında ise, Doğu Cephesi'ni ziyaret etmişlerdir. Paşaların her ikisi de öncelikli olarak Almanya ve Doğu Cephesi izlenimlerini devlet birimlerine aktarmışlardır. Alman kaynakları bu ziyaret esnasında Türk paşaların, Almanların "milli lejyonlar" kurmasına ilişkin tavrını da desteklediklerini açıklamışlardır (Eren, 1997:2).

Erkilet, “İkinci Cihan Harbi ve Türkiye” adlı eserinde, dönemle ilgili bilgiler vermiştir. Bu eserde özellikle de savaşın sonunda Nazi kanunlarının lağvedilmesi, Alman savaş endüstrisinin imhası gibi konulara da eserinde yer vermiştir (Erkilet, 1945:177-178).

Bu gelişmelerle eş zamanlı gelişen bir başka olay da Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ile Almanya'nın Moskova Büyükelçisi Kont Schulenburg ile görüşmüşlerdir. Nuri Paşa ile Schulenburg, daha I. Dünya Savaşı'nda arkadaş olmuşlar, şimdi İkinci Dünya Savaşı'nda yine bir araya gelmişlerdir (Eren, 1997:2).

Nuri Paşa bu Almanya ziyaretiyle ilgili Türkiye'de Türkçülük fikrini benimsemiş olan ve bu davanın önemli ismi Reha Oğuz Türkkan'a da şu sözleri aktarmıştır: *“Almanlar bana Gönüllü Türk Birlikleri'nin başına geçmem için teklifte bulundular. Ben Almanlara bir ön şart koştum, o da şu idi; ‘Almanlar, Sovyet işgali altındaki Türk memleketlerine savaşı kazandıkları taktirde bağımsızlık vereceklerini bütün dünyaya deklare etsinler’. Almanlar bunda müteredit kaldıkları için ben bu teklifi reddettim.”* (Eren, 1997:2).

Nuri Paşa'nın zemin yoklamaya ilişkin girişimleri Zeki Velidi Togan'ın girişimlerinden daha başarılı olmuştur. Nuri Paşa mülteci değildir. Ama Pan Türkizm'in oldukça ünlü simalarından biridir. Bu durum Nuri Paşa'yı Türk-Tatar mülteci teşkilatlarının sözcüsü durumuna getirmiştir (Mühlen, 2006:96).

Almanya, Rusya'nın gelecekte nasıl bir siyasi taksimatı olması gerektiği hakkında da planlar yapmıştır. Bu duruma istinaden de işbirliği yapabileceği liderler aramıştır. Ahmet Temir, “ Altmış Yıl Almanya” adlı eserinde, Almanya'nın Avrupa Rusya'sındaki savaşın sonrasında Asya kısmına müdahalede bulunmayacağını belirtmiş, Asya kısmını Rus halkına bırakmak istediğinin anlaşıldığından da bahsetmiştir (Temir, 1998:218).

Bu amaçla da Almanlar, Türklerle ilgili işlerin başına geçebilecek bir lider aramaya başlamışlardır. Geçmişte ülkelerinde faaliyette bulunup,

muhaceret yaşamında da bu işi yürütebilmiş tanınmış kişilerden birçok ismin Türkiye’de bulunması sebebiyle, Almanlar bu isimlerle görüşmeyi gerekli görmemiş, o sırada Paris’te bulunan Kazak Mustafa Çokay ile görüşmeyi uygun bularak, onu Paris’ten Berlin’e getirmişlerdir.

Ahmet Temir, yine aynı kitabında, böylece Mustafa Çokay’la karşılaştığından bahsederek, “Ostministerium”un esirlerle ilgili komisyonunda birkaç ay birlikte çalışabildiklerinden de bahsetmiş ayrıca, ona ufak bir eleştiride de bulunmuştur. Bu eleştiri de şöyledir: *“Fakat Çokay, bir Türkistanlı olarak yalnız Türkistan işleriyle uğraşıyordu, yani Sovyetler Birliği içindeki bütün Türk ülke ve boylarının işlerini üzerine almış bir genel başkan sıfatını taşııyordu.”* (Temir, 1998:218).

Bundan dolayı da Doğu Bakanlığı’nda Slav olmayan milletlerin işlerini düzenlemek için kurulmuş olan komisyonun üyeleri, kendi işlerini kendileri görmeye devam etmişlerdir. Farklı milletlerin temsilcileri şunlardır:

İdil- Ural: Ahmet Temir, sonrasında Abdurrahman Şafi Almas

Azerbaycan: Mehmet Emin Resulzade

Kuzey Kafkasya: Ali Han Kantemir ve arkadaşları

Türkistan: Başlangıçta Veli Kayyum Han, sonrasında Mustafa Çokay, (Fakat Veli Kayyum Han, Mustafa Çokay geldikten sonra da çalışmalarına devam etmiştir.)

Bu milletler dışında Ermeni ve Gürcü işlerini yürüten üyeler de mevcuttu. O günlerde Azeri-Ermeni çatışması gibi bir durum düşünülemedi. Komisyon üyelerinin arasında oldukça samimi ilişkiler mevcuttur. Yani her şey dostluk havası içindeydi ve savaş için herkes, milletleri kurtuluşa götürecek kutsal bir savaş gözüyle bakmıştır. (Temir, 1998:218).

Alman Doğu Bakanlığı’ndan bir görgü tanığı, Ekim 1942’de Kafkasya’da yaşayan birçok ulusun (Ukraynalılar, Rus Kazakları ve Slav kökenli Ruslar) işgalci güçlere çok soğuk bir tavır takındığından bahsetmiştir.

Slavlar Sovyetlere yakın davranırken; Kafkas halkları, Almanlara daha yakın davranmıştır. Alman kaynakları da bu durumu doğrulamaktadır (Tavkul, 1977:34-37).

Toplam sayısı altı yüz bin civarında bulunan Türkistanlı esirin dört yüz bin kadarı esir kamplarında hayatlarını kaybetmiştir. Ölen esirlerin sayısı o kadar çoktur ki, artık onları teker teker toprağa vermek imkansız hale gelmiştir. Artık Naziler ölen Türkleri toplu mezarlara gömmüşlerdir. 1943 senesinin akabinde Gürcü İrtibat Heyeti'nin başkanlığını yapan ve aynı zaman diliminde Münih'te Doğu İşleri Bakanlığı'nda tercümanlık görevini yerine getiren Georg Magalov, toplu gömülmeler vakasının farkına vararak, aynı günlerde Münih'te bulunan Nuri Paşa'ya konu hakkında uyarılarda bulunmuştur. Nuri (Killigil) Paşa Osmanlı zamanında da komutanlık yapmıştır. O zamanlar Azerbaycan'a girmiş bulunan Osmanlı ordusuna da komuta ettiği için, Nuri Paşa'nın Türkistanlılar ve Kafkasyalı halk üzerinde çok büyük bir etkisi bulunmaktadır (Eren, 1997:2).

Nuri Paşa, Fuat Emircan ile birlikte Türkiye ve Almanya yetkilileri üzerinde etkide bulunarak Türk savaş esirleri konusunda ciddi adımlar atılabilmesi için ilk hareketi sağlama konusunda başarılı olmuştur. Fuat Emircan II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Berlin Büyük Elçiliği Basın Ataşeliği yapmıştır. Ayrıca Azerbaycan İrtibat Heyeti'ne üye ve ilk müstakil Azerbaycan Hükümeti'nin Maliye Bakanlığı'nı (Nazırlık) yapan Abdül Ali Emircan'ın oğludur. Nuri Paşa ile Fuat Emircan'ın çabaları sayesinde zamanın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olan Refik Saydam bir "denge siyaseti" izleyerek konuyla ilgili olumlu adımlar atmıştır (Eren, 1997:2).

Bu adımlar o denli stratejik ve dengeli atılmıştır ki Sovyetler Birliği, İngiltere ve Almanya durumdan hiçbir rahatsızlık hissetmemişlerdir. Nihayetinde iki yüz bin civarında Türk kurtulmuştur. Esir kamplarında hasta olan Türkler hastanelere kaldırılmış ve sonunda çok kötü esir kamplarından alınıp daha iyi durumdaki kamplara gönderilmişlerdir (Eren, 1997:2).

Savaş elbette zorlu koşullarıyla devam etmiştir. Fakat Türk savaş esirlerinin durumunun iyileşmesi bir nevi kötü durumların içerisinde daha iyi olanını seçmek gibi olmuştur.

Tarihler 1941 senesinin Aralık ayını gösterdiğinde Alman Genelkurmayı sonunda ikna olmuştur. Hitler de ikna edilebilmiştir. 1941 Aralık ayının hemen başında Rosenberg, Hitler'den imza alabilmek konusunda muvaffak olabilmıştır. Türk lejyonlarının kurulmasının önünde artık hiçbir engel kalmamıştır.

Bir Alman generali olan Keitel, Ekim 1941'de kış mevsiminde Sovyet savaş esirlerinin yol inşaat çalışmalarında kullanılması konusunda Hitler'i ikna etmeyi başaramamıştır. Fakat bu birlikler oluşturulduktan sonra asla ve asla yol inşaat çalışmalarında kullanılmamışlardır. Bu birliklerin görevi artık, gerek cephede gerekse de cephe gerisinde Alman Silahlı Kuvvetleri'ne destek vermektir (Özkarabekir, 2005:159).

İsmi Abdurrahman Kasanlı olan, bir Türkistan Lejyonu askeri anılarında bu lejyona katılmasını şu şekilde aktarmıştır:

“Yüz yirmi bin kişi esir düştük. Bizi topladılar. Sekiz gün sekiz gece sıra halinde yürüdük. Su yok, ekmek yok, yağmur devamlı yağıyor, yağmur altında yatıyoruz ve sonra yola devam ediyoruz. Ukrayna geniş bir ova. Yol kenarında hayvan pisliklerinin biriktiği sular göllenmiş. Onları içtik...

Tel örgülerle çevrilmiş büyük bir kampa ulaştık. Her milletten insanlar vardı... Orada Yahudi araması yaptılar. Böylece kurtulduk...

Kampta durum çok müşküldü. Aç sefil ölmeye başladık. 1920 senesinde Almanya'ya okumaya giden Özbekler varmış. Onlardan Veli Kayyum Han geldi ve 'ben sizi kurtaracağım, bu esir kampından kurtulmak ister misiniz?' dedi. Biz de gönüllü olarak 'evet' dedik.

Şimdi bizim önümüzde iki tercih var; ya öleceğiz ya da kurtulacağız... Tabii ki kurtulalım dedik. Bizi bir kampa götürdüler ve üç ay orada kaldık.

Alman ordusunda Türkistan Birliği vardı. Bizim kolumuza ‘ Tanrı Biz Mene’ yazısını taktılar.” (Özkarabekir, 2005:160).

Bu yazının anlamı ‘Tanrı Bizimledir’ demektir. Yukarıda da ismi geçen Abdurrahman Kasanlı, 1942 senesinde esir kampına girmiş ve yaşam öyküsünü bizlerle paylaşmıştır.

“Kampımızın uzak bir köşesinde, esirler için bir tuvalet hazırlanmıştı. Tuvalet, açılmış olan derin bir çukur üzerine basmak için konmuş iki kalastan başka bir şey bulunmayan açık bir yerd. Önceleri bu tuvaletin çevresinde açlıktan, dizanteri ya da başka hastalıklardan ölen esirlerin şişmiş cesetleri bulunuyordu. Sonra bunlar açılan büyük bir çukura atılarak kaldırılmıştı.

Bir öğle yemeği sonrası idi. Kamp komutanı kapısının önünde durup çevresini izlerken, sözünü ettiğim tuvalette çömelip abdestini yapmakta olan bir esiri gördü. Anlaşılan manzaradan pek hoşlanmamıştı. Derhal içeri girdi ve aldığı bir mavzerle nişan alarak ateş etti. Zavallı esir aldığı ölümcül yara ile belki ölü, belki de yaralı olarak çömeldiği tahtaların arasından çukura yuvarlandı. Komutan hiç önemli bir şey olmamış gibi çağırdığı diğer esirlerle gidip cesedi çukurdan çıkarıp başka bir çukura gömmelerini emretti. Sanıyorum kamp komutanı gibi insanların içgüdülerinde saklı olan vahşilikleri savaş sırasında açığa çıkıyordu” (Ramazan, 2001:38-39).

30 Aralık 1941’de Almanlar bir emir belgesi yayınlamıştır. Bu emirnamede Gürcüler ile Ermeniler için farklı lejyonlar, Kafkasyalı Müslüman esirler ile Türkistanlı esirler için ise yalnız bir lejyon kurulmasına ilişkin kararlar vardır. Ama bu emrin üzerinden yalnız bir ay geçmiştir ki, farklı bir karar uygulanmıştır. Türkistan-Kafkasya Müslüman Lejyonu üçe ayrılmıştır.

Bunlar:

- 1) Türkistan Lejyonu
- 2) Kafkasya Müslüman Lejyonu

3) Türkistanlı Savaş Esirlerinden Meydana Getirilen 450. Tabur'dur.

II. Dünya Savaşı devam ederken Alman ordusunda görevlerini ifa eden, çok farklı milletlerden müteşekkil birlikler vardır. Bu birliklere “tümen” demek de mümkündür. Bu tümenler 38 farklı birlikten meydana gelmiştir. Almanlar bu 38 tümenin hepsine de “Waffen SS” yani “SS Silahlı Birlikleri” adını vermiştir (<http://www.gemeinde-denneheritz.de/vereine-im-ort-fw-denneheritz> Erişim Tarihi: 15.02.2016).

Bu tümenlerin içinde öyle bir tümen vardır ki, bu tümenin tamamına yakını Türklere oluşmaktadır. Tümenin adı: “Osttürkischer Wafferverband Der SS” yani “Doğu Türkistan Silahlı Birlikleri”dir (Özkarabekir, 2005:160).

Ostlegionen (Doğulu Lejyonlar) ilk olarak 1943 senesinde oluşturulmuştur. 1941 senesinde Litvanya, Letonya, Estonya halklarından polis taburları oluşturulmuştur. Bu taburlara “Schutzmannschafts Bataillone” adı verilmiştir. Kasım 1943 tarihinde Orient-Völker (Doğu Halkları) olarak isimlendirilmiş milletlerden gönüllü birlikler kurulması gündeme gelmiştir. Bu halklar, Kırım'dan başlayıp, Orta Asya'ya kadar yayılan geniş bir sahayı içermektedir (<http://www.gemeinde-denneheritz.de/vereine-im-ort-fw-denneheritz> Erişim Tarihi: 15.02.2016).

1944 senesinde, Kafkasyalı gönüllülerden oluşan 48600 kişi için eğitim yeri olarak Trawniki'de bulunan kamp seçilmiştir. Bu kampta ekipman sıkıntısı çekilmiştir. Özellikle de yeterli üniforma ve çizme bulunamamıştır. Bundan dolayı da, askerler tek tip üniforma giyememişlerdir (<http://turkcuturanci.com> Erişim Tarihi: 02.01.2016).

SS Doğu Türkistan Silahlı Birlikleri üç taburdan meydana gelmiştir. Bu taburlar 1/94. Tabur, 450. Tabur ile 480. Taburlardır. Bunların isimleri “tümen” olarak adlandırılmış fakat büyüklükleri ancak “alay” boyutlarındadır (Özkarabekir, 2005:161).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Silahlı Kuvvetleri, Mihver Devletleri'nin yanında yer alan İtalya, Slovakya, Romanya, Macaristan ile Müttefik Devletlerle savaşırken, Sovyetlerden de bir çok gönüllüyü silahlandırmıştır. Almanlar, bunlardan en çok bilinen 53000 Kazak dışında, 250000 Ukraynalı, 310000 Rus, 180000 Türkistanlı, 110000 Kafkasyalı, 40000 Volga Tatarı, 20000 Kırım Tatarı ve 5000 Kalmuk olmak üzere toplam 968000 askeri bünyesine katmıştır (<http://www.gemeinde-denneheritz.de/vereine-im-ort-fw-denneheritz> Erişim Tarihi: 15.02.2016).

Sebastian Cwiklinski, "Die Panturkismus-Politik der SS: Angehörige Sowjetischer Turkvölker als Objekte und Subjekte der SS Politik" adlı eserinde Müslüman Taburları'nı şu şekilde anlatmıştır: *"1943 sonbaharında SS'ler birkaç savaşçı birlik kurma düşüncesiyle harekete geçmişler ve "Ostmuselmanische Bataillon" taburlarını (Doğu Müslümanları Taburu) kurmuşlardır. 20 Temmuz 1944 tarihinde, Himmler'den gelen bir emirle SS'lere bağlı olarak Osttürkische Waffenverband (OTWV) yani, Doğu Türk Silahlı Birliği, SS'ler tarafından kurulmuştur.*

Bunların sağlık durumlarını araştırmak üzere tabip Reiner Olzscha görevlendirilmiştir. Olzscha, Müslümanlar arasında milliyetçilik duygularını uyandırmak üzere çalışmalar yapmıştır.

1944 yazında Doğu Türkleri Bölümü ve Kafkas Gönüllüleri Bölümü kurulmuştur. Buna, Turan-Kafkas Bölümü ismi verilmiştir. Bu birliklerin tamamı Olzscha'nın yönetimindedir. Bir üst organizasyon olarak bunlar için bir gazete yayımlama fikri ortaya atılmıştır. Mart 1944 tarihinde "Yeni Türkistan" Gazetesi çıkarılmıştır. Daha sonra diğer Türkçe konuşan esirlere yönelik olarak 1944 Ekim'i sonlarına doğru "Tyrk Birliği" (Türk Birliği) Gazetesi çıkarılmıştır. Fakat SS Şefleri Tyrk Birliği Gazetesi'nden memnun olmamış ve gazetenin çıkarılmasını engellemeye çalışmışlardır.

Doğu Müslümanları Taburu, 450. Tabur ismiyle 1944 senesi sonunda Albay Andreas Mayer-Mader kumandasında yeniden cepheye doğru sevk edildiyse de bunların partizanlara karşı kullanılması düşünülmüştür. Mayer-

Mader'in kumandasındaki Türk Taburu'nun çalışmaları fiyaskoyla sonuçlanınca, Mayer karşıtları bu birliğin başına Özbek asıllı Veli Kayyum Han'ı getirmişlerdir. Fakat Kazak ve Kırgız asıllı olan askerler Kayyum'a karşı cephe alınca, büyük karışıklıklar çıkmıştır. Çıkan karışıklıkları bastırmak için başkaldırı denemesini yönetenler idam edilmiştir.

1944 Kasım'ında OTWV ilk defa Slovakya'da partizanlara karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Bu arada Özbeklerle, Kazak ve Kırgızlar arasındaki sürtüşme de sona ermiştir. OTWV'deki birer Kazak ve Kırgız'ın hiçbir sebep olmadan idam edilmeleri ortalığı iyice karıştırmıştır. Artık, Özbekler ve Kazaklar arasında da milli birlik üzerinde konuşan kimse kalmamıştır. OTWV'den Özbek bir kumandan olan Gulam Alimow yönetimi altında 25 Aralık 1944 tarihinde 500 kadar Türkistanlı ile Slovakya partizanlarına katılmıştır.

SS'lerin ortaya attığı Pantürkist propagandanın bir parçası olan Müslüman asıllı esirlerin Anti-Sovyet bir blok kurmak için kullanılmaları düşüncesiyle yola çıkan Türk halklarına ait eserler OTWV'ye katılmışlardır. Fakat bunlar, Almanlar'dan farklı düşüncelere ve adetlere sahiptir. Mesela dakiklik, otorite karşısındaki gurur, arkadaşlara düşkünlük çok farklıdır. OTWV Almanya sınırları içinde hiçbir problem çıkarmamışsa da, gruplar arasında ırk sürtüşmeleri mevcuttur. Alman askerleriyle Türkler arasında çatışmalar yaşanmışsa da, Nasyonal Sosyalist rejim, Türk halklarıyla yakın ilişkiler kurmuştur" (Cwiklinski, 2000:152-162).

SS Doğu Türkistan Silahlı Birlikleri'nin ilk komutan olarak tayin edilen yöneticisi SS Yarbayı olarak görev yapan Andreas Mayer'dir. Andreas Mayer'in görevi sadece iki ay sürmüştür. Sonrasında ise, Alman binbaşı, yüzbaşı ve yedek subaylarla yönetilen bu birliğin komutası ilginç bir şekilde bir Türk'e devredilmiştir. O komutan Harun Reşit'tir. Harun Reşit, daha Birinci Dünya Savaşı devam ederken Almanya'ya eğitim için gelip burada kalmış, İkinci Dünya Savaşı esnasında da SS saflarına katılmıştır. Bazı kaynaklar bu Türk komutanın kullanmış olduğu "Harun Reşit" takma ismini sonradan alarak kullanmış olabileceğini söyleyerek olaya farklı bir bakış açısı

kazandırmışlardır (Özkarabekir, 2005 :161). Doğu Müslümanları Taburu'nun başında Veli Kayyum Han, Doğu Türkistan Silahlı Birlikleri'nin başında ise, Harun Reşit bulunmaktadır.

1943-1944 yıllarında SS'ler Müslümanlarla ilgilenmeye başlamışlardır. İlk Dünya Savaşı'nın da tecrübeleri ışığında Sovyetlere karşı doğu halklarını ihtilaller yapma uğraşına yönlendirmişlerdir. SS Bölüm Şeflerinden Harun Reşit, bu propaganda çalışmalarını üstlenmiştir. SS kontrolünde Dresden'de bir "Molla Okulu" açılmıştır (Gilijazov, 2000:145).

Bu okulda, Rus olmayan halkların Bolşevizm'e karşı Almanya'nın yanında savaşması yönünde propaganda yapılmıştır. Bunları silahlandırma ve Sovyetlere karşı kullanma fikri de bu sırada gelişmiştir. Almanların yaptığı propaganda:

"1- SSCB tarafından "Alt insan" sınıfından görülüyorsunuz.

2- Sizi vahşi Asyalılar olarak görüyorlar" şeklinde olmuştur(Gilijazov, 2000:146).

Alman kaynakları, bu sayıları bizlere veremese de, Türkistan Lejyonu'nun İkinci Dünya Savaşı boyunca çok büyük başarılar kazanarak, Sovyetler Birliği'ne karşı oldukça ciddi çaba gösterdikleri de açık bir şekilde ortadadır.

Bu çaba ve mücadeleler o kadar büyük boyuttadır ki, Stalingrad Muharebelerinde üç tane Türkistan taburunun son kişisine kadar savaşmış, hayatlarını yitirdikleri de kaynaklarda belirtilmiş olan ayrı bir husustur (Caroe, 348).

"450. Tabur" adı verilen askeri birliğin de 1942 senesinin Mayıs ayında Ukrayna'ya bağlı olan "Jampol" adı verilen bölgedeki savaşlarda, kendisinden defalarca büyük ve üstün olan düşman gücünü de yenmeyi başardığı kaynaklarda yerini almış olan başka bir başarı olarak karşımıza çıkmaktadır (Hostler, 1957:179).

Beyaz Rusya'nın başkenti olan Minsk şehri, Şubat 1944 tarihinde Türkistan Lejyonu'nun yeni görev alanı olmuştur. Buraya cephe gerisinde faaliyet yürütmek için gönderilen lejyonun tam görevi, Sovyet partizanlarının karşısında duran "anti partizan" yöntemlerle uğraşmak olmuştur. Türkistan Lejyonu'nun en son görevi ise, 1944 yılının son günlerinde olmuştur. Bu son misyonla Türkistan Lejyonu'nun asıl hedefi; Slovakya'da Mareşal Tito'nun emrindeki partizanlarla mücadele etmek olmuştur (Özkarabekir, 2005:162).

Lejyona alınan askerlere "*Esirleri kendi devletleri aleyhine silahlandırmak uluslar arası kaideye terstir. Bunun için esirlerden 'gönüllü' olduklarına dair iki nüsha imzalı yazı alınmıştır. Bunların bir nüshası Cenevre'ye gönderilmiş, bir nüshasını da kendi arşivlerinde saklamışlardır. Bunlarda 'Gönüllü olarak Türkistan ordusunda Sovyetler'e karşı savaşmaya hazırım. Bunun için and içiyorum'* şeklinde yemin ettirilmiştir (Eren, 1997:3).

4.3.7.2 Azerbaycan Lejyonu

1942 senesinin sonlarında iki Azerbaycan Lejyon Taburu kurulmuştur. 1943 senesi başında dört tabur, 1943 senesinin ikinci yarısında ise iki tabur daha kurulmuştur. Bu taburlar ilk savaşlarını Karaçay Türklerinin topraklarında yapmış, 30 Aralık 1944 tarihinde ise, Kafkasya Silahlı Birlikler Grubu'na katılmışlardır (<https://bpakman.wordpress.com> Erişim Tarihi: 03.01.2016).

1943 yazında, Albay İsrailbek kumandasında Azerbaycan Birlikleri Kumandanlığı kurulmuştur. 1944 senesinden itibaren Yarbay Fatalibey bu lejyonun başına geçmiştir. Propaganda konuşmacısı olarak da Alibekov tayin edilmiştir. Askeri birliğin kumandanı Yüzbaşı Babaev'dir. Albay Görnitz, Alman Başkumandanlığı'yla bu birlikler arasında bağlantı subayı olarak görev almıştır. Aynı zamanda Varşova ve Paris'te Azerbaycan, Milli Birlik ve Hücüm gazeteleri de çıkarılmıştır. Doğu Türklerinden meydana getirilen lejyonlar, 1943-1944 senelerinde Poniatowa ve Minsk'te Mayer-Mader tarafından SS Taburları olarak yeniden düzenlenmişlerdir. Ağustos 1944 tarihinde

Azerbaycan SS Taburu İsrailbek kumandasına verilmiştir. Bu savaş birliği 2000-3000 kişiden meydana gelmiştir (Auch, 2000:173-174).

4.3.7.3 Kuzey Kafkasya Lejyonu

1942 senesi sonlarında 3 tabur, 1943 senesi başlarında da 3 tabur kurulmuştur. Mühlen'e göre 1943 senesi ortasında mevcutları 110000'e çıkmıştır. Bu birlik Kuzey Kafkasya Gönüllüler Tugayı olarak da bilinmektedir. Ocak 1945 tarihinde eğitim için, İtalya'daki Paluzza Kampı'na götürülmüştür (Mühlen,2006:139).

Kafkasyalıların başında Azerbaycanlı bir teğmen olan Aliyev ve Doktor Kerimov bulunmaktadır. 18 Ekim 1941 tarihinde bu özel birliklere "Tiger B" (Kaplan B) ismiyle OKW'ye girmiştir. Bu birliğin temelinde Türkistanlılar ve Kafkasyalı Müslümanlar Lejyonu bulunmaktadır. Tiger B, 13 Ocak 1942 tarihinde General Olbricht kumandasına verilmiştir. Tiger B'nin cephe komutanı ise Albay Andreas Mayer-Mader'dir (Auch, 2000:169).

Alman propagandasının bir gereği olarak, Berlin'de Doğu Bakanlığı'nın Kafkasya Masası'ndan Mende, dinsel hakların, beslenme kurallarının, cenaze namazlarının önemine vurgu yapmıştır (Motadel, 2015:264). Bu sayede Ruslara karşı bu lejyonda başarı hedeflenmiştir.

4.3.7.4 İdil-Ural Lejyonu

Coğrafi bakımdan Rusya'nın Avrupa kısmında yer alan İdil-Ural'ın Türk ve Ugro-Fin halkların topraklarını kapsamakta olduğu bilinmektedir (Emel, sayı 60:23).

Mariler, Çuvaşlar, Tatarlar gibi Volga çevresindeki halklardan müteşekkil bir lejyondur. 1943 senesi başlarında 3, yine aynı yılın ikinci yarısında 2 tabur teşkil edilmiştir. Mühlen'e göre, 1943 yılının ortalarında

mevcudu 35000-40000 arasındadır (<https://bpakman.wordpress.com> Erişim Tarihi: 03.01.2016).

Almanların propagandaya verdiği önem bu cephede de kendini göstermiştir. Kasım 1942 tarihinde harp esirleri arasında propaganda yapmak için haftalık "Idel-Ural Gazetesi" kurulmuştur (Cwiklinski, 2000:151).

4.3.7.5 Kalmuk Süvari Ordusu

1942 senesinde Sovyet Rusya ordusunda savaşırken, Alman ordusuna esir düşen askerlerden oluşturulmuş bir lejyondur. Asker mevcudu beş bin civarındadır (<https://bpakman.wordpress.com> Erişim Tarihi: 03.01.2016).

Alman işgali Kalmuk Bozkırını ile Kuzey Kafkasya'da bölgelere göre iki ila beş ay arasında devam etmiştir. Bu bölgeler Alman askeri idaresine tabi olmuş, burada ele geçirilen esirler, Alman ordusunda bu lejyonda görev yapmıştır (Mühlen, 2006:207).

4.3.7.6 Waffen SS Dağ Tümeni-Handschar

İsmi, bu tümenin sembolü olan "Hançer"den (Handschar) almıştır. Bu tümenin büyük bir kısmını Müslüman Bosnalılar, bir kısmını da Katolik olan Hırvatlar oluşturmuştur. İslamiyetten kişisel olarak etkilenen Himmler, Müslümanlığın korkusuz askerler yarattığına inanmıştır. Bu durum bu tümenin kurulmasına sebep olmuştur (<https://bpakman.wordpress.com> Erişim Tarihi: 03.01.2016).

4.3.7.7 Volga-Tatar Lejyonu

Ağustos 1942 tarihinde verilen bir emirle Volga-Tatar Lejyonu kurulmuştur. Bunları doğrudan doğruya cepheye sürme fikrine Hitler pek sıcak bakmadığından, cephede kullanılmamışlardır. Ancak cephe gerisinde belli bölgelerde Ukrayna ve Beyaz Rusya'da partizanlara karşı, daha sonra

da Kafkasya yakınlarında Doğu Lejyonu olarak bulunmuşlardır. OKW'ye bağlı olarak Ağustos 1941 tarihinde Volga Tatarları ve Başkurtlar tarafından "Tatar Bölümü" kurulmuştur. 1942 yazında Volga-Tatar Lejyonu kurulmuştur (Cwiklinski, 2000:150-151).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

1914-1918 seneleri arasında sömürgecilik, silahlanma yarışı, milliyetçilik gibi sebeplerle ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi, birçok sorunun başlamasına zemin hazırlamıştır. Dünya, özellikle de Avrupa'nın yenilen devletleri bu savaşla birlikte ciddi ekonomik sorunlarla yüz yüze kalmıştır.

Savaşın sonunda Almanya ile imzalanan Versailles Antlaşması ve onun getirmiş olduğu yeni düzen Almanya'nın oldukça saldırgan bir hale gelmesine sebep olmuştur. İtalya'nın da ilk savaştan umduğunu bulamamış olması, İtalya'yı da ciddi bir tehlike durumuna getirmiştir.

Tüm bu sıkıntılar yaşanırken 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın (Büyük Depresyon'un) meydana gelmiş olması da dünyanın ekonomik ve sosyal yönden sıkıntıya düşmesinde pay sahibi olmuştur.

İşte bu sıkıntıları aşmak için farklı yollar izleyen Almanya ve İtalya çeşitli yerlere saldırmışlar ve bütün bu saldırılara dünyanın sessiz kalması üzerine daha da saldırgan hale gelmişlerdir.

1 Eylül 1939 günü Almanya'nın Polonya topraklarına girmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç noktası olmuştur. Bu savaşta birçok cephe açılmış, insanlar birbirlerini yok etmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nda önemli noktalardan biri olan Almanya-Sovyet Rusya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Sovyet Rusya'da yaşayan tüm unsurların görmüş olduğu gibi Türkler de bu durumdan etkilenmişlerdir.

Aslında iki taraftan tamamen bağımsız olan Türklerden bir kısmı Sovyet tarafında bir kısmı da Alman tarafında yer almıştır. Savaşta yer alan

Türklerden bazıları Almanya'yı Sovyet rejiminden kurtulmak için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu yüzden Almanya safında savaşan Türkler de mevcuttur.

Aslında savaş esiri olarak Almanya'da bulunan Türkler, birçok görüşmenin ve siyasi gelişmenin ardından esir kamplarında kalıp ölmek yerine Alman askeri personeli olma yoluna gitmiştir.

Almanya'da esir kamplarında yaşamlarını sürdürmeyi başaramamış olan Türkler milli lejyonlara katılmışlardır. Veli Kayyum Han'ın "Türkistan Lejyonu"nu kurmasının hemen ardından birçok lejyon oluşturulmuştur. Oluşturulan lejyonlar şunlardır: Türkistan Lejyonu, İdil-Ural Lejyonu, Azerbaycan Lejyonu, Kalmuk Süvari Ordusu, Kuzey Kafkasya Lejyonu, Waffen SS Dağ Tümeni.

Esirler sadece savaşmamış, aynı zamanda Milli Komiteler kurarak siyasi varlıklarını da korumaya çalışmışlardır. Milli Komitelerin asıl kurulma nedeni esir kamplarında ağır şartlarda bulunan savaş esirlerine yardımcı olmaktır. Milli Komiteler, sürgün hükümeti gibi çalışmış, harp esirleri komisyonlarının kurulmasını kararlaştırmıştır.

Milli Komitelerde Mustafa Çokayoğlu, Veli Kayyum Han, Baymirza Hayit, Ahmet Temir gibi Türk dünyasının yakından tanıdığı isimler yer almıştır.

Milli Komite üyeleri diplomat olarak kabul edilmişlerdir. Kırım Tatarları Milli Komitesi, haftada iki kere yayımlanmış olan bir gazete çıkarmıştır. Bu da Milli Komitelerin kültürel hayatta da aktif olarak yer aldıklarını göstermektedir.

Nazi ideolojisinin alt ırk (der untermensch) olarak görmüş olduğu Türkleri savaşta kendi askeri unsuru olarak kullanmasının altında, sürekli artan savaş esirlerini ne yapacağını bilememesi ve Almanya'nın asker sayısındaki eksilme yatmaktadır.

Bu alışmada Türklerin Sovyet Rusya'da ve Almanya'da yaşamış oldukları günler, orada yaşadıkları ileler, dönemin yaşayanlarının da anlatımlarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Szlerimize son verirken, bu savaşta Türklük için canlarını vermiş olan şehitlerimizi, sağ kalmayı başararak bizlere anılarını anlatmış ve bu sayede bizlere bilinç kazandırmış olan herkesi saygıyla anıyoruz.

5.2. neriler

Çalışma konumuz ile ilgili olarak hatıralar dışında henüz yeterli kaynağa sahip olamadığımız açık bir şekilde ortadadır. Bu konu ile ilgili özellikle Almanya ve Rusya'nın kendi arşivlerini daha şeffaf bir şekilde amaları bizler için oldukça faydalı olacaktır.

Bu konuda yazılabilecek daha güçlü eserler ancak; eviri bilimciler, uluslar arası ilişkiler uzmanları, sosyologlar, coğrafyacılar ve tarihçilerin ortak ve uzun süreli çalışmasıyla ortaya çıkabilir. Bu tarz çalışmaları tek başına bir tarihi ancak belli bir yere kadar yürütebilir. Çünkü konu çok uluslu bir yapıdadır. (Ruslar, Almanlar ve Türkler). Çok ulusluluk aynı zamanda birden fazla dile, coğrafyaya, uçsuz bucaksız topraklara, birden fazla kültüre hakim olmayı gerekli kılmaktadır.

Bütün bu sebeplerden dolayı bu çalışma mümkün olduğunca çok kaynaktan faydalanılmaya çalışılarak yapılmasına rağmen elbette ki oldukça eksik de bulunmaktadır. Bu konularla ilgilenen bilim insanlarının sayılarının artmasıyla birlikte sorunların en aza ineceğine inanmaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

YARARLANILAN ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 01 0 0, Kutu No: 5, Dosya No: 26, Sıra No: 7.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 01 0 0, Kutu No: 5, Dosya No: 27, Sıra No: 13.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30 10 0 0, Kutu No: 232, Dosya No: 563, Sıra No: 20.

SÜRELİ YAYINLAR

Akşam 1945.

Cumhuriyet, 1942-1964

Emel, sayı: 16-62. sayılar

AUCH, Eva Maria, (2000), Aserbaidşchaner in den Reichen der Deutschen Wehrmacht, Fremdeinsätze. Afrikaner und Asiaten in Europaischen Kriegen, 1914-1945.

CWIKLINSKI, Sebastian, (2000), Die Panturkismus-Politik der SS: Angehörige Sowjetischer Turkvölker als Objekte und Subjekte der SS Politik, Fremdeinsätze. Afrikaner und Asiaten in Europaischen Kriegen, 1914-1945.

GILIJAZOV, Iskander, (2000), *Die Muslime RuBlands in Deutschland Waehrend der Weltkriege als Subjekte und Objekte der GroBmachtspolitik*, Fremdeinsätze. Afrikaner und Asiaten in Europaischen Kriegen, 1914-1945, Berlin, Verlag Das Arabische Buch.

İkdam, 1939.

Türk Dili, 1940-1943

Ulus, 1945.

Vakit, 1945.

KİTAP VE MAKALELER

- AMBROSE, Stephen E., (2004), *D-Day 6 Haziran 1944 II. Dünya Savaşı'nın Nefes Kesen Mücadelesi*, İstanbul, Kastaş Yayınevi, (Çev.: AKAN, Esin).
- ANDİCAN, Ahat, (2003), *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul, Emre Yayınları.
- ARMAOĞLU, Fahir, (2010), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınevi.
- ATAÖV, Türkkaya, (2008), *2. Dünya Savaşı*, İstanbul, İleri Yayınları.
- AVCIOĞLU, Doğan, (2001), *Türkiye'nin Düzeni*, İstanbul, Tekin Yayınevi.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1988), *İkinci Adam I- II*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- BEHR, Edvard, (1977), *Komünizmin Gerçek Yüzü*, İstanbul, Göktürk Yayınları.
- BELLAMY, Chris, (2007), *Absolute War: Soviet Russia in the Second World War*, New York, Random House.
- BERKES, Niyazi, (1977), *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler 2*, İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- BERKES, Niyazi, (1997), *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- BOYRAZ, Burak ve CANTÜRK, Ali, (2014), *Amerika Birleşik Devletleri Örneğinde İkinci Dünya Savaşı Dönemi Propaganda Posterleri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 34.
- BORATAV, Korkut, (1962), *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara, Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları,
- BRICKHILL, Paul, (1978), *Barajları Yıkanlar*, İstanbul, Başkan Yayınları, (çev. TİRYAKİOĞLU, Samih).
- CORDIER, Bruno De. (2010). *The Fedayeen of the Reich: Muslims, Islam and Collaborationism During World War II*, Central Asia – Caucasus Institute Silk Road Studies Program, China and Eurasia Forum Quarterly, Volume: 8 No:1.
- CROWE, Anthony. (2011). *Hitler*, Ankara, Tutku Yayınları.
- ÇALIK, Ramazan. (2002). *Türk – Alman İlişkileri (1923 – 1945)*, Türkler Ansiklopedisi c.16, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları,

- ÇİFTÇİ, Kemal. (2010). *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- ÇİMEN, Ali. (2014). *Tarihi Değiştirenler*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- DAĞCI, Cengiz. (2010). *Korkunç Yıllar*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- DAĞCI, Cengiz. (1998). *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, İstanbul Ötüken Neşriyat.
- DİLİPAK, Aburrahman. (1990). *Menderes Dönemi*, İstanbul, Beyan Yayınları.
- DİNÇ, Sait. (byb). *Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış. (1938 – 1965).*
- EBERLE, Henrik ve UHL, Mathiass, (2010), *Hitler Kitabı*, İstanbul, NTV Yayınları.
- EL, Banu ve PERİNÇEK, Mehmet. (2010). *Von Papen Suikastını Kim Düzenledi? II. Dünya Savaşı Esnasında Türkiye’de İstihbarat Savaşı*, Cumhuriyet Tarihi, Toplumsal Tarih sayı: 196.
- EREN, M. Ali, (1997), *II. Dünya Savaşı’nda 1 Milyon Türk*, Aksiyon Dergisi, 5 Nisan 1997. www.aksiyon.com.tr/kapak/ii-dunya-savasinda-1-milyon-turk_502443.
- ERKİLET, H. Emir, (1945), *İkinci Cihan Harbi ve Türkiye*, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- ERTÜRK, Cabbar, (1956), *Anayurtta Unutulan Türklük*, Kayseri, Zafer Matbaası.
- GROMIKO, A.A., (2013), *Uluslar arası İlişkiler Tarihi 5 (Diplomasi Tarihi)*, İstanbul, Evrensel Yayınları. (çev. DIRİK, Ali Rıza).
- GUDERIAN, Heinz, (1982), *Bir Askerin Anıları c.1*, Baskan Yayınları.
- GUIRRE, Maurice, (1982), *Dunkerque Cehennemi*, Baskan Yayınları. (çev. TİRYAKİOĞLU, Samih).
- GÜLMEZ, Nurettin ve DEMİRCİ, Ersin, (2013), *Von Papen’in Türkiye Büyükelçiliği*, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, XIII / 27 Güz.
- HITLER, Adolf, (2005), *Kavgam*, İstanbul, Manifesto Yayınları.
- HOFMANN, Rudolf ve GÖRLİTZ, Walter, (1995), *İkinci Dünya Savaşı’nın Kesin Sonuçlu Muharebelerinden Moskova ve Stalingrad Muharebeleri*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi.

- HOSTLER, Charles Warren, (1957), *Turkism and the Soviets: The Tanks of the World and Their Political Objectives*, New York, Frederick A. Praeger Inc.
- HOWELL, Edgar M., (1956), *The Soviet Partisan Movement (1941-1944)*, Washington D. C. Department of the Army Pamphlet.
- İKRAM HAN, Hüseyin, (1999), *Bir Türkistanlının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları*, İstanbul, Bedir Yayınları.
- JACOBSEN, Hans Adolf, (1989), *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle II. Dünya Savaşı*, Ankara, Genel Kurmay Askeri Tarih Strateji Etüt Başkanlığı (ATASE), (çev. ULUS, İbrahim).
- JAESCHKE, Gotthard, (2002), *I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası*, Türkler Ansiklopedisi c. 16, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- KARA, Abdulvahap, (2002), *Türkistan Ateşi: Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi*, İstanbul, Da Yayıncılık.
- KARABEKİR, Kazım, (2009), *Günlükler (1906 – 1948) c.2*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- KAYRA, Cahit, (2011), *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi*, İstanbul, Tarihçi Kitabevi.
- KENNEDY, Paul, (1990), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları. (çev. KARANAKÇI, Birtane).
- KIRIMER, Cafer Seydahmet, (1997), *Rus Yayılmacılığının Tarihi Kökenleri*, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları.
- KISSINGER, Henry, (1973), *Avrupa Yılı*, Ankara, Amerikan Basın ve Kültür Merkezi.
- KISSINGER, Henry, (2014), *Diplomasi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.(çev. KURT, İbrahim H.).
- LEWINSON, Richard, (1942), *İkinci Dünya Harbi ve İcyüzü*, İstanbul, Üniversite Kitabevi, (çev. ERGÜN, S.).
- MASON, David, (1982), *Ölüm Denizaltıları: U – Boatlar*, Baskan Yayınları, İstanbul (çev. SÖZER, Bülent).
- MCNAB, Chris, (2015), *Hitler'in Ordusu: Nazi Savaş Makinesinin Tarihi (1939-1945)*, İstanbul, Timaş Yayınları (çev. DOĞAN, Okan).

- MEHMETZADE, Mirza Bala, (1991), *Milli Azerbaycan Hareketi*, Ankara, Azerbaycan Kùltür Derneđi Yayınları.
- METİNSOY, Murat, (2007), *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye : Savaş ve Gündelik Yaşam*, İstanbul, Homer Kitabevi.
- MÜHLEN, Patrik Von Zur, (2006). *Gamalı Haç ile Kızılyıldız Arasında: İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları*, İstanbul, Şema Yayınları.
- MOTADEL, David, (2015), *İslam ve Naziler*, İstanbul, Alfa Yayıncılık.
- ORAN, Baskın ve diğerleri, (2006), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar (1919-1980) c.1*, İstanbul.
- ÖZCAN, Kemal, (2002), *Kırım Türklerinin Sürgünü*, Türkler Ansiklopedisi c.20, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- ÖZKARABEKİR, Cengiz, (2005), *Her Cephede Savaşttık: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkler*, İstanbul, Doğan Kitap.
- PAPEN, Franz von,(1952), *Memoirs*, Londra, Andre Deutsch Yayınları.
- PARKER, R.A.C., (2005), *II. Dünya Savaşı*, Ankara, Dost Kitabevi, (çev. GÜNAY, Müfit).
- POYRAZ, Faruk, (2008), *Atatürk'ün Dava Arkadaşı Türkiye'nin İlk Başbakanı İsmet İnönü*, İstanbul, Nokta Kitap.
- RAMAZAN, Musa, (2001), *Bir Kafkas Göçmeninin Anıları*, Kafkas Derneği Yayınları.
- SANDER, Oral, (1967), *XX. XXI. ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakùltesi Yayınları.
- SANDER, Oral, (1969), *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945–1965)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakùltesi Yayınları.
- SANDER, Oral, (2007), *Siyasi Tarih 1918 – 1994*, Ankara, İmge Kitabevi.
- SARICA, Murat, (1999), *100 Soruda Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- SCHMITZ, Paul, (1937), *All- İslam! Weltmacht von Morgen?*, Leipzig Yayınları.
- SEL, Lütfü, (1985), *İkinci Dünya Savaşı'nda İstihbarat*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi.
- SEYDİ, Süleyman, (2002), *İngiliz Özel Harekat Biriminin (SOE) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri*, Türkler Ansiklopedisi c. 16, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

- SÖNMEZ, Banu İşlet, (2000), *Azerbaycan'da Yirminci Yüzyılın Başında ve 1990'lı Yıllarda Gelişmeler, Azerbaycan Milli Hareketi ve Musavat Partisi*, Akademik Araştırmalar Dergisi sayı: 6.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2013), *Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Der Yayınları.
- SUVOROV, Viktor, (2009), *II. Dünya Savaşı'nı Kim Başlattı? Buzkıran*, Ankara, Delta Yayınları.
- ŞENER, Sefer, (2014), *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları*, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- ŞİMŞİR, Sebahattin, (2013), *Azerbaycan'ın İstiklal Mücadelesi*, İstanbul, IQ Yayıncılık.
- ŞİMŞİR, Sebahattin, (2009), *Dünden Bugüne Türkistan'da Türkler*, İstanbul, IQ Yayınları.
- ŞİŞMAN, Yener, (2005), *Uluslar arası Çalışma Normları*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- TAVKUL, Ufuk, (1977), *İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların Kafkasya Harekatı*, Kırım Dergisi, 6 (21).
- TAVKUL, Ufuk, (2002), *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi c.10*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- TEMİR, Ahmet, (1998), *Altmış Yıl Almanya (1936-1996) Bir Yabancı'nın Gözüyle Geziler-Araştırmalar- Hatıralar*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TOLAND, John, (1982), *Tankların Hücumu*, İstanbul, Baskan Yayınları. (çev. TİRYAKİOĞLU, Samih).
- TOLZ, Vera, (1991), *Report on the USSR*, April 26.
- TUNCAY, Mete ve diğerleri, (1997), *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye*, İstanbul, Cem Yayınları. (Editör: AKŞİN, Sina).
- UÇAROL, Rifat, (2013), *Siyasi Tarih*, İstanbul, Der Yayınları.
- ÜLKÜSAL, Müstecip, (1976), *İkinci Dünya Savaşı'nda 1941-1942 Berlin Hatıraları ve Kırım'ın Kurtuluş Davası*, Emel.
- ÜNAL, Tahsin, (1977), *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Ankara, Emel.
- VAKKASOĞLU, A. Vehbi, (1979), *Moskof Mücadelemiz*, İstanbul, Yeni Asya Yayınları.

WALKER, Martin, (1999), *Basının Gücü*, İstanbul, Milliyet Yayınları. (çev. ŞEN, Gülden).

WESTWELL, Ian, (2014). *Resimli Harp Tarihi: Birinci Dünya Savaşı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları. (çev. ETİMAN, Oktay).

WOODRUFF, William, (2010), *Modern Dünya Tarihi*, İstanbul, Pozitif Yayınları, (çevirenler: VARDAR, Hale ve VARDAR, Arda).

ZORLU, Mihrican, (2014), Milli Korunma Kanunu Versus 3008 Sayılı İş Kanunu: Emeği Denetim Altına Alan ve Sermaye Birikimini Destekleyen Bir Kanun, Ankara, Sosyal Güvenlik Dergisi, sayı: 1, cilt: 4

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.ahmetakyol.net/mehmet-emin-resulzade/> Erişim Tarihi: 05. 03. 2015.

www.cnnturk.com/2009/dunya/08/25/stalinin.ii.dunya.savasi.stratejisi/540684.0/ Erişim Tarihi: 10.03.2015.

www.unicankara.org.tr (Ankara, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi Resmi Sitesi). Erişim Tarihi: 22.03.2015.

<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005130> (United States Holocaust Memorial Museum). Erişim Tarihi: 27.03.2015.

<http://www.imf.org/external/about/histcoop.htm> 23.03.2015.

http://etkinlik.aydin.edu.tr/dosyalar/DE8_H%C4%B0TLER.pdf Erişim Tarihi: 10.02.2015.

<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/08/25/stalinin.ii.dunya.savasi.stratejisi/540684.0/> Erişim Tarihi: 10.03.2015.

(<http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/kisaca-birlesmis-milletler.php#.VP3gn3ysXfl>, 23.03.2015).

(<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5517.pdf> - 259). 23.03.2015.

(<http://www.imf.org/external/about/histcoop.htm>). 23.03.2015.

(<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005130>), 27.03.2015

(<http://dalga-gh.blogspot.com.tr/2010/03/azerbaycanda-yirminci-yuzyln-basnda-ve.html>) Erişim Tarihi: 21.07.2015

<http://akademikperspektif.com/2013/10/30/ii-dunya-savasinda-turistan-lejyonerleri-ve-ruzi-nazar/> Erişim Tarihi: 12.12.2015.

<http://www.turkcuturanci.com/turkcu/turklugun-dost-ve-dusmanlari/dusmanlarimiz/4170/?imode> Erişim Tarihi: 02.01.2016.

<https://bpakman.wordpress.com> Erişim Tarihi: 03.01.2016.

<http://www.gemeinde-denneheritz.de/vereine-im-ort-fw-denneheritz> Erişim Tarihi: 15.02.2016.

EKLER

EK1- II. DÜNYA SAVAŞI KRONOLOJİSİ

1939

23 Ağustos: Alman-Sovyetler Birliği Paktının İmzalanması.

1 Eylül: Wehrmact'ın Polonya'ya saldırısı, Fransa'da genel seferberlik haline geçiş, II. Dünya Savaşı'nın başlaması. Saatler, 04: 45'i gösterdiğinde Alman tanklarının Polonya'ya girmesiyle hem büyük savaşın felaket tellallığı yapılmış, hem de "Yıldırım Savaşı"nın ilk örneği de yaşanmış oldu.

3 Eylül: İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi.

17 Eylül: Polonya'ya Sovyet müdahalesinin başlaması.

28 Eylül: Varşova'nın teslim bayrağını çekmesi.

14 Ekim: Royal Oak, Scapa Flow'da torpillendi.

4 Kasım: Amerika Birleşik Devletleri adına " Neutrality Act" dediği yalnızlığına ilişkin kararı açıkladı.

30 Kasım: Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'yı istila etmesi.

17 Aralık: Montevideo'da Graf Spee'nin kendisini batırması.

1940

1 Ocak: İngiltere'nin genel seferberlik ilan etmesi.

10 Şubat: Sovyetler Birliği'ne ait kuvvetlerin Mannerheim isimli hattı yarması.

2 Mart: Sovyetler Birliği, Vipuri'ye ulaştı.

12 Mart: Sovyetler Birliği - Fin arasında barış antlaşması imzalandı.

9 Nisan: Wehrmact'ın Norveç ve Danimarka'yı istila etmesi.

13-17 Nisan: Norveç'e İngilizler ve Fransızlar çıkarma yaptı.

10 Mayıs: Churchill'in Başbakan oluşu, Almanya'nın Lüksemburg, Hollanda ve Belçika'ya saldırması ve İngiliz-Fransız askeri birliklerinin Belçika'ya girişi.

13 Mayıs: Meusa Cephesi yarıldı.

14 Mayıs: Hollanda ordusu teslim olduğunu açıkladı.

19 Mayıs: Gamelin'in yerine Weygand'ın geçişi.

28 Mayıs: Belçika teslim olduğunu açıkladı. Fransa ordusu Narvik'i aldı.

28 Mayıs-4 Haziran: Dunkerque Muharebesi.

6 Haziran-9 Haziran: Aisne ve Somme cepheleri yarıldı.

10 Haziran: İtalyanlar Fransızlara karşı savaş açtı.

14 Haziran: Almanya ordusunun Paris'e girmesi.

17 Haziran: Fransız Hükümeti'nin ateşkes imzalamak istemesi.

18 Haziran: General de Gaulle'ün Londra'dan çağrı yapması.

22 Haziran: Fransa ile Almanya'nın ateşkes antlaşmaları.

25 Haziran: Fransa'nın beşte üçü Alman işgaline girdi.

1 Temmuz: Mareşal Petain işbirlikçi Vichy Hükümeti'ni kurdu.

2 Temmuz: Sovyetler Birliği'nin Romanya'daki Besarabya Bölgesi'ni işgali.

3 Temmuz: Mers el Kebir Deniz Muharebesi yapıldı.

10 Temmuz: Petain'in bütün yetkileri eline alması.

2 Ağustos: Japonya, Çinhindi Bölgesi için ultimatom verdi.

3 Ağustos: Japonya İngilizlere ait Somali'yi işgal etti.

13 Ağustos: İngiltere hava savaşları başladı.

26 Ağustos: Çad, Fransızlara katıldı.

11 Eylül: İtalyan ordusu Mısır'a saldırdı.

27 Eylül: İtalya-Almanya-Japonya Üçlü Pakt'ı oluşturuldu.

4 Ekim: Japon birlikleri Tonkin'e girdi.

7 Ekim: Alman ordusu, Romanya'ya girdi.

23 Ekim: Hitler-Franco görüşmesi yapıldı. (Hendaye)

24 Ekim: Hitler-Petain görüşmesi yapıldı. (Montoire)

28 Ekim: İtalya'nın Yunanistan'a girişi.

31 Ekim: Girit'e İngilizler tarafından çıkarma yapıldı.

4 Kasım: Roosevelt, yeniden başkan seçildi.

11 Kasım: Gabon, Fransa'nın oldu.

15 Kasım: İngiltere'de Coventry Bölgesi'nin bombalanması.

21 Kasım: Yunanistan'ın Arnavutluk saldırısı başladı.

9 Aralık: Mısır'da İngiliz karşı saldırısının başlaması.

13 Aralık: Fransa'da Laval'in yerine Darlan geçti.

- 8 Ocak:** Çinhindi-Siyam arasında savaş başladı.
- 17 Ocak:** Fransa'nın Siçan-Koh'ta deniz zaferi kazanması.
- 19 Ocak:** İngiltere, Eritre'ye saldırdı.
- 22 Ocak:** Tobruk, İngilizlerin oldu.
- 27 Ocak:** Siyam-Fransa ateşkesi yapıldı.
- 6 Şubat:** Bingazi İngilizlerin oldu.
- 14 Şubat:** Trablusgarp'a Afrikakorps adı verilen birliğin çıkışı.
- 26 Şubat:** Modagiscio, İngiltere tarafından işgal edildi.
- 1 Mart:** Leclerc, Kufra'ya saldırdı.
- 7 Mart:** İngilizler, Yunanistan'a çıkarma yaptı.
- 11 Mart:** Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, "Kiralama ve Ödünç Verme Yasası" adını verdiği kanunu onayladı.
- 28 Mart:** Mapatan Burnu Deniz Muharebesi yapıldı.
- 2 Nisan:** Almanlar Rommel'in komutasında saldırıya geçti.
- 6 Nisan:** İngiltere Addis Ababa'yı aldı. Almanlar ise Yugoslavya'yı istila ettiler.
- 7 Nisan:** Almanlar, Yunanistan'ı işgal ettiler.
- 9 Nisan:** Vardar'daki Yunan ordusu teslim oldu. Tobruk, Afrikakorps tarafından kuşatıldı.
- 14 Nisan:** Sovyetler Birliği Japonya ile bir saldırmazlık paktı imzaladı.
- 17 Nisan:** Yugoslavya teslim oldu.
- 21 Nisan:** Epeiros'taki Yunan orduları teslim olduğunu açıkladı.
- 10 Mayıs:** Rudolf Hess'in İngiltere'ye kaçışı.
- 20 Mayıs:** Girit, Almanlar tarafından, havadan istila edilmiştir.
- 24 Mayıs:** Bismark, Hood'u batırmıştır.
- 27 Mayıs:** Bismark batırılmıştır.
- 29 Mayıs:** Girit'in İngiltere orduları tarafından boşaltılması.
- 8 Haziran:** İngiltere ve Fransa askeri birlikleri Suriye'ye girdi.
- 22 Haziran:** Almanya, Sovyetleri istila etmiştir.
- 2 Temmuz:** Almanya'nın Riga'yı işgali gerçekleşmiştir.
- 12 Temmuz:** İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında yardım anlaşması yapıldı.
- 16 Temmuz:** Almanlar, Smolensk'in en ücra noktalarına kadar ulaştı.

- 23 Temmuz:** Japonya, Çinhindi Bölgesi'ni işgal etmişlerdir.
- 31 Temmuz:** Alman ordusu, İlmén Gölü'ne ulaşmıştır.
- 10-12 Ağustos:** Roosevelt ve Churchill arasında, Newfoundland Konferansı yapıldı.
- 14 Ağustos:** Atlantik Belgesi yayımlanmıştır.
- 17 Ağustos:** Alman ordusu, Odessa'yı kuşatmıştır.
- 25 Ağustos:** İngiliz ve Sovyetler Birliği'ne ait birlikler, İran'ı işgal ettiler.
- 29 Ağustos:** Fin ordusu, Vipuri'yi geri almıştır.
- 1 Eylül:** Alman ordusu Leningrad'ı kuşattı.
- 19 Eylül:** Kiev alındı.
- 2 Ekim:** Almanya, Moskova'ya saldırdı.
- 16 Ekim:** Japonya'nın yeni Başbakanı Toco oldu. Odessa alındı.
- 24 Ekim:** Harkov'un alınışı.
- 30 Ekim:** Kırım işgal edilmiştir.
- 3 Kasım:** Kursk alındı.
- 7 Kasım:** Amerikan " Ödünç Verme ve Kiralama" Kanunu Sovyetleri de kapsayacak şekilde genişletildi.
- 18 Kasım:** İngiltere ordusu, Tobruk'u kuşatmak için karşı saldırıya geçti.
- 20 Kasım:** Rostov alındı.
- 26 Kasım:** Fransa, Lübnan'ın bağımsız olduğunu açıkladı.
- 5 Aralık:** Moskova'da Sovyetler karşı saldırı başlattı.
- 7 Aralık:** Pearl Harbor Baskını gerçekleşti.
- 8 Aralık:** Japonya, Malezya'ya çıkarma yapmıştır.
- 10 Aralık:** İtalya-Almanya ikilisi, Amerika'ya savaş ilan etti. İngilizler Tobruk'u aldı. Guam, Japonya tarafından işgal edildi, ayrıca Luzon'a çıkarma yaptı. Yine Japonya, Repulse ve Prince of Wales'i batırdı.
- 15 Aralık:** Japon ordusu, Birmanya'ya girdi.
- 22 Aralık:** Japonya, Wake Adası'na çıkarma yaptı.
- 25 Aralık:** Washington'da Arcadia Konferansı düzenlendi. İngiltere, Bingazi'ye girdi. Ayrıca da Hongkong teslim olmuştur.
- 30 Kasım:** Japonya, Manila'ya girmiştir.

1942

- 10 Ocak:** İngiltere, Kuala Lumpur'u boşalttı.
- 23 Ocak:** Japonya'nın Sulavesi ve Borneo'ya çıkarma yapması.
- 29 Ocak:** Alman ve İtalyan askeri güçleri Bingazi'yi yeniden işgal etti.
- 7 Şubat:** Alman ve İtalyan güçleri Derne'de durduruldu.
- 14 Şubat:** Japonya, Sumatra'ya çıktı.
- 15 Şubat:** Sumatra, Japonya'ya teslim oldu.
- 21 Şubat:** Japonya Cava Adası'na çıktı.
- 7 Mart:** Japonya'nın Yeni Gine'ye çıkışı. İngilizler Birmanya'yı boşalttı.
- 9 Nisan:** Kırım'a Sovyet karşı saldırısı yapıldı.
- 18 Nisan:** Tokyo'ya Amerikan hava saldırısının başlaması.
- 4 Nisan-8 Nisan:** Mercan Denizi Muharebesi yapıldı.
- 26 Mayıs:** İngiliz-Sovyet yardım anlaşması yapıldı.
- 30 Mayıs:** Köln, ilk kez bombalandı.
- 4 Haziran-5 Haziran:** Midway Deniz Muharebesi yapıldı.
- 7 Haziran:** Almanların, Sivastopol saldırısı başladı.
- 21 Haziran:** Sivastopol alındı.
- 24 Temmuz:** Almanlar Rostov'u işgal etti.
- 3 Eylül:** Alman askeri birlikleri Stalingrad'a ait kenar mahallelere girdi.
- 23 Ekim:** İngiltere El Alameyn'e saldırdı.
- 8 Kasım:** Fas ve Cezayir'e İngiliz-Amerikan çıkarması yapıldı.
- 9 Kasım:** Alman Hava Kuvvetleri Tunus'a girdi.
- 19 Kasım:** Stalingrad'a Sovyet karşı saldırısı yapıldı.
- 12 Aralık-23 Aralık:** Stalingrad'a Alman karşı saldırısı yapıldı.

1943

- 12 Ocak-18 Ocak:** Sovyetler Birliği, Leningrad'ı geri aldı.
- 14 Ocak-27 Ocak:** Casablanca Konferansı.
- 8 Şubat:** Sovyetler Birliği, Kursk'u geri aldı.
- 14 Şubat:** Sovyetler Birliği, Rostov'u geri aldı.
- 11 Mart:** Manstein, Harkov'u yeniden işgal etti.
- 18 Nisan:** Amiral Yamamoto öldü.
- 30 Mayıs:** De Gaulle Cezayir'e gitti.

30 Haziran: Amerikan askeri güçleri, Solomon Adalarına çıkarma yaptı.

10 Temmuz: Müttefikler, Sicilya'ya çıkarma yaptı.

19 Temmuz: Sovyetlerin genel saldırısı.

25 Temmuz: Mussolini tutuklandı.

1 Ağustos: Japonya, Birmanya'nın bağımsız olduğunu ilan etti.

23 Ağustos: Sovyetler, Harkov'u aldı.

8 Eylül: Müttefikler ile İtalya arasında ateşkes ilan edildi.

1 Ekim: Müttefikler Napoli'ye girdi.

17 Ekim: Koniev, Dinyeper Nehri'ni geçti.

19 Ekim-30 Ekim: Moskova Konferansı.(Molotov, Eden, Hull, Cordell)

22 Kasım-26 Kasım: Kahire'de Konferans.

8 Aralık: İlk Fransız askeri güçleri Orta İtalya'ya geldi.

24 Aralık: Eisenhower, Avrupa Müttefik İstila Kuvvetleri Başkomutanı oldu.

1944

3 Ocak: Fransızlar, Gustav Hattı önlerinde mevzilendi.

30 Ocak: Brazzaville Konferansı.

17 Şubat: Amerika, Marshall Adalarına çıktı.

4 Mart: Sovyetler Birliği Ukrayna'ya girdi.

26 Mart: Sovyetler, Prut'a ulaştı.

30 Mart: Moskova'da Sovyetlerle Japonlar arasında ticaret anlaşması yapıldı.

8 Nisan: Sovyetler Birliği, Kırım'a saldırdı.

9 Mayıs: Sivastopol düştü.

3 Haziran: Cezayir'de geçici bir Fransız Cumhuriyet Hükümeti kuruldu.

4 Haziran: Müttefikler, Roma'ya girdi.

6 Haziran: Normandiya Çıkarması.

20 Haziran: Çongçing Konferansı.

1 Temmuz-22 Temmuz: Bretton Woods Konferansı yapıldı.

20 Temmuz: Rastenburg'ta Hitler'e suikast yapıldı.

26 Temmuz: Sovyetler Birliği, Brest – Litovsk'u aldı.

- 1 Ağustos:** Varşova Ayaklanması başladı.
- 24 Ağustos:** İkinci Zırhlı Tümen, Paris'e girdi.
- 7 Eylül:** Sovyetler Birliği, Macaristan'a girdi.
- 13 Eylül-16 Eylül:** Quebec Konferansı
- 9 Ekim-18 Ekim:** Moskova Konferansı. (Eden-Churchill-Stalin).
- 20 Ekim:** Leyte Çıkarması.
- 23 Ekim-26 Ekim:** Leyte'de hava ve deniz savaşı yapıldı.
- 23 Kasım:** Strasbourg kurtuldu.
- 10 Aralık:** Moskova'da Fransız-Sovyet İttifakı yapıldı.
- 27 Aralık:** Sovyetler, Budapeşte'yi kuşattı.

1945

- 2 Ocak:** De Gaulle, Alsace'ın boşaltılmasını reddetti.
- 17 Ocak:** Sovyetler Birliği, Varşova'ya girdi.
- 4 Şubat-11 Şubat:** Yalta Konferansı.
- 7 Mart:** Ren üzerinde bulunan Remagen Köprüsü, ABD tarafından ele geçirildi.
- 1 Nisan:** Müttefik kuvvetler Ruhr Havzası'nı kuşattı.
- 13 Nisan:** Sovyetler Birliği Viyana'yı aldı.
- 24 Nisan:** Sovyetler Birliği Berlin'e girdi.
- 30 Nisan:** Hitler intihar etti.
- 2 Mayıs:** Berlin'in düşüşü.
- 7 Mayıs:** Alman güçleri kayıtsız şartsız teslim oldu.
- 8 Mayıs:** Almanlar Berlin'de teslim anlaşmasını onayladı.
- 21 Haziran:** Okinava'da Japon direnişi sona erdi.
- 26 Haziran:** San Fransisco Konferansı ve Birleşmiş Milletler Yasası'nın imzalanması.
- 16 Temmuz:** ABD tarafından Alamogordo'da ilk kez atom bombası denendi.
- 17 Temmuz:** Postdam Konferansı toplandı.
- 26 Temmuz:** Japonya'ya Müttefikler tarafından ültimatom verildi.
- 30 Temmuz:** Japonya, ültimatomu kabul etmedi.
- 6 Ağustos:** Hiroşima'ya atom bombası atıldı. (İlk defa atom bombası kullanıldı).

8 Temmuz: Sovyetler Birliği, Japonya'ya savaş ilan etti.

9 Temmuz: İkinci kez atom bombasıyla tanışan Şehir, Nagasaki oldu.

14 Ağustos: Petain ölüm cezasına çarptırılmıştır.

1 Eylül: Sovyetler Birliği, Japon Kuril Adalarını işgal etti.

2 Eylül: Vietnam bağımsızlığını ilan etti. Yine bu tarihte Japonya, Missouri Zirhlisi'nda teslim olduğuna dair belgeyi imzaladı.